SOSIAL ØKONOMEN

NR. 1 – JANUAR 1984 – 38. ÅRG.

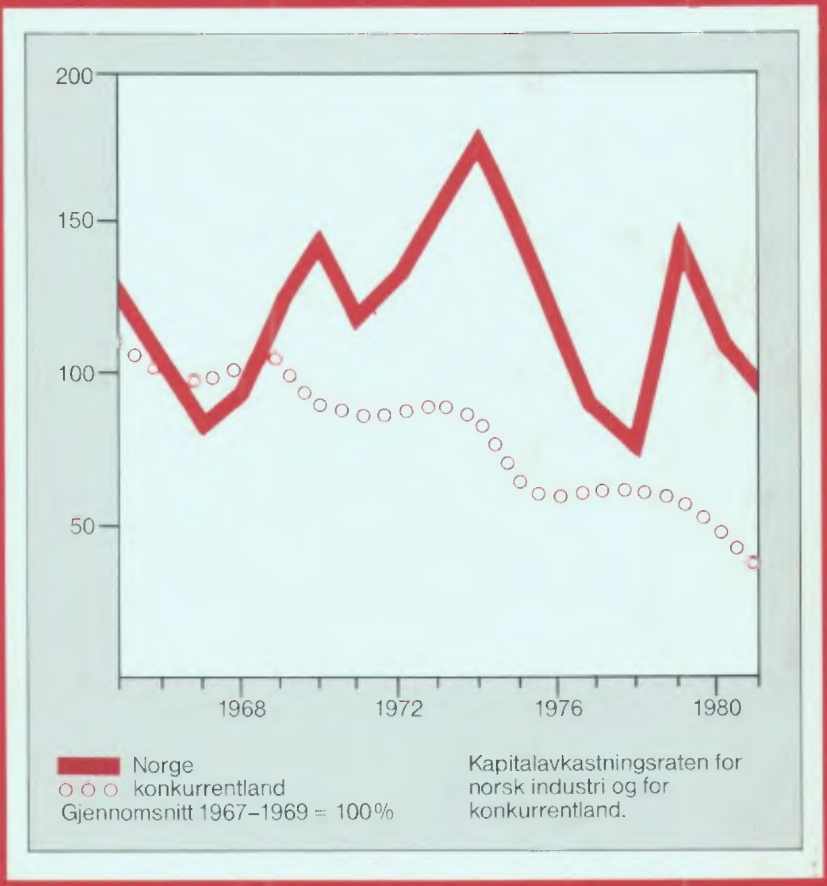

Er lønnsomheten et mål på konkurranseevnen?

INNHOLD:

Rente, skatt og kapitalallokering – Konkurranseevne og lønnsomhet – 6-timers dagen – Intervju med Reiten – Lønnsstatistikk – Om kvasirente

STJØRDAL KOMMUNE

Stjørdal kommune er et handels- og kommunikasjonssenter i Trøndelag begliggende 3,5 mil fra Trondheim. Kommunen har ca. 16 400 innbyggere, og et godt utbygd tilbud innen helse, sosial og skolevesen, variert kulturtilbud og gode muligheter for friluftsliv.

NÆRINGSKONSULENT

Stilling som næringskonsulent i Stjørdal kommune er ledig for snarlig tiltredelse.

Næringskonsulentens arbeidsområde er bl.a.: Næringslivssaker i forbindelse med kommuneplanlegging, løpende næringslivssaker, kontakt med andre offentlige organer og veiledning til næringslivet i kommunen.
Stillingen ønskes besatt av person med god teoretisk bakgrunn og med erfaring og kompetanse innen planlegging/økonomi.
Stillingen krever også at vedkommende har evne til samarbeid både med næringslivet og myndighetene.
Stillingen lønnes som førstekonsulent i ltr. 25, f.t. kr 156 571,– pr. år.

Kommunal pensjonsordning. Flytteutgifter dekkes iflg. reglement. Ansettelse skjer på de vilkår som fremgår av lover, reglement og gjeldende tariffavtale til enhver tid.
Nærmere opplysninger kan fås hos ordfører eller rådmann, tlf. 07/82 42 11.

Søknad med
kopier av vitnemål og attester sendes
STJØRDAL FORMANNSKAP,
7501 Stjørdal,
innen 15. februar 1984.

Innhold

Nr. 1 1984 – 38. årg.

3
HERMOD SKÅNLAND:
Rente, skatt og kapitalallokering

6
ÅDNE CAPPELEN OG PER RICHARD JOHANSEN:
Konkurranseevne og lønnsomhet

10
ERIK NORD:
Arbeidstidforkortelse, produktivitet og sysselsetting

14
ROLF BRUNSTAD OG TORE HOLM:
Om 6-timersdag og spøkelser

ARNE GETZ:
Den internasjonale gjeldssituasjon

16
EIVIND REITEN INTERVJUET AV ERIK NORD

18
THOR EINAR HANISCH:
Hvor blir det av lysten til å få barn?

ARTIKLER:

19
FINN R. FØRSUND:
Om kvasirente

28
STINE ANDRESEN:
Lønnsstatistikk for sosialøkonomer

33
MÅNEDENS BOK:
Economic Essays in Honour of Jørgen H. Gelting

36
FORENINGSNYTT

FORSIDEFIGUR:
Jon Arne Moseng

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038–1624

Modellutvikling for makroøkonomisk planlegging

Det rådgivende utvalg for modell- og metodeutvikling i den økonomiske planlegging (Modellutvalget) la i november 1983 fram et forslag til arbeidsprogram for makroøkonomisk modellbygging i Norge for perioden 1982–1985.[1]) Modellutvalget er et permanent utvalg under Finansdepartementet og har en reell innflytelse som overstiger den formelle når det gjelder å fastlegge forskningsprogram for våre sentrale modellbyggingsmiljøer.

Utredningen gir et godt og oversiktlig bilde av det vi kan kalle systemet av norske planleggingsmodeller. Dette systemet er i 80-årene blitt betydelig utvidet. MODIS har fått en aggregert versjon, MODAG, som gjør det mulig å bygge inn interessante adferdsrelasjoner i nasjonalbudsjettmodellen. Omkring hovedmodellene MSG og MODIS (MODAG) er det bygd opp et nett av beregningsrutiner som har status av før- eller ettermodeller. I tillegg arbeides det med kvartalsmodeller i Statistisk Sentralbyrå og i Norges Bank.

Det er et slående trekk ved norsk modellbygging at vi i stor grad har satset på detaljerte modeller, som særlig tar vare på definisjonsmessige sammenhenger mellom størrelsene i økonomien, heter det et sted i utredningen. Modellene gir i liten grad grunnlag for å svare på de problemer en står overfor i den økonomiske politikken i 80-årene, for eksempel med å sikre full sysselsetting i en verden av arbeidsløshet. Selv om programmet kan vise til betydelig forskningsaktivitet på nettopp dette området i programperioden, er det trolig at denne karakteristikken vil være treffende også i årene som kommer.

Programmet fra Modellutvalget inneholder i hvert fall få nye ideer. Fire teorifelter – ulikevektsteori, optimal kontrollteori, teorier for spill og usikkerhet – nevnes som mulige grunnlag for framtidige modellframstøt. Men utredningen sier lite om hvilken praktisk utforming disse framstøtene eventuelt skal få.

Et viktig spørsmål som drøftes i utredningen er om fagmiljøer utenfor departementet skal få adgang til å bruke det sentrale modellapparatet. Svaret fra Modellutvalget er et betinget ja: En modell utviklet i Byrået er et offentlig gode, og bør som sådant være tilgjengelig for interesserte. Men Finansdepartementet bør i mange tilfeller få holde tilbake de eksogene anslagene, for eksempel de som ligger bak nasjonalbudsjettberegningene. Og da er de interesserte næringslivsorganisasjonene like langt komne, skulle vi tro.

[1]) Tilrådningen foreligger som et dokument fra Planleggingsavdelingen i Finansdepartementet (PA/42) datert 7 november 1983.

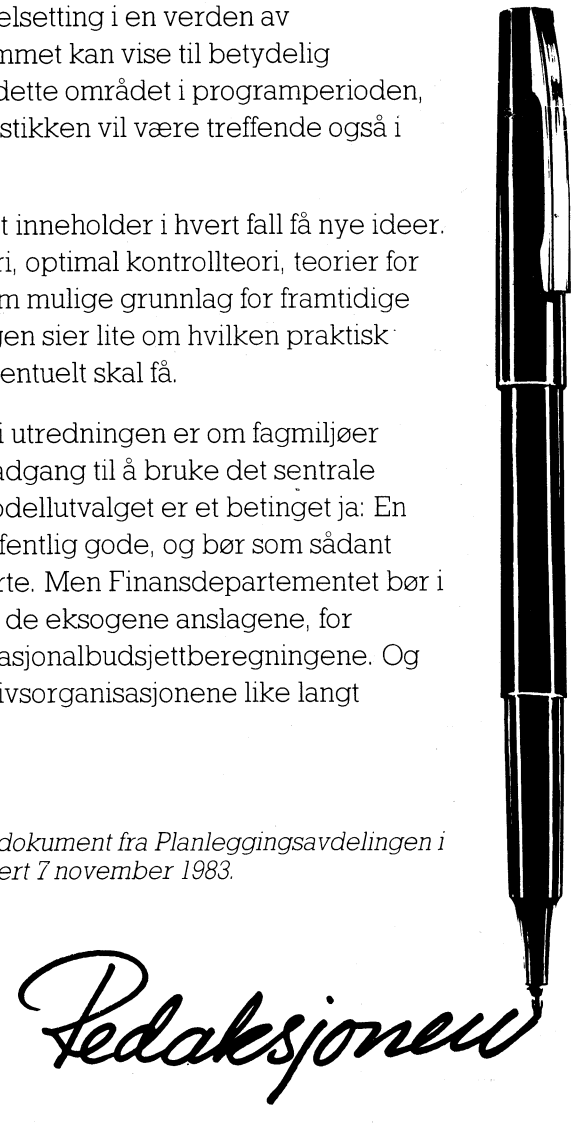

NORSKE SOSIALØKONOMERS FORENING INVITERER TIL

KURS OM INTERNASJONAL FRIHANDEL

Holmenkollen Park Hotel, 21. februar 1984

PROGRAM

09.30 Economic Openess: Benefits and Costs of The Nordic Countries
John Llewellyn, Head of Division, Economic Prospects Division, OECD

10.15 Kaffe

10.30 Har åpenheten vært for stor?
Professor Tore Thonstad, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

11.15 Forberedte innlegg
Professor Victor Norman, Norges Handelshøyskole
Vit. ass. Karl Ove Moene, Sosialøkonomisk institutt

12.15 Lunsj

13.15 Teori og praksis i norsk handelspolitikk
Professor Victor Norman, Norges Handelshøyskole

13.45 Handelspolitikk og handlefrihet
Stortingsrepresentant Arne Skauge
Sekretær Jon Ivar Nålsund, Norsk Jern og Metallarbeiderforbund

14.30 Konkurransepolitiske konsekvenser av handelsrestriksjoner
Prisdirektør Egil A. Bakke, Prisdirektoratet

15.00 Diskusjon

15.30 Slutt

Programkomité:
Olav Bjerkholt – Statistisk Sentralbyrå
Kari Lotsberg – Finansdepartementet
Birger Fredriksen – Norsk utenrikspolitisk institutt
Nils Eide – Norsk utenrikspolitisk institutt
Gerd Buflod – Norsk Sosialøkonomers Forening

Påmelding innen 10 febr. til NSF, Stortgt. 26, Oslo 1

Påmelding til kurs om INTERNASJONAL FRIHANDEL

Tittel og navn

.....

Kursavgift:
Kr. 1 100,– for medlemmer
Kr. 1 300,– for øvrige
Medlem av NSF?.....

Avgift kr..... oversendes
☐ Bankgiro 6001.05.13408
☐ Postgiro 516 78 87
☐ Sjekk vedlagt

Arbeidsgiver:.....

Adresse: .....

..... Tlf:.....

.....
Underskrift

Aktuell kommentar:

Rente, skatt og kapitalallokering

Virkemiddelgruppen har ikke funnet grunnlag for å si at skattereglene medfører vridning av kredittfordelingen. Med andre forutsetninger enn de som er brukt i det materiale gruppen har lagt til grunn, vil en slik vridning forholdsvis lett la seg påvise. Dette er imidlertid ikke nødvendigvis et argument for mengdemessig kredittrasjonering.

AV
HERMOD SKÅNLAND*

Arbeidsgruppen som utredet spørsmålet «om mål og virkemidler i penge- og kredittpolitikken» (NOU 1983: 29) har (naturlig nok) «forsøkt å vurdere i hvilken grad skattesystemet kan sies å vri fordelingen av kreditt i favør av husholdningenes investeringer og konsum på bekostning av lån til investeringer i bedriftene» (s. 12). Den konkluderer med følgende:

> «De beregninger som er utført, gir ikke holdepunkter for å si at skattereglene medfører at det generelt stilles vesentlig større avkastningskrav til for eksempel maskininvesteringer i industrien enn til investeringer i boliger. Gruppen har således ved de beregninger som er utført, ikke kunnet påvise at skattereglene klart bidrar til å vri fordelingen av kreditt i favør av husholdningens investeringer.»

Det vises i denne forbindelse til et notat utarbeidet av Frank Myhre som er vedlagt rapporten.

Selv om arbeidsgruppens uttalelse er utformet så vidt forbeholdent at den kan ha sine ord i behold, er selve spørsmålet så vesentlig både for kredittpolitikken og for det arbeid som pågår i skattekommisjonen at det er behov for å se nærmere på grunnlaget for beregningene og spesielt de parameterverdier som er valgt. Det kan også reises sterke innvendinger mot den modell som er benyttet og som er hentet fra en svensk utredning. Dette skal vi imidlertid her stort sett la ligge.

1. Arbeidsgruppens beregninger

Beregningene er foretatt under to alternativer: Et «høyrentealternativ» der investor i et fritt kredittmarked får 2 pst. realavkastning *etter* skatt og et «lavrentealternativ» der man får 2 pst. realrente *før* skatt. I det første alternativet blir kapitalkostnadene ved bedriftens lånefinansiering av industriinvesteringer klart høyere enn for konsumentens lånefinansiering av boliginvesteringer allerede ved en prisstigning på 5 pst., og forskjellen øker med sterkere prisstigning. Med den forutsatte realrente impliserer alternativet nominelle renter på fra 14 til 24 prosent ved prisstigning på fra 5 til 10 prosent, og notatet peker på at dette kan virke urealistisk. Likevel krever det en nærmere begrunnelse at man åpenbart ikke vil bygge *noe* på forutsetningen om en slik markedstilpasning. Det kan ikke være *så* urealistisk å anta at i et fritt kredittmarked vil det være avkastning *etter* skatt aktørene i markedet legger til grunn for sine disposisjoner.

Men la oss likevel gå inn på utvalgets implisitte forutsetning om at det skjer en tilpasning som svarer til lavrentealternativet, og videre se på hvordan resultatet av beregningene da avhenger av de forutsetninger som er gjort med hensyn til marginalskatt, avskrivingssats og realrente.

(1) *Marginalskatten*

Beregningene forutsetter en marginalskatt på 0,508 for aksjeselskaper (bedrifter) og 0,5 for personlige skattytere. Den første kan nokså enkelt bestemmes ut fra skattereglene, den andre er mer usikker. En sats på 0,5 virker på basis av inntektsstatistikken ikke urimelig som gjennomsnitt for personlige skattytere. Det er ikke like sikkert at den er representativ for investeringer som konkurrerer med bedriftene om lån. En vesentlig del av skattyterne har jo størrelsen av sine boliglån bestemt av Husbankens utlånsregler, og dette er gjennomgående de med moderat marginalskatt. For de som konkurrerer på det samme kapitalmarked som bedriftene, må marginalskatten antas å være høyere. Under de valgte forutsetninger er kapitalkostnadene ved boliginvesteringer og maskininvesteringer i industrien ved 5 pst. prisstigning henholdsvis –1,25 og –0,9 pst., altså noenlunde lik. Men setter vi marginalskatten ved investering i bolig til 0,6, blir kapitalkostnadene redusert til –1,9 pst., og forskjellen, både til boligeieren med lavere marginalskatt og til bedriften, øker med sterkere prisstigning. Resultatene er altså ganske følsomme overfor forutsetningen om marginalskattens høyde.

(2) *Avskrivingssatsen*

Boligeieren har ingen skattemessig avskriving.

**Hermod Skånland er direktør i Norges Bank.*

For bedriften har en lagt investeringer i maskiner til grunn og brukt saldosatsen på 0,3. En har da implisitt forutsatt at bedriften har tilstrekkelig overskudd til å gjøre fullt bruk av muligheten til saldoavskrivning. Hvis den f.eks. må begrense seg til en avskrivningssats på 0,2, øker de beregnede kapitalkostnader fra –0,9 til –0,6 pst., og går avskrivningssatsen helt ned i 0,1 (altså bare litt over faktisk verdiforringelse) stiger kapitalkostnadene videre til 0,1 pst.

(3) *Realrenten*

En realrente (før skatt) på 2 pst. er klart lavere enn dagens, og det kan være tvilsomt om denne forutsetningen er konsistent med forutsetningen om et fritt kapitalmarked. Som vi ser, opererer vi i «lavrentealternativet» hele tiden med negative kapitalkostnader, og når den forutsatte realrente dertil gir sparerne en klart negativ realrente etter skatt, virker det ikke rimelig at vi skulle få en likevektsrente på dette nivå. La oss heller legge realrenten opp til dagens og forutsette at den er 6 pst. Selv dette er som kjent for tiden ikke høyt nok til å klare markedet.

Med en prisstigning på 5 pst. ga beregningene, som nevnt foran, en kapitalkostnad for boligeieren og bedriften på henholdsvis –1,25 og –0,9 pst. Øker vi realrenten til 6 pst. blir kapitalkostnaden henholdsvis 0,75 og 1,7 pst., nå altså positiv og med en vesentlig klarere fordel for boligeieren.

(4) *Kumulerte virkninger av endrede forutsetninger*

De forutsetninger vi her har drøftet, er uavhengige av hverandre. Om marginalskatten er høyere enn 0,5, er det derfor ingen grunn til at ikke avskrivningssatsen kan være mindre enn 0,3 eller realrenten høyere enn 2 pst. Videre er det vanskelig å finne grunnlag i inntektsstatistikken for en lavere marginalskatt en 0,5, saldosatsen på 0,3 er en maksimalsats (selv om beregningene etter de nye regler skulle ha lagt 0,35 til grunn), og i dag virker det lite realistisk å tenke seg en realrente (før skatt) som er lavere enn 2 pst. La oss derfor sammenfatte beregningene og se hva som skjer hvis alle de tre parametrene samtidig antar slike verdier som vi har drøftet ovenfor.

Tabell 1.

Kapitalkostnader ved:	Prisstigning 5 pst.	Prisstigning 10 pst.
1. Boliginvestering:		
a) Vedleggets forutsetninger ...	–1,25 pst.	–3,75 pst.
b) Marginalskatt på 0,6	–1,9 pst.	–4,9 pst.
c) Realrente på 6%	0,75 pst.	–1,75 pst.
d) Både b) og c)	–0,3 pst.	–3,3 pst.
2. Lånefinansiering av maskinvestering:		
a) Vedleggets forutsetninger ...	–0,9 pst.	–3,5 pst.
b) Saldosats på 0,2	–0,6 pst.	–3,2 pst.
c) Realrente på 6 pst.	1,6 pst.	–0,9 pst.
d) Både b) og c)	2,2 pst.	–0,5 pst.

Mens det foran kunne se ut som alternative forutsetninger ikke var så utslagsgivende når vi så på dem én for én, gir de et helt annet bilde av det som fremgår av utredningens vedlegg om vi ser på dem under ett. Med en kostnadsforskjell målt som (eventuelt negativ) årlig realrentebelastning etter skatt på 2½–3 pst., er det klart at forvridningseffekten blir betydelig.

Vi behøver heller ikke å gå så langt. I forhold til de avkastningsrater vi her opererer med må en forskjell i krav til realavkastning som kanskje har sentrum i området 1½–2 pst. antas å være fullt tilstrekkelig til å gi utslag i realavkastningens sammensetning. Dette gir betydelig rom for å justere parameterverdiene i retning av utvalgets hvis man foretrekker det, uten at konklusjonen blir en annen.

2. Svakheter ved modellen

I tillegg til dette er der svakheter ved selve modellen som går i retning av å øke kravet til kapitalavkastning for bedriftsinvesteringene i forhold til boliginvesteringene. Særlig er det grunn til å peke på følgende:

a) Takseringspraksis for boliger i forhold til selskapers realformue og skattesatser ved formuesbeskatning for de to grupper innebærer nok stort sett at formuesbeskatningen blir lavest for boliger.

b) Det ligger implisitt i modellen at investeringsperioden er uendelig. Dersom den er begrenset, slik at skattekreditten opphører, blir kapitalavkastningskravet for bedriftene høyere.

c) Fordi skatt ikke kan bli negativ, kan skattemessig avskrivning bare foretas forutsatt at bedriften har inntekt. Avskrivningssatsen ovenfor kan med andre ord gå helt ned i 0.

Å kvantifisere betydninger av disse momentene ville kreve en ny modell. Det må bli en oppgave for mer kvalifiserte regnemestre enn meg.

3. Andre forhold

I diskusjonen omkring disse spørsmålene er det også trukket inn en del *andre forhold* som er av betydning for kapitallokeringen.

Det er således pekt på at *indirekte* skatter og avgifter skulle øke de relative kapitalkostnader for personer. Jeg går ut fra at man her særlig tenker på merverdiavgiften på boliger. Denne må imidlertid sees i sammenheng med at boligtjenester er unntatt fra slik avgift. Moms på investeringene er i dette tilfelle et alternativ til moms på hva investeringene produserer, som man igjen kan se på som et alternativ til flat skatt på inntekt. Og vil man hevde at også en slik skatt skaper forvridninger, har vi mistet sammenlikningsgrunnlaget for forvridninger, siden vi åpenbart ikke kan ha et system uten skatt.

Mere hold er det i argumentet om at personer rammes hardere av *likviditetsbelastningen* ved et høyt rentenivå enn bedriftene, siden kapitaltjenesten ved lånefinansiert investering gjennomgående er større i forhold til deres cash flow enn for bedriften. For de flestes tilfelle er det nok riktig at deres lånemuligheter gir små muligheter for den utjevning over tiden av likviditetsbelastningen som et perfekt virkende kredittmarked ville gi. Et system med indeksregulering av gjeld med tilsvarende lav realrentebelastning ville kunne løse dette problemet, men med fradragsrett for renteutgifter ville det åpne for så gunstige skattemotiverte transaksjoner i kapitalmarkedet at et slikt system blir vanskelig å realisere. Det er inflasjonen og ikke skattereglene som skaper dette likviditetsproblemet, men fradragsretten bidrar til å dempe det. Likviditetsbelastningen eksisterer imidlertid også for bedriftene, og i den ut-

strekning skattereglene virker likt for de to grupper, reduseres også forvridningseffekten av likviditetsbelastningen.

På den annen side kommer virkningen av forskjell i *risiko* for de to gruppers investeringer. For boliginvestering som er motivert med egen bruk, er der knapt noen risiko som inngår i investeringsoverveielsene. Man forventer å kunne ha den tilsiktede nytte av boligen. For boliger som formuesplassering kan man i dagens marked ikke se bort fra risiko, men dels gjelder nok dette en nokså begrenset del av boliginvesteringene, dels må risikoen antas å være vesentlig mindre enn for bedriftenes investeringer.

Risikomomentet bidrar i seg selv til en forskyvning i investeringssammensetningen i forhold til hva som er samfunnsmessig optimalt. Risiko for tap tillegges av bedriften en større vekt enn forventning om tilsvarende fortjeneste. Tap kan bety å måtte innstille virksomheten, den samme fortjeneste betyr bare å leve bedre. Situasjonen kan sammenlignes med den en blind vil være stilt overfor om han får tilbud om en operasjon som enten gir ham synet tilbake eller tar livet av ham. Sannsynlighten for det siste skal være nokså liten før han velger operasjon. Man kan leve med å være blind, men ikke med å være død.

Bedriften står overfor et begrenset antall investeringsbeslutninger, mens det i samfunnet totalt vil være svært mange. For samfunnet er det heller ikke avgjørende hvilke bedrifter som lever videre, mens det for bedriften betyr alt at det er nettopp den som overlever. Den risikoutjamning man har i samfunnet, har man derfor ikke hos bedriften som skal treffe investeringsbeslutningen.

Dette innebærer at selv om beregningene skulle ha vist at skattesystemet medførte *lavere* avkastningskrav i næringslivet enn for konsumenten som investerer i bolig, ville en ikke av det kunne slutte at det medførte en forvridning av kapitalanvendelsen i forhold til den samfunnsmessig optimale. Tvert i mot kan det hevdes at skattesystemet bør gi bedriftenes investeringer en slik begunstigelse for å rette opp virkningen av forskjell i risiko. Det er vanskeligere å gjette på hvor stor en slik begunstigelse skulle være. Ut fra et noe tilfeldig kjennskap til de internrenter som kreves i investeringskalkyler, ville jeg personlig tvile sterkt på at den forvridning (i forhold til optimal kapitallallokering) til ugunst for boliginvesteringer som likviditetseffekten medfører kan være sterkere enn den forvridning i motsatt retning som følger av risikoeffekten.

4. Konsekvenser for kredittpolitikken

La oss nå forsøke å oppsummere:

(1) I valget mellom et «lavrente»- og et «høyrente»-alternativ har utvalget konsentrert seg om det som gir de laveste avkastningskrav for bedriftenes i forhold til konsumentenes investeringer.

(2) Den modell man har brukt trekker systematisk i retning av å redusere kravet til kapitalavkastning for bedriftene.

(3) Likevel gir beregninger med parameterverdier som kan gjøre minst like store krav på å være realistiske som de utvalget har valgt, forholdsvis klart større kapitalavkastningskrav for bedriftenes investeringer enn for boliginvesteringer.

(4) «Andre forhold» kan til sammen minst like gjerne tenkes å styrke den forvridning som dette medfører som å svekke den.

Ut fra dette kan jeg ikke se at utvalgets analyse rokker nevneverdig ved påstanden om at skattesystemet, og særlig konsumentenes fradragsrett for renteutgifter, bidrar til en dårlig kapitalanvendelse.

At skattesystemet virker i retning av en slik kredittvridning, kan isolert sett være et argument for rasjonering av kreditt til konsumenter, eventuelt på et rentenivå som gir en slags likevekt i kredittmarkedet for bedrifter. Denne likevektsrente vil imidlertid være påvirket av det rasjoneringssystem som etableres, slik at rentenivået som helhet lett mister forankringen i markedsmessige forhold og derfor blir i noen grad vilkårlig. Men for at en forvridning skal kunne begrunne en kredittrasjonering, kreves det også at rasjoneringen er rimelig effektiv. Og det er her det svikter, slik det både er påvist i virkemiddelutredningen og som vi ellers har alminnelig erfaring for. Om jeg til slutt får sitere meg selv fra «Penger og Kreditt» nr. 2/1983 («Analyse og politikk»):

> «Om skattesystemet medfører en uheldig sammensetning av investeringene, er det ille nok. Hvis forsøkene på å rette dette opp ved mengdereguleringer av kreditten har liten sjanse til å lykkes, kan ikke virkningene av skattesystemet gi grunn til at vi også skal ødelegge kredittsystemet. Problemer som skattereglene skaper, må vi løse ved endringer i disse reglene, og vi får bare håpe at det ikke lykkes å legge også denne muligheten død.»

Dette innlegget er et forsøk på å forhindre at Virkemiddelgruppens rapport med Frank Myhres vedlegg skal kunne brukes til å drepe den muligheten som vi må håpe at Skattekommisjonens utredning gir, til å rette opp skjevheter i vår kapitalanvendelse som er en konsekvens av skattesystemet.

Økonomi og kommunalt selvstyre

NSF' arrangerte i september 1983 et kurs i Trondheim med tema Økonomi og kommunalt selvstyre. Foredragene fra kurset er gjengitt i Kurspublikasjon nr. 1 som er tilsalgs i Norske Sosialøkonomers Forening for kr. 125,–. Ta kontakt med sekretariatet pr. brev eller telefon.

Et par av foredragene blir trolig publisert i Sosialøkonomen våren 1984 i bearbeidet versjon.

Aktuell kommentar:

Konkurranseevne og lønnsomhet

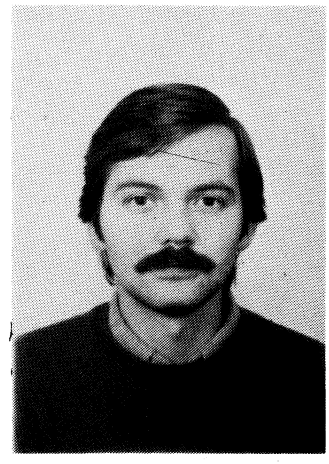

Ådne Cappelen

I den økonomiske-politiske debatten står begrepet konkurranseevne overfor utlandet sentralt. Denne artikkelen gir først en kortfattet drøfting av hva som kan menes med konkurranseevne for en bedrift eller en gruppe bedrifter. Med utgangspunkt i en definisjon av konkurranseevne som «evnen til lønnsomhet over tid», beregnes deretter utviklingen i norsk industris konkurranseevne overfor utlandet i perioden 1965–1981 målt ved industriens kapitalavkastning. Beregningene indikerer at lønnsomheten for norsk industri i denne perioden utviklet seg gunstigere enn gjennomsnittet for et utvalg av konkurrentland. Til slutt drøftes kort betydningen av industriens konkurranseevne for mulighetene for å oppnå en gunstig økonomisk utvikling i et land, og hva en eventuelt skulle kunne forstå med begrepet et lands konkurranseevne overfor utlandet.

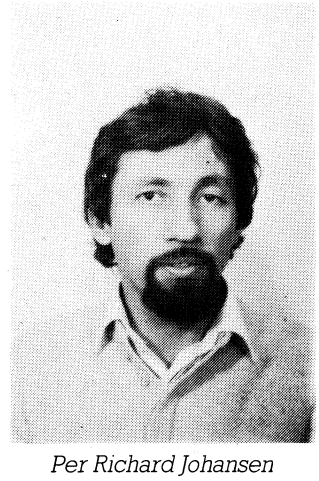

Per Richard Johansen

AV ÅDNE CAPPELEN OG PER RICHARD JOHANSEN*

Hva er konkurranseevne?

Betegnelsen konkurranseevne brukes i forskjellige betydninger i den økonomisk-politiske debatt. For det første blir betegnelsen dels brukt som en karakteristikk av en bedrifts eller en gruppe av bedrifters evne til å hevde seg i konkurranse med andre bedrifter, dels brukt som en karakteristikk av et helt lands evne til å delta i og dra nytte av det internasjonale varebyttet. For det annet knyttes betegnelsen dels til de faktorer som en mener er med på å bestemme konkurranseevnen og dels til de virkninger en mener følger av et bestemt nivå på – eller utvikling i – konkurranseevnen.

Det er lettest å få en intuitiv forståelse av begrepet konkurranseevne ved å ta utgangspunkt i de faktorer som bestemmer en bedrifts evne til å konkurrere med andre bedrifter som enten produserer tilsvarende produkter, eller produkter som i en eller annen forstand «konkurrerer om den samme kjøpekraften» i markedet eller som konkurrerer om de samme produksjonsfaktorene. For en bedrift som produserer en homogen vare til en gitt pris er det rimelig å definere bedriftens konkurranseevne som evnen til å overleve hvis produksjonskostnadene øker, eller produktprisen faller. Noe forenklet kan en derfor si at bedriftens konkurranseevne avhenger av dens evne til å kunne produsere med overskudd. For en bedrift som produserer «merkevarer» og selv kan innvirke på den prisen som kan oppnås for produktet vil selvsagt også produksjonskostnadene være viktig. Her vil imidlertid slike kostnader ofte være knyttet til produktutvikling, kvalitet, design, markedsføring etc. som igjen påvirker bedriftens muligheter for å oppnå en gunstig pris på produktet. I denne sammenheng vil også bedriftens evne til å kunne omstille seg til produkter hvis etterspørsel ekspanderer relativt i forhold til andre markeder være viktig. Her vil altså forholdet mellom priser, kostnader og overskudd være mer komplisert enn i tilfellet med homogene varer. Men på noe lengre sikt vil trolig lønnsomhetsforholdene spille en viktig rolle for bedriftenes overlevelsesevne også her.

En mulig presisering av begrepet konkurranseevne kan derfor sammenfattes som bedriftens evne til – over tid – å produsere med lavere enhetskostnader og/eller å omsette produktene til høyere priser og dermed oppnå bedre lønnsomhet enn andre bedrifter. Det er imidlertid rimelig å anta at en evne til lønnsomhet før eller siden må slå ut i faktisk lønnsomhet, dvs. at utviklingen i den faktiske lønnsomheten over tid, sett i forhold til konkurrerende bedrifter, kan være en indikator for utviklingen i bedriftens konkurranseevne. Med lønnsomhet menes overskuddet bedriften sitter igjen med som belønning til egen ressursinnsats, dvs. innsats av eget arbeid og kapital.

Definisjonen ovenfor gjaldt en enkelt bedrifts konkurranseevne. Det er imidlertid ikke noe i veien for å anvende den på en hel gruppe bedrifter og deres evne til å konkurrere med andre grupper av bedrifter som opererer på de samme

* Ådne Cappelen og Per Richard Johansen arbeider i Statistisk Sentralbyrå.

Tabell 1. ***Avkastningsrater for industrien i enkelte land.***

Land	År		
	1967–1969	1973–1975	1979–1981
Nasjonalregnskapsdata:			
Canada	16,3	17,6	15,0
USA	29,0	19,8	13,7
Vest-Tyskland	23,0	16,4	14,1
Storbritannia	10,4	7,0	3,9
Norge	7,5	12,4	9,0
Regnskapsstatistikk for norsk industri:			
Totalkapitalrentabilitet før skatt		8,3	8,4
Gjennomsnittsrente på fremmedkapital		7,1	8,8
Egenkapitalrentabilitet		22,2	17,7

markedene. I den grad samlet industri i et land kan sies å konkurrere med samlet industri i andre land, får en altså at en indikator for konkurranseevnen for et lands industribedrifter kan være utviklingen i lønnsomheten over tid sett i forhold til utviklingen i lønnsomheten for industribedriftene i konkurrentlandene.

Industriens lønnsomhet som konkurranseevne-mål

I dette avsnittet skal vi belyse utviklingen i norsk industris konkurranseevne i perioden 1965–1981 med utgangspunkt i definisjonen foran. Som mål for lønnsomhet skal vi nytte driftsresultatet som andel av fast realkapital i løpende priser, i det følgende kalt kapitalavkastningsraten. Slike tall er gjengitt for en del OECD-land i OECD (1983). Tilsvarende tall for Norge kan hentes eller beregnes fra de årlige Nasjonalregnskap-publikasjonene.

Foruten avkastning på realkapitalen skal driftsresultatet dekke godtgjørelse for eiernes egen arbeidsinnsats. For industrien betyr dette lite, og vil neppe påvirke tallene særlig ved en sammenligning mellom land eller over tid. Vi har derfor sett bort fra dette i det følgende.

Skulle vi holdt oss strengt til definisjonen av lønnsomhetsmålet foran burde vi dessuten ha sett på avkastningen på egenkapital alene, men de bedriftsregnskapsdata som finnes for dette for ulike land er basert på ulike definisjoner og er derfor ikke sammenlignbare. Nasjonalregnskapstallene er imidlertid bygd på felles definisjoner og er i prinsippet sammenlignbare mellom land selv om forskjeller i beregningsmessige forutsetninger kan påvirke tallene en del og gjøre det vanskelig å foreta noen direkte sammenligning mellom nivået på kapitalavkastningsratene for ulike land.

I følge nasjonalregnskapsdata har avkastningsnivået for norsk industri tradisjonelt ligget under nivået for andre land, slik tabell 1 viser. Det kan dels forklares ved ulike avskrivningsmetoder i nasjonalregnskapsberegningene (ulike forutsetninger om levetider for realkapitalen m.v.) og dels ved at norsk industri er mer kapitalintensiv. At kapitalavkastningen i norsk industri er lavere enn i konkurrentlandene er ikke uventet, med tanke på at norsk industri har hatt en vesentlig høyere investeringsrate (brutto-investeringer i prosent av bruttoprodukt) i perioden enn konkurrentlandene (20 kontra 13 prosent i årene 1965–81). Investeringene kan likevel ha vært lønnsomme sett fra bedriftenes synspunkt fordi de i stor grad er blitt lånefinansiert til en realrente som har vært svært lav, og lavere enn i de fleste andre land. (Dette har imidlertid endret seg de siste årene da det norske rentenivået har økt betydelig.) Sett i sammenheng med den høye investeringsraten i Norge kan dette forklare hvorfor egenkapitalandelen er lav i norsk industri i forhold til

Figur 1 Utviklingen i kapitalavkastningsraten for norsk industri sammenliknet med utviklingen for en del konkurrentland. Indekser med gjennomsnittet for 1967-1969 = 100

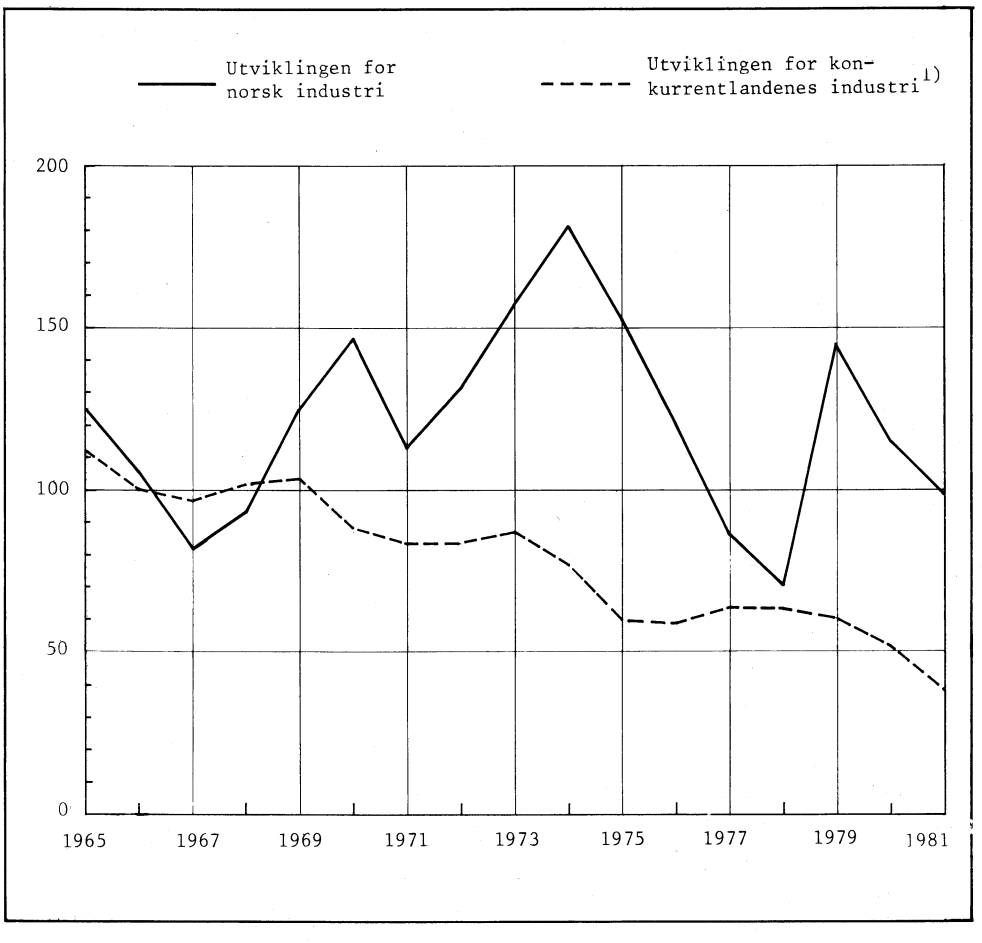

1) Et veiet gjennomsnitt av indekser for utviklingen i netto driftsresultat i andel av fast netto realkapital i løpende priser for Canada, USA, Frankrike (1967-1979), Vest-Tyskland og Storbritannia og for utviklingen i brutto driftsresultat i andel av fast brutto realkapital i løpende priser for Japan og Sverige (1965-1980). Disse landene utgjør i alt 75,4 prosent av vektgrunnlaget for den norske indeksen for relative lønnskostnader for industrien.

industrien i utlandet. Med en lavere egenkapitalandel enn i andre land og en realrente på lånekapital som er lavere enn den totale avkastningsraten, vil forskjellen i egenkapitalavkastningsrate mellom Norge og utlandet bli mindre enn hva forskjellen i totalavkastningsrate viser. Statistisk Sentralbyrås regnskapsstatistikk viser da også at egenkapitalrentabiliteten for norsk industri har vært betydelig høyere enn den totale kapitalrentabiliteten (se tabell 1).[1])

Utviklingen i avkastningsratene for norsk og utenlandsk industri er vist i figur 1. Den nedre kurven viser utviklingen i et veid gjennomsnitt av indekser for avkastningsraten i industrien i en del OECD-land i perioden 1965–1981 (foruten landene nevnt i tabell 1 er også Frankrike, Sverige og Japan tatt med), mens den øvre kurven viser en tilsvarende indeks for norsk industri i alt frem til 1981. Indeksene er normert i forhold til de gjennomsnittlige avkastningsnivåene for de respektive landene i perioden 1967–1969 som for Norge utgjorde en periode mellom to konjunkturtopper for industriproduksjonen.

Det framgår av figuren at den gjennomsnittlige avkastningsraten for andre OECD-land viste en markert fallende tendens i den aktuelle perioden; fra 1965 til 1981 ble avkastningsraten i disse landene redusert med vel 60 prosent ifølge disse beregningene. Utviklingen i avkastningsraten for norsk industri i samme tidsrom er preget av betydelige svingninger (trolig i likhet med utviklingen i hvert enkelt av de andre landene). Avkastningsraten gikk betydelig opp fra 1967 og fram til 1974, men falt deretter sterkt i perioden 1974–1978. Under lønns- og prisstoppen mot slutten av 1970-årene tok imidlertid raten for norsk industri seg opp igjen. Foreløpige nasjonalregnskapstall tyder på at den i 1981 og 1982 har falt betydelig, noe som er normalt i en nedgangskonjunktur.

Forskjellene i utviklingen mellom Norge og de andre landene kan belyses gjennom en dekomponering av kapitalavkastningsratene i tre komponenter: (brutto) driftsmargin, kapitalproduktivitet og kapitalslitsrate, jfr. figur 2. Vekst i produktet av driftsmarginen og kapitalproduktiviteten virker positivt inn på avkastningsraten, mens vekst i kapitalslitsraten virker negativt. Resultatet av en dekomponering av de beregnede avkastningsratene er oppsummert i tabell 2.

Beregningsresultatene oppsummert i tabell 2 tyder på at den stabile norske avkastningsraten skyldes at ingen av komponentene i uttrykket har endret seg vesentlig. En svakt økende driftsmargin er blitt motvirket av en svakt økende kapitalslitrate. Den fallende avkastningsraten for utlandet skyldes først og fremst fallende kapitalproduktivitet, forsterket av en noe fallende driftsmargin og en noe økende kapitalslitsrate.

Det bør understrekes at beregninger av driftsresultat og kapitalavkastningsrater er forbundet med betydelig usikkerhet, og at en jevnføring av avkastningsraten for ulike land som nevnt kan påvirkes av ulike beregningsmessige forutsetninger. Beregningsresultatene må derfor tolkes med varsomhet. Med disse forbehold indikerer imidlertid kurvene i figur 1 at norsk industri over perioden som helhet ikke har fått svekket sin lønnsomhet – og dermed konkurranseevne – i forhold til andre land. I motsetning til industrien i andre land var norsk industri rundt 1980 i stand til å oppnå en kapitalavkastning på linje med det som var tilfellet femten år tidligere. Det må imidlertid understrekes at lønnsomhetsindikatoren – på samme måte som indikatorer basert på lønnskostnader – er et gjennomsnittsmål som beskriver utviklingen i og ikke nivået på industriens konkurranseevne. Materiale fra Industristatistikken tyder imidlertid ikke på at det gjennom 70-årene skjedde noen dramatisk endring i spredningen i lønnsomhet mellom norske industribedrifter.

Figur 2. ***Dekomponering av (netto) kapitalavkastningsraten.***

$$\frac{\text{DRIFTSRESULTAT}}{\text{REALKAPITAL}} = \frac{\text{BTO. DRIFTSRESULTAT} - \text{KAPITALSLIT}}{\text{REALKAPITAL}} =$$

$$\frac{\text{BTO. DRIFTS-RESULTAT}}{\text{BRUTTOPRODUKT TIL FAKTORPRIS}^{1)}} \times \frac{\text{BRUTTOPRODUKT TIL FAKTORPRIS}^{1)}}{\text{REALKAPITAL}} - \frac{\text{KAPITALSLIT}}{\text{REALKAPITAL}} =$$

$$\text{BTO. DRIFTS-MARGIN} \times \text{KAPITAL-PRODUKTIVITET} - \text{KAPITALSLITS-RATE}$$

[1]) Bruttoproduktet til faktorpris er lik bruttoproduktet fratrukket avgifter og tillagt subsidier.

Tabell 2. ***Dekomponering av kapitalavkastningsrater 1965–1981.***

	Norge		Utlandet	
	Nivå	Trend	Nivå	Trend
Bto. driftsmargin	Høy	Svak økning	Lav	Svak nedgang
Kapitalproduktivitet	Lav	Stabil	Høy	Nedgang
Kapitalslit	Lav	Svak økning	Høy	Svak økning
Avkastningsrate	Lav	Stabil	Høy	Nedgang

Lønnskostnader og lønnsomhet i norsk industri

Resultatene ovenfor bryter med den vanlige oppfatningen om utviklingen i industriens konkurranseevne, basert på utviklingen i industriens relative lønnskostnader pr. produsert enhet, heretter kalt RLPE. Beregninger utført av IMF som blant annet er presentert i de årlige Økonomisk utsyn fra Statistisk Sentralbyrå, viser at RLPE for norsk industri gjennomgående økte i perioden 1965–1981. Disse tilsynelatende motstridende utviklingstendensene gjennom mesteparten av perioden – veksten i RLPE og den relativt sett gunstige lønnsomhetsutviklingen for norsk industri – skyldes i hovedsak følgende forhold:

(i) Lønnskostnader utgjør direkte og indirekte bare en del av de totale variable kostnadene for norsk industri fordi prisene på en stor del av industriens vareinnsats ikke er bestemt av lønnsutviklingen. Dette gjelder særlig prisen på elektrisk kraft, olje og importerte råvarer og halvfabrikata. Beregninger vi har utført viser at f.eks. importprisene betyr om lag like mye for (de variable) enhetskostnadene i industrien som lønnsnivået i Norge, og de relative importprisene for Norge har ikke steget like kraftig som de relative lønnskostnadene. Dessuten har energiprisene for norsk industri steget mindre enn i de fleste konkurrentland fordi prisen på elektrisk kraft har steget mindre enn oljeprisene. Disse forhol-

[1]) At kapitalavkastningsraten iflg. Nasjonalregnskapsdataene ligger over totalrentabiliteten iflg. Regnskapsstatistikken, skyldes bl.a. at lagerkapital og andre omløpsmidler ikke er inkludert i realkapitalen. OECD-databasen gir ikke anslag på lagerkapitalen.

dene har relativt stor betydning for industrien i Norge pga. den lave bearbeidingsgraden.

(ii) Den relativt sett gunstige lønnsomhetsutviklingen for norsk industri kan også skyldes at norsk industri har økt sine produktpriser sterkere enn andre land (med tilsvarende mulighet for å prise seg ut av markedene). Med unntak av noen år midt på 70-tallet har riktignok de relative eksportprisene utviklet seg parallelt med konkurrentlandenes priser regnet i felles valuta. Imidlertid har industriens priser på varer levert til hjemmemarkedet økt sterkere. Dette kan delvis forklare hvorfor den gjennomsnittlige prisstigningen på industrivarer har vært relativt høy i Norge, noe som har ført til en svak økning i industriens brutto driftsmargin i Norge, mens den har sunket i utlandet.

(iii) Av tabell 2 går det fram at mens kapitalproduktiviteten har vært stabil i Norge har den sunket i utlandet. Dette har isolert sett bidratt til å redusere lønnsomheten sterkere i utlandet fordi en større del av verdiskapningen går til avskrivninger.

Konklusjonen er altså at RLPE ikke har vært noen god indikator for relativ eller absolutt lønnsomhetsutvikling og at det heller ikke er grunn til å vente at dette skulle være tilfellet.

Industriens konkurranseevne – og Norges

Når en i den økonomisk-politiske debatten er opptatt av industriens konkurranseevne er det oftest på grunn av den betydningen industrien har for landets muligheter for å oppnå en gunstig økonomisk utvikling. Mange snakker da også om «landets konkurranseevne», e.l.

Grunnen til at en som regel snevrer inn sammenligningen til industrien er at denne sektoren for de fleste OECD-lands vedkommende er den viktigste produsent av varer som det handles med over landegrensene. For Norge har dette aldri vært helt dekkende ettersom skipsfarten og senere også oljevirksomheten har spilt en om lag like stor rolle for utenrikshandelen som vareeksporten fra industrien. Hvis vi i tillegg tar hensyn til at mesteparten av vareeksporten fra Norge har bestått av lite bearbeidde naturressurser (fisk, tømmer og vannkraft), blir bidraget fra industriens bearbeiding av enda mindre betydning for Norge, sett i forhold til andre land.

Det kan imidlertid også reises en prinsipiell innvending mot å bruke det bedriftsøkonomiske begrepet industriens konkurranseevne som et mål på et lands evne til å oppnå et gunstig – og sosialt akseptabel – økonomisk utvikling, på samme måte som en må skille mellom bedriftsøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet. Et eksempel kan belyse dette: I et land med stor arbeidsledighet vil bedriftene til et gitt lønnsnivå kunne oppnå en høyere lønnsomhet i forhold til bedriftene i andre land ved bare å utnytte den delen av arbeidsstyrken som har høyest produktivitet. Samtidig kan den marginale lønnsomheten være så lav at den konkurranseutsatte sektoren alt i alt blir for liten til å dekke landets importbehov ved full sysselsetting. I dette tilfellet er en høy lønnsomhet for bedriftene basert på en dårlig utnyttelse av ressursene og dermed en lav «lønnsomhet» for landet som helhet. Et eksempel på dette er dansk industri som ifølge tradisjonell oppfatning basert på RLPE har forbedret sin konkurranseevne kraftig de siste 20 årene, samtidig som arbeidsløsheten og betalingsbalansen har vært langt fra tilfredsstillende. Empiriske undersøkelser viser også at noen enkel sammenheng mellom markedsandeler og RLPE ikke finnes når en sammenlikner utviklingen for flere land (jfr. Fagerberg, 1982).

I den grad en ønsker å uttale seg om «et lands konkurranseevne» bør en etter vår mening bygge på et samfunnsøkonomisk lønnsomhetsbegrep, der full utnyttelse av innenlandske ressurser og balanse i utenriksøkonomien på lang sikt er viktige betingelser.[2]) I praksis innebærer dette et spørsmål om hvorvidt den konkurranseutsatte sektoren (både eksport- og importkonkurrerende næringer) er stor nok til å gi balanse i utenriksøkonomien ved et innenlandsk etterspørsels- og investeringsnivå som gir full sysselsetting på lengre sikt. Hverken historiske tall for Norge eller andre land tyder på at RLPE for industrien er egnet til å si noe om dette. Eksempelvis forverret norsk industris konkurranseevne målt ved RLPE seg med 20 prosent fra begynnelsen av 60-årene til 1973, dvs. før oljevirksomheten og inntektene derfra fikk noen betydning i norsk økonomi. Ikke desto mindre utviklet lønnsomheten i industrien seg gunstig både absolutt og relativt sett i samme periode. Viktigere enn dette er det at vi i perioden opplevde full sysselsetting, balanse i utenriksøkonomien og god vekst i disponibel realinntekt pr. innbygger. Fra 1973 til 1981 økte RLPE med ytterligere 20 prosent. Fortsatt var det tilnærmet full sysselsetting, men underskuddene i utenriksøkonomien var større, bl.a. som følge av et svært høyt investeringsnivå p.g.a. oljeinvesteringene midt på 1970-tallet. Dette betyr ikke at en isolert kostnadsendring er uten betydning for konkurranseevnen, men historiske tall tyder på at utviklingen i RLPE ikke er i stand til å fange opp hvilke muligheter et land har for å oppnå en gunstig økonomisk utvikling.

Balansen i utenriksøkonomien vil i framtiden være avhengig av oljeinntektene. Det er åpenbart at det innenlandske etterspørselsnivå som nå må til for å gi full sysselsetting ikke kan realiseres med balanse i utenriksøkonomien uten bruk av betydelige oljeinntekter innenlands. Spørsmålet om Norges konkurranseevne er «god nok», er derfor i høy grad knyttet til hvor varige og stabile oljeinntektene er.

[2]) Jfr. også Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene (1966), Innstilling avgitt 22. januar 1966, Statsministerens kontor. Se kap. 4.

REFERANSER:

Fagerberg, J. (1982): Konkurranseevne og næringsstruktur. Problemnotat, FAFO.

OECD (1983): National Accounts, Vol II.

Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene (1966): Innstilling avgitt 22. januar 1966, Statsministerens kontor.

TAKK TIL NORGES BANK

Referatnummeret fra Høstkonferansen har blitt en tradisjon, men også et økonomisk løft. Vi var derfor svært takknemlig for at Norges Bank støttet den siste utgivelsen. Det har vært stor interesse for desembernummeret av Sosialøkonomen.

Aktuell kommentar:

Arbeidstidsforkortelse, produktivitet og sysselsetting

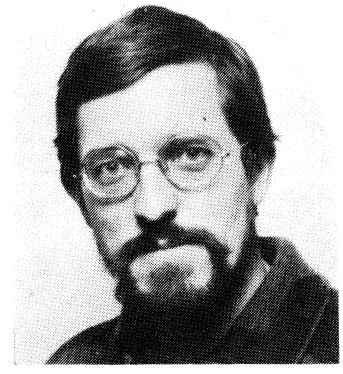

Brunstad og Holms artikkel om virkninger av forkortet arbeidstid i Sosialøkonomen i oktober i fjor får her svar av siviløkonom Erik Nord. Han hevder at noen av de studiene Brunstad og Holm viser til, er irrelevante for spørsmålet om produktivitetsvirkninger av en reduksjon i normalarbeidstiden. Han kritiserer også Brunstad og Holms regneeksempler over sysselsettingsvirkningene av en arbeidstidsforkortelse.

AV
ERIK NORD*

Innledning

En vanlig antakelse er at når arbeidstida settes ned, skjer det en ekstraordinær produktivitetsøkning, slik at produksjonstapet målt i prosent blir mindre enn den prosentvise reduksjonen i antall timeverk. Antakelsen begrunnes for det første med at de timene som faller bort, har lavere effektivitet enn gjennomsnittet på grunn av tiltakende trøtthet hos arbeidstakerne. For det andre begrunnes den med at en arbeidstidsforkortelse utløser ekstraordinære tiltak som nettopp har til hensikt å motvirke et produksjonstap. Slike tiltak omfatter strengere overholdelse av arbeidstida, forkorting av ureglementerte pauser, høyere arbeidstempo, eliminering av unødvendige operasjoner, tekniske forbedringer og omorganiseringer.

Yngve Åberg har gjort et forsøk på å måle denne produktivitetskompensasjonen i forbindelse med nedtrappingen av arbeidstida i Sverige fra 45 timer i uka i 1966 til 40 timer i 1972 (Åberg, 1976). Han kom til at foredlingsverdien pr. arbeidstime i industrien (produktiviteten) økte med 0,45% for hver prosents reduksjon av arbeidstida, når andre variable holdt seg uforandret.

Jeg har selv gått Åbergs undersøkelse etter i sømmene (Nord, 1981). Min konklusjon er at han har behandlet kapitalvariabelen på en litt uheldig måte, og at noe av den ekstraordinære produktivitetsøkningen han har observert, kan skyldes ekstraordinære investeringer som ble foretatt samtidig med arbeidstidsforkortelsen. Om en holder virkningen av en slik eventuell kapitaløkning utenfor, lå den ekstraordinære produktivitetsordningen antakelig et sted mellom 20 og 40 prosent.

Undersøkelser av arbeidstidsforkortelsene i Norge i 1959 og 1968, en dansk undersøkelse fra 1968 og en tysk undersøkelse fra 1979 befester inntrykket av at det skjer en ekstraordinær produktivitetsøkning i den størrelsesorden som her er antydet (Nord, 1981).

I Sosialøkonomen nr. 9/1983 refererer imidlertid Rolf Jens Brunstad og Tore Holm to undersøkelser (Craine, 1973; Feldstein, 1967) med motsatt konklusjon – nemlig den at produktiviteten ser ut til å gå *ned* når arbeidstida settes ned. En slik sprik i forskningsresultater må fortone seg som temmelig utilfredsstillende for eventuelle interesserte planleggere. La oss derfor se litt nærmere på de arbeidene Brunstad og Holm bringer inn i diskusjonen.

Craine

Craine's studie er ikke en tverrsnittsundersøkelse som Brunstad og Holm hevder, men en analyse av amerikansk industri over tidsperioden 1949–1967.

I USA ble det gjennomført 40-timers uke før krigen. I den perioden det her er snakk om, fant det såvidt jeg har kunnet bringe på det rene ikke sted noen generelle arbeidstidsforkortelser i amerikansk industri.

Det betyr ikke at det ikke forekom variasjoner i den faktiske arbeidstida fra år til annet. Men disse variasjonene skyldtes i det alt vesentlige variasjoner i omfanget av *overtid*, jfr. tabell 1.

Vi ser av tabellen at variasjonene i arbeidstid var størst innenfor produksjon av kapitalvarer og varige forbruksgoder. Forskjellen mellom høyeste og laveste år var her 2,7 timer pr. uke. Tar vi bort effekten av overtid, var spennvidden bare 0,6 timer pr. uke.

Når Craine finner en positiv sammenheng mellom arbeidstid og produktivitet, kan det ha flere årsaker (Brunstad/Holm, 1983; Feldstein, 1967). For det første må en gå ut fra at avskrivninger på kapitalutstyr øker mindre enn proporsjonalt når driftstida øker som følge av økende bruk av overtid. For det andre fordeles ansettelses- og opplæringskostnader på flere timeverk når hver enkelt person har lang dag. For det tredje inneholder overtid kanskje mindre dødtid (oppstartingstid, pauser) enn den ordinære arbeidstida. Umiddelbart kan Craine's resultat tyde på at disse effektene til sammen er sterkere enn virkningen av tiltakende trøtthet hos arbeidstakerne.

Men det er også en annen mulig forklaring. Bruken av overtid samvarierer positivt med konjunkturene, jfr. figur 1. Det innebærer at når Craine observerer produktivitetsnedgang i forbindelse med nedgang i den faktiske arbeidstida, så kan noe av årsaken være at det i en nedgangskonjunktur generelt slås av på kravene til arbeidstempo og/eller at overflødig arbeidskraft beholdes i bedriftene i påvente av ny oppgang (labor hoarding). I den grad dette er tilfellet, vil Craine's

* *Erik Nord er siviløkonom og har vært ansatt ved Norsk Regnesentral siden 1981.*

Tabell 1. ***Gjennomsnittlig faktisk arbeidstid pr. uke i amerikansk industri 1949–67.***

År	Kapitalvarer og varige forbruksgoder		Ikke-varige forbruksgoder	
	Totaltid	Overtid	Totaltid	Overtid
1949	39,4		38,9	
1950	41,1		39,7	
1951	41,5		39,5	
1952	41,5		39,7	
1953	41,2		39,6	
1954	40,1		39,0	
1955	41,3		39,9	
1956	41,0	3,0	39,6	2,4
1957	40,3	2,4	39,2	2,2
1958	39,5	1,9	38,8	2,2
1959	40,7	2,7	39,7	2,7
1960	40,1	2,4	39,2	2,5
1961	40,3	2,3	39,3	2,5
1962	40,9	2,8	39,6	2,7
1963	41,1	2,9	39,6	2,7
1964	41,4	3,3	39,7	2,9
1965	42,0	3,9	40,1	3,2
1966	42,1	4,3	40,2	3,4
1967	41,2	3,5	39,7	3,1

Kilde: Handbook of Labor Statistics 1972. US Dept of Labor.

resultat være en overvurdering av den produktivitetsnedgangen som følger av en overtidsreduksjon alene.

Jeg skal ikke gå nærmere inn på denne muligheten. Det som Brunstad og Holm under enhver omstendighet synes å ha oversett, er nemlig at konjunkturbestemt overtidsreduksjon og lovbestemt arbeidstidsforkortelse dreier seg om to helt forskjellige former for bedriftstilpasning.

I det ene tilfellet *pålegges* virksomhetene å redusere arbeidstida. De opplever altså en ufrivillig produksjonsnedgang, og det er naturlig å vente at de vil søke å motvirke denne nedgangen ved ekstraordinære produktivitetsfremmende tiltak. Ved arbeidstidsforkortelsene i både 1959 og 1968 ble det også uttrykkelig inngått avtale mellom LO og NAF om dette (Nord, 1981).

I det andre tilfellet opplever bedriftene først en nedgang i etterspørselen. Denne nedgangen tilpasser de seg til – ikke ved å øke produktiviteten – men ved å redusere arbeidstida.

I det første tilfellet utløses det altså et ekstraordinært produktivitetsarbeid, men ikke i det andre. Å bruke Craine's resultat som prognosegrunnlag i forbindelse med en generell arbeidstidsforkortelse virker derfor lite gjennomtenkt.

Feldstein

Feldsteins undersøkelse er en tverrsnittanalyse av 24 industrigrener i Storbritannia i henholdsvis 1954, 1957 og 1960. Han fant at bransjer med høy gjennomsnittlig arbeidstid pr. sysselsatt hadde høyere bearbeidingsverdi pr. timeverk enn bransjer med kort arbeidstid pr. sysselsatt. Elastisiteten var i størrelsesorden 0,7 prosent.

Normalarbeidstida i Storbritannia var i det aktuelle tidsrommet tariffbestemt og lå såvidt jeg har kunnet bringe på det rene på 44–45 timer i uka (materiale fra den britiske ambassade). Den faktiske arbeidstida varierte imidlertid mellom 41 og 50 timer i uka. Når Feldstein sammenliknet ulike bransjer, må det m.a.o. hovedsakelig ha vært virkninger av ulikheter i bruk av overtid og deltid han studerte. Det vil si at heller ikke denne undersøkelsen virker særlig velegnet til å belyse virkningene av en lovbestemt reduksjon av normalarbeidstida, jfr. diskusjonen ovenfor.

Et annet forhold er at Derek Leslie og John Wise (Leslie og Wise, 1980) seinere lanserte en hypotese om at bransjer med høy fortjeneste tenderer til å ha lengre arbeidstid enn bransjer med lav fortjeneste, slik at de observerte forskjellene i produktivitet i virkeligheten kan skyldes bransjemessige ulikheter i stedet for forskjeller i arbeidstid.

Leslie og Wise undersøkte denne hypotesen ved å gjenta Feldsteins regresjonsanalyse, men på et større materiale og med bransjevise dummier innlagt i regresjonslikningen. Resultatet ble da det motsatte: Da det ble kontrollert for bransjebestemte produktivitetsforskjeller, var produktiviteten høyere i de observasjonsenhetene som hadde lav arbeidstid enn i de som hadde høy (elastisiteten ble snudd fra +0,7 til –0,36).

Dermed bør neppe det siste ord være sagt om det engelske materialet. Men jeg må få spørre Brunstad og Holm om hvorfor de i sin artikkel faktisk uttrykkelig nevner Leslie & Wises' korreksjon av Feldstein, men uten nærmere begrunnelse lar være å ta hensyn til den i fortsettelsen.

Konklusjon m.h.t. produktivitetsvirkninger

Jeg skal ærlig innrømme at jeg selv er en fusker i faget økonometri, og jeg forlanger slett ikke at Åbergs analyse og min utredning skal bli stående som de siste ord i diskusjonen om produktivitetsvirkninger av en arbeidstidsforkortelse. Men Brunstad og Holm har ukritisk referert to undersøkelser med lav relevans for den problemstillingen som er oppe til diskusjon. Inntil eventuelle andre analyser foreligger synes det derfor fortsatt klokest å regne med at en generell arbeidstidsforkortelse i noen grad kompenseres av ekstraordinær produktivitetsøkning.

Sysselsettingsvirkninger

Brunstad og Holm presenterer en tabell der de viser beregnede sysselsettingsvirkninger innenfor ulike næringer av en arbeidstidsforkortelse fra 40 til 37,5 timer i uka under forutsetning av henholdsvis økning (Åberg) og nedgang

Figur 1. ***Arbeidstid og arbeidsledighet i USA 1949–67.***

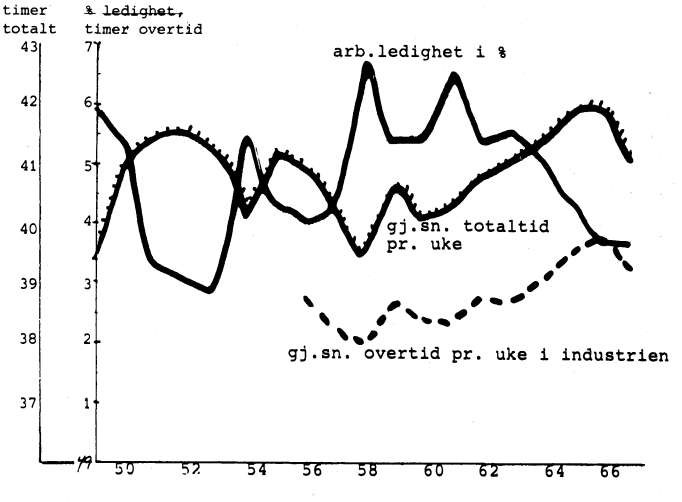

Kilde: *Handbook of Labor Statistics 1972. Kurven for totaltid gjelder produksjon av kapitalvarer og varige forbruksgoder.*

(Feldstein) i produktiviteten.

Når Brunstad og Holm i tabellens nest siste kolonne bruker Åbergs estimat for arbeidstidselastisiteten (–0,45), får de anslag for økning i arbeidskraftetterspørselen som de påpeker er «praktisk talt identiske» med de anslag som jeg kom fram til i min rapport fra 1981.

Jeg vil gjerne understreke at denne likheten er helt tilfeldig. Mine anslag bygger på en nedjustering av Åbergs estimat for arbeidstidselastisiteten. De forutsetter dessuten ulike produktivitetsvirkninger innenfor ulike næringer og en grad av lønnskompensasjon som gjør at lønnskostnadene pr. produsert enhet forblir uendret. Brunstad og Holm bruker Åbergs estimat ikke bare ukorrigert, men også innenfor alle næringer. Det er det overhodet ikke grunnlag for. Videre forutsetter de uendret timelønn, dvs. at lønnskostnadene pr. produsert enhet går betydelig ned. Men tradisjonen i Norge er at det ved arbeidstidsforkortelser gis *full* lønnskompensasjon. At det da ikke en gang skulle gis en kompensasjon som tilsvarer den produktivitetsøkningen som følger med arbeidstidsforkortelsen, finner jeg svært lite realistisk.

I den siste kolonnen i tabellen er det Feldsteins estimat for arbeidstidselastisiteten som er lagt til grunn. Resultatet av beregningen er en *nedgang* i samlet etterspørsel etter arbeidskraft på nærmere 25 000. Dette anslaget kan unektelig virke nokså nedslående for den som måtte lure på om en arbeidstidsforkortelse kan bidra til å redusere arbeidsledigheten, og det uroer meg at beregningen kan bli stående i lesernes bevissthet som noe mer enn et ytterst vilkårlig regneeksempel. La meg derfor igjen minne om irrelevansen av Feldsteins undersøkelse og i tillegg peke på følgende:

Feldsteins egen forklaring på at produktiviteten synes å gå ned når overtidsbruken går ned, er at kapitalutnyttelsen synker og at andelen av dødtid – bl.a. tid til oppstarting – øker. For industri, som Feldsteins analyse begrenser seg til, virker dette plausibelt. For en rekke av de andre næringene som er nevnt i Brunstad/Holms tabell, virker det mindre aktuelt. Likevel bruker Brunstad og Holm Feldsteins industriestimat på alle næringer. Er ikke det i kjappeste laget?

I beregningen i siste kolonne forutsettes det en betydelig nedgang i produktiviteten samtidig som timelønna forutsettes opprettholdt. At det vil gi seg utslag i en sterk reduksjon av sysselsettingen i konkurranseutsatt sektor, er ikke overraskende (selv om valutakursens betydning vel burde ha vært nevnt). Men tilfellet er som ovenfor påvist lite sannsynlig. Når det likevel stilles opp i tabells form, er jeg redd for at det kan etterlate seg misforståelser.

Slik er det nemlig med regneeksempler og illustrasjoner: De har lett for å feste seg i folks bevissthet som faktiske opplysninger, som målingsresultater, som empiri. Det beste eksempel er her Brunstad og Holm selv. «Disse beregningene må selvsagt ikke taes som noe mer enn regneeksempler», heter det i første spalte på side 23. Men sannelig om de ikke er blitt til «rimelige(?) anslag for aktuelle parametre» nederst på siden. Og på neste side får vi sogar vite at «ved en mer drastisk reduksjon av arbeidstiden . . . vil eventuelle produktivitetsgevinster sannsynligvis bli snudd til et produktivitetstap» og at «sysselsettingsargumenter for innføring av 6 timers normalarbeidsdag derfor vil være lite holdbart».

Hørte jeg «regneeksempler»?

Labour hoarding

Brunstad og Holm har helt rett i at labour hoarding – eller «intern ledighet» – kan redusere virkningene av en generell arbeidstidsforkortelse på kort sikt. Men jeg reagerer på deres framstilling, som, sett i sammenheng med tendensen i artikkelen for øvrig, vanskelig kan oppfattes som annet enn en anførsel mot arbeidstidsforkortelse som sysselsettingstiltak. Jeg må da få spørre: Vil ikke labour hoarding oså forsinke virkningene av f.eks. en internasjonal konjunkturoppgang? Mener Brunstad og Holm at en oppgang er mindre viktig av den grunn?

Økt arbeidstilbud

Brunstad og Holm har også rett i at en betydelig arbeidstidsforkortelse vil kunne gjøre det aktuelt for flere å melde seg i arbeidsmarkedet. Isolert sett, og i en viss forstand, vil dette trekke i retning av økt arbeidsløshet.

Men bevare meg vel for en ufullstendig drøfting!

Det hører vel i det minste med å nevne at det antakelig i betydelig grad er snakk om å gjøre om skjult ledighet blant husmødre til åpen ledighet. Og det er vel ikke fullt så ille – spesielt ikke hvis en synes at statistiske «mørketall» kan utgjøre en beklagelig sovepute for myndighetene.

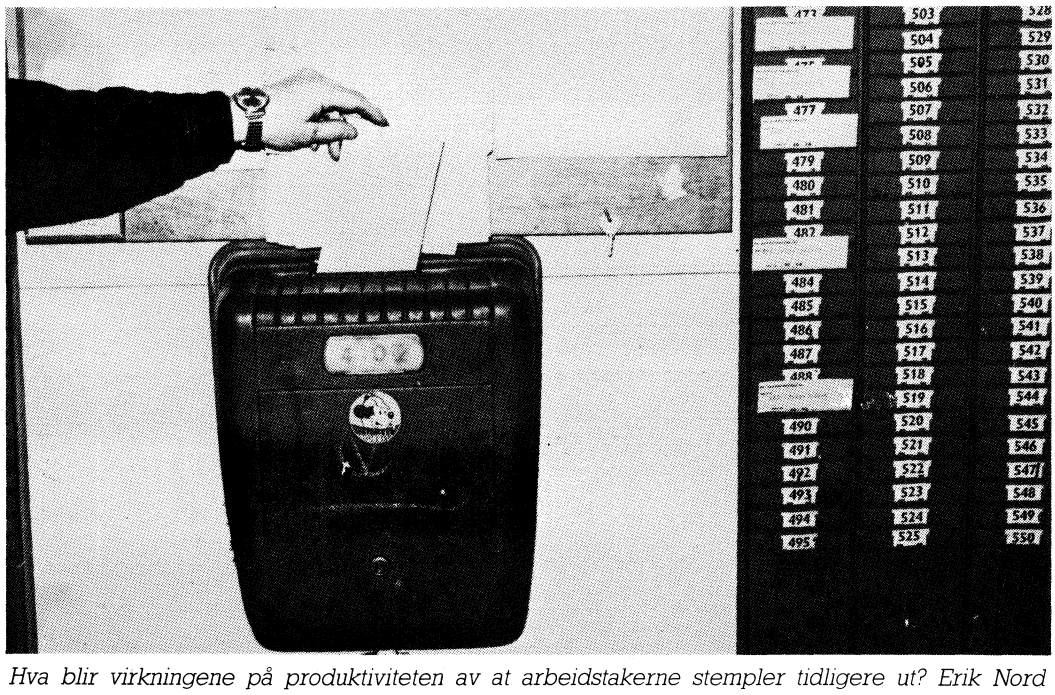

Hva blir virkningene på produktiviteten av at arbeidstakerne stempler tidligere ut? Erik Nord hevder at Rolf Brunstad og Tore Holm bommer på fortegnet.
Foto: Samfoto.

Det er også andre viktige sider ved den effekten vi her snakker om – f.eks. at yrkesambisjonene blant hjemmeværende kvinner vil øke (kanskje delvis til frustrasjon for dem selv?) og at en arbeidstidsforkortelse kanskje ikke vil føre til den nedgangen i ungdomsarbeidsledigheten som en håper på fordi flere kvinner melder seg for å konkurrere om jobbene. Dette er absolutt verd en drøfting. Men Brunstads og Holms seks-linjers referanse til problemstillingen finner jeg bare tendensiøs.

Avslutning

Det er neppe noen som deltar i debatten om arbeidstidsforkortelse og sysselsetting uten i noen grad å være preget av personlige følelser og holdninger. Det gjelder meg selv, og det gjelder Rolf Jens Brunstad og Tore Holm. Så langt er saken grei.

Men jeg ser meg nødt til å protestere mot den freidige farten som de sistnevnte finner det for godt å behandle et viktig samfunnsspørsmål med.

Det jeg savner, er en større vilje til å undersøke virkeligheten før en begynner å regne. I Brunstads og Holms artikkel er det ett tilløp til dette. Det er i drøftingen av mis-match-problemet. Jeg finner deres fylkesvise analyse interessant og kan bare uttrykke ønsket om ytterligere forsøk på å kvantifisere problemet med manglende geografisk og yrkesmessig tilpasning. Det er helt opplagt at det her kan ligge sterke begrensninger på arbeidstidsforkortelse som sysselsettingstiltak.

Mitt hjertesukk må imidlertid bli følgende: Hvorfor skal en dilettant som jeg måtte bale med økonometrien mens folk som Brunstad og Holm, som antakelig står faget vel så nær til daglig, i hovedsak hygger seg med akademiske derivasjoner og regneeksempler?

For meg ser dette ut som et eklatant tilfelle av samfunnsøkonomisk ineffisiens.

LITTERATUR

Brunstad, Rolf Jens og Holm, Tore: Kan kortere arbeidstid løse arbeidsløshetsproblemet? *Sosialøkonomen nr. 9/1983.*

Craine, Roger: On the Service Flow from Labour. *Review of Economic Studies, vol. 40 (1973).*

Feldstein, M. S.: Specification of the Labour Input in the Aggregate Production Function. *Review of Economic Studies, vol. 34 (1967).*

Handbook of Labor Statistics. US Department of Labor 1972.

Innstilling fra arbeidstidskomiteen av 1954, Kommunaldepartementet 1957, pluss materiale fra den britiske ambassade.

Leslie, Derek og Wise, John: The Productivity of Hours in U.K. Manufacturing and Production Industries. *The Economic Journal, mars 1980.*

Nord, Erik: *Virkninger på sysselsetting av en arbeidstidsforkortelse.* Norsk Regnesentral 1981.

Åberg, Yngve: Effekten av arbetstidsforkortningen från 45 til 40 timmar per vecka på produktiviteten i industrien. *SOU 1976:34.*

NIVA

Norsk institutt for vannforskning er et tverrfaglig oppdragsinstitutt som utfører forskningsoppdrag for næringsliv og offentlig forvaltning innen fagområdene hydroøkologi, miljøteknikk og vannanalyse. Instituttet har ca. 180 ansatte, og har nyinnredede lokaler i Brekkeveien 19, like ved Maridalsvannet.

Til gruppen for vannressursforvaltning i miljøteknisk divisjon søkes to nye forskere innen

Vannbruksplanlegging

Oppgavene organiseres i prosjekter med flere medarbeidere. Vedkommende må kunne lede og delta i gjennomføring av prosjekter innen
- metodeutvikling for vannbruksplanlegging
- systemer for samordning av vanndata
- vannforsyningsplanlegging
- kystsoneplanlegging
- miljøvernøkonomi
- utredninger for sentrale vannforvaltningsetater.

En av stillingene kan bli tillagt lederansvaret for virksomheten.

Vi søker etter én sivilingeniør med erfaring fra planleggingsarbeid i kommune eller fylke, og én medarbeider med samfunnsøkonomisk bakgrunn.

Personer med annen utdannelse fra universitet eller høyskole, men med stor interesse for fagfeltet, kan imidlertid også passe for stillingene.

Stillingene krever personlig initiativ og kontaktskapende holdning. Vi legger vekt på analytisk evne og selvstendig, systematisk arbeidsform.

Lønn etter kvalifikasjoner. Pensjons- og forsikringsordning. Fleksibel arbeidstid.

Nærmere opplysninger gis av forskningsleder Kjell Øren eller personalsjef Svein Jareid, tlf. (02) 23 52 80.

Skriftlig søknad, vedlagt vitnemål og attester, bes vennligst sendt innen 20.1. 1984 til

Norsk institutt for vannforskning NIVA
Postboks 333, Blindern, Oslo 3

Om 6-timersdag og spøkelser

AV
ROLF BRUNSTAD OG TORE HOLM*

I en aktuell kommentar i novembernummeret i Sosialøkonomen går Hilde Bojer til felts mot dem som måtte mene at deling av arbeid ikke er sysselsettingspolitikk. I den forbindelse hevder hun at vår artikkel i oktobernummeret er representativ for den «spøkelsesaktige debatt» som føres om dette spørsmålet i vårt land. Før vi forsøker å ta en smule til motmæle mot Bojers argumentasjon, vil vi gjerne igjen få presisere at vår artikkel ikke var ment som noe innlegg for eller imot 6-timers dag som sådan, men hadde som siktemål å diskutere hvorvidt kortere arbeidstid vil redusere arbeidsløsheten.

Dette er å begynne i gal ende, hevder Bojer, til tross for at hun på siden foran hevder: «Hvis 6-timersdagen minsker sysselsettingen, er det grunn til å gå mot en slik reform, også fra et kvinnepolitisk synspunkt». Som argument for at vi har begynt i gal ende hevder hun: «Det må... være galt å studere virkningene av kortere arbeidsdag på bedriftenes atferd under forutsetning av uendret økonomisk politikk for øvrig». Men hvorfor i all verden er det galt? Det må da være den eneste måten å finne ut hvorvidt det faktisk er kortere arbeidstid som øker (eventuelt minker) sysselsettingen og ikke eventuelle andre endringer i den økonomiske politikken. Ettersom Bojer selv hevder at spørsmålet om virkningen på sysselsettingen er avgjørende for å bedømme ønskeligheten av 6-timers dagen, må det jo være maktpåliggende å få svar nettopp på dette spørsmålet.

Som utgangspunkt for vårt talleksempel brukte vi en nedsettelse av arbeidstiden fra 40 til 37½ time pr. uke. Bojer argumenterer mot dette ved å vise til at 30% av arbeidsstyrken arbeider mindre enn 30 timer i uka. Dette er selvsagt korrekt, men etter vår mening er det viktig å skille mellom økt innslag av deltidsarbeid og kortere arbeidsdag generelt. Disse deltidsarbeiderne er hovedsakelig sysselsatt i tjenesteytende næringer, som f.eks. varehandel, hvor etterspørselen er ujevnt fordelt over dagen og uken. Slikt deltidsarbeid er med på å bringe kostnadene pr. produsert enhet nedover. Men eksistensen av et ikke ubetydelig og økende antall deltidsarbeidende, rokker ikke ved det faktum at storparten av norsk næringsliv fremdeles er karakterisert av at de ansatte arbeider ett skift og med fast daglig arbeidstid. Det dreier seg om omlag en million mennesker og det var disse som dannet utgangspunktet for våre talleksempler.

Derimot er det riktig som Bojer hevder at våre talleksempler forutsetter at det kjøres med bare ett skift både før og etter arbeidstidsforkortelsen, slik at arbeidstidsforkortelsen dermed medfører en kostnadsøkning på grunn av dårligere kapitalutnyttelse. Bojer er ikke enig i en slik forutsetning, og hevder:

> «kortere arbeidstid gjør det mulig med flere skift og bedre utnytting av realkapitalen»

Vi skal selvfølgelig ikke nekte for at man kan oppnå både kortere arbeidstid og lavere kostnader på denne måten. Her støter man imidlertid på flere problemer. For det første er mange av dem som i dag går inn for 6-timers dagen også motstandere av skiftarbeid. Nå tenkes det vel kanskje i denne forbindelse helst på den type helkontinuerlig skiftarbeid som man finner bl.a. i prosessindustrien. Bojer peker imidlertid også på mulighetene for «lengre åpningstider i butikker, offentlige kontorer og servicesteder». Men her vil hun støte på hindringer i form av lukningsvedtekter og innbitt motstand fra de berørte fagforeninger. Ønsker imidlertid Bojer å gå til felts mot disse hindringene vil sikkert Astrid Gjertsen sette pris på litt assistanse.

**Rolf Brunstad arbeider ved Universitetet i Bergen. Tore Holm arbeider ved Industriøkonomisk institutt.*

Den internasjonale gjeldssituasjon

AV ARNE GETZ*

Enok Olsen hadde i Sosialøkonomen nr. 10 en aktuell kommentar til den internasjonale gjeldssituasjonen, nærmere bestemt da U-landenes gjeldssituasjon, som jeg gjerne vil kommentere. Dette er jo en sak av de helt store dimensjoner som også direkte og indirekte får virkninger for bl.a. norsk økonomi.

Utgangspunktet er bl.a. at gjelden nå er mellom 600–700 milliarder dollar, gjeldsbetjeningen som andel av eksporten er økt fra ca. 14 til 23 % i løpet av tiåret. Spørsmålet er så om større eller mindre deler av denne gjeld må anses som *bad debt,* og avskrives, eller om det er muligheter for resirkulering ved nye lån og avdragsutsettelse. Som kjent er det dette alternativ som er valgt av den internasjonale bankverden under håndfast ledelse av IMF Olsen finner, under visse forutsetninger at det hele kan gå i hop. Dvs. hvis i-landenes vekst er god og budsjettunderskuddet i USA bringes nedover kan – sitat – det være realistisk å

**Arne Getz arbeider i Håndverkerforbundet.*

regne med at finansieringsproblemene lar seg løse. –

Jeg er enig i analysen. Og vil så tilføye: – Det er mest sannsynlig at dette ikke går bra, og at dette veldige gjeldsberg blir skjøvet foran med store kostnader for verdensøkonomien, inntil en definitiv grunnstøting. Berget vil bli betjent av tilskudd fra kreditorlandene, i noen grad også av Norge. De individuelle kreditorer vil gjøre sitt ytterste for å forminske sin del og få den erstattet av andre,– fortrinnsvis offentlige kreditorer.

Utgangspunktet for en vurdering må være de realøkonomiske kjennsgjerninger. Essentielt er hvorvidt utenlandsopplåningen har gått til konsum eller investering. Det er påvist at investeringsraten i opplåningsperioden har gått betydelig opp. Nå har ikke dette gitt seg utslag i eksport, og vel i det hele tatt ikke i vareproduksjon. Det foreligger som nevnt av Olsen, ingen opplysninger om sammensettingen av investeringene.

Det kan tenkes at det er manglende etterspørsel på grunn av dårlige konjunkturer som har forhindret investeringene fra å slå ut i økt produksjon – dette den offisielle hypotese. – Min hypotese er at investeringene ikke har gått til primærnæringene, men til bolig, forretnings- og offentlige bygg og anlegg.

En *hoveddel* har gått til å dekke større import, særlig av olje, og av militært materiell, en meget stor del har gått til *kapitalflukt.* De velstående har hatt mindre tro på landets stabilitet enn de utenlandske kreditorer. Bare US-banker har innestående omlag 120 milliarder dollar på konto, lydende på eiere med adresse i Latin-Amerika. Vi vet positivt at halvparten av de meget store låneopptak fra banker i Mexico siste år før moratoriet gikk direkte ut igjen som privat kapitalflukt. Dette skjer nå på Filippinene forøvrig. I Enok Olsens analyse er dette punkt ikke nevnt.

Mitt hovedpoeng er at pengene i det vesentlige har vendt tilbake til kreditorlandene, de spor de har etterlatt i debitorlandene er i hvert fall ikke produktive. *Hvis man vil ettersøke pengene må det skje der hvor de befinner seg,* så langt de kan oppspores.

Fra tid til annen er det røster fra gjeldslandene om at de bør slå seg selv konkurs. Dette oppfattes tildels som en dårlig spøk i Vesten. I mer ideell verden er imidlertid nettopp konkurs det rasjonelle instrument. Vel og merke hvis man tok konkursinstituttet virkelig i bruk.

Da beslaglegger kreditorene debitorenes aktiva så langt de har makt, og fordeler utbyttet seg i mellom. Vesten burde i felleskap innføre lovgivning, i likhet med hva som skjedde med Irans tilgodehavender, beslaglegge alle konti tilhørende personer i de aktuelle konkursland og fordele dette seg imellom. Og avskrive resten av kravene som uerholdelige. Kreditor-bankene har tildels meget store reserver og de banker som ikke har tilstrekkelig, vil bli reddet av sine regjeringer. Så vil, nær sagt i samme øyeblikk, långivningen begynne igjen, og nå med grunn til å tro at lånene vil kunne *betjenes.*

Det Landbruksøkonomiske Laug.

Laugsvesenet er i prinsippet opphevet i Norge. Enkelte holder likevel stand. Et av disse er Det Landbruksøkonomiske Lauget (DLØL). Medlemsbrev i DLØL utsendes fra en velstelt stasjonsby sør for Oslo hvor det i sin tid ble anlagt en undervisningsanstalt for skoleflinke bondesønner.

Som kjent må landbruksøkonomi ikke forveksles med vanlig økonomisk vitenskap. Og *norsk* landbruksøkonomi er unik. Derfor er det ikke urimelig at når det lyses ut amanuensisstillinger i landbruksøkonomi, så er ikke kompetansekravet bare knyttet til vitenskapelig produksjon og erfaring. Det kreves selvsagt også medlemsbrev i DLØL. Senest i Norsk Lysningsblad nr. 300/1983 kan en lese (sitat): *«stilling ledig som amanuensis i landbruksøkonomi for kandidater fra NLH.»* Ifølge stillingsbetenkningen skal vedkommende undervise og drive forskning innen fagområdet jordbrukets foretaksøkonomi, men også markedsøkonomi, landbrukspolitikk og u-landsøkonomi regnes som aktuelle områder. Og da er det jo opplagt at støttekurs i birøkt og erfaring i traktorpløying må være sentrale meriterende forhold.

Laugsånden er i grunnen altfor lite utviklet innenfor andre fagområder. Når Norges Handelshøyskole utlyser en stilling innen f.eks. markedsføring, burde avlagt eksamen fra Treiders handelsskole være et ufravikelig krav. Amanuenser i pengeteori ved Sosialøkonomisk Institutt bør ha Bankakademiets 1. avdeling og Ph.D fra Chicago, minst!

På den måten kan den faglige standard rendyrkes og vernes mot kjetteri og sjarlataner.

Ole Gjølberg (agronom).

Portrett: Eivind Reiten

– For mye av landbruksstøtten går til nyinvesteringer

INTERVJU VED JOURNALIST ERIK NORD

– Dagens system med overføringer til landbruket er i for stor grad rettet inn mot avsetninger og støtte til investeringer i nye driftsmidler. Investeringer i nye driftsmidler fører igjen til kapasitetsøkning som det ikke er grunnlag for i markedet. Vi må i steden forsøke å komme frem til overføringsordninger som mer tar sikte på å stimulere til bedre vedlikehold av det eksisterende produksjonsutstyret i landbruket, sier Senterpartiets statssekretær i Finansdepartementet Eivind Reiten til Sosialøkonomen

Statssekretær Eivind Reiten presiserer at en eventuell omlegging av støtteordningene overfor landbruket må utarbeides og gjennomføres i samarbeid med bøndenes egne organisasjoner. Han fremhever også at skattereglene bl.a. distriktsskatteloven og overføringsordningene må vurderes samlet. – Det fundamentale for bøndene må være å få en inntekt på linje med industriarbeidere, men noen spesiell prioritering av bøndene fremfor andre grupper er det ikke grunnlag for.

– Hvordan kan man konkret tenke seg en omlegging av landbruksstøtten?

– Det er vanskelig å beskrive dette helt konkret, men hovedpoenget må være å komme bort fra ordninger som fører til øket produksjonskapasitet og over på f.eks. fondsordninger som kan styrke grunnlaget for den produksjonen som eksisterer i dag.

– Et av virkemidlene i landbrukspolitikken er en skjerming mot import av landbruksvarer fra utlandet. Er det ikke et tankekors at landbrukspolitikken ofte setter begrensninger på u-landenes muligheter til å komme inn på det norske marked?

– Dette er en påstand som jeg ikke er enig i. En mer liberal holdning fra vår side overfor import av landbruksprodukter fra utlandet vil i hovedsak føre til at EF- og EFTA-landene øker sine importandeler på det norske marked.

– Hva med en liten sak som Corned Beef fra Botswana?

– Det er helt klart at vi må se nærmere på den saken, men generelt mener jeg at øket handel med u-landene på denne sektoren må skje innenfor rammen av den betydelige import vi allerede i dag har når det gjelder landbruksvarer.

Riktig med H-samarbeide

– Fra din tid som formann i Senterungdommen er du kjent som en motstander av Regjeringssamarbeid med Høyre, noe du bl.a. ga klart uttrykk for under Senterungdommens landsmøte i 1980. Hva mener du om dette i dag?

– Situasjonen dengang var at vi stadig så at Høyre og Arbeiderpartiet sto sammen om sentrale politiske spørsmål. De tre borgerlige partiene utgjorde heller ikke den gang noe flertallsalternativ. Det er noe helt annet når vi nå sammen med Høyre kan utgjøre et flertall i Stortinget.

– Betyr dette at du bare er villig til å samarbeide med Høyre i en flertallssituasjon, men ikke hvis de tre partiene er i mindretall?

– Dersom det ikke var snakk om en flertallsregjering ville jeg se det som lite naturlig å delta i en regjering med Høyre.

– Under Senterungdommens landsmøte i 1980 begrunnet du din motstand mot samarbeid med Høyre med partiets holdning til Alta-saken, oljeboring i nord, konsesjonsloven og NRK-monopolet. Nå blir Alta-vassdraget bygget ut, oljeboring i nord er på trappene og NRK-monopolet er blitt myket opp. Hvordan ser du på disse sakene i dag?

– I disse sakene hadde vi avvikende synspunkter, men nå har vi gjennom et samarbeid vært med på å utforme politikken på disse områdene. Senterpartiet sitter i dag i en maktposisjon. Jeg er ikke i tvil om at den koalisjonen vi nå har valgt tjener Senterpartiet.

– Er du også enig i at oljeboringen i Nord-Norge nå må trappes opp slik enkelte innen Regjeringen har ivret for?

– Vi var tidligere imot en utvidelse av leteaktiviteten i nord, men det er nå grunnlag for en gradvis forskyvning av oljevirksomheten nordover etter hvert som aktiviteten i Nordsjøen trappes ned.

Økonomisk vekst viktig

– I din formannstid i Senterungdommen fremhevet du at en av organisasjonens hovedutfordringer var en bremset økonomisk vekst. Hvordan ser du på debatten om økonomisk vekst og vekstens grenser i dag?

– En løsrevet debatt om hvor stor den økonomiske vekst bør være er etter mitt skjønn et blindspor.

Jeg ser heller ikke fortsatt økonomisk vekst som noe mål i seg selv, men håndterer vi den økonomiske vekst riktig gir dette grunnlag for økt velferd for den enkelte. Vi opplever imidlertid i dag en situasjon med sviktende etterspørsel internasjonalt og en lavere veksttakt enn tidligere, mens pressgruppene fort-

satt opptrer som om kaka vokser med uforminsket styrke.

– Et av Regjeringens hovedtemaer har vært å mane til moderasjon og innstramming, men er det ikke nå rom for en mer ekspansiv økonomisk politikk?

– Vi driver i dag en relativt ekspansiv politikk. Det er allikevel grenser for hvor ekspansiv politikk vi kan drive uten at det får uheldige prisvirkninger, og negative utslag på betalingsbalansen.

– I 1983 vil vi bruke vel fem milliarder kroner i dagpenger for arbeidsledige og til kortsiktige tiltak overfor arbeidsledige. Vil ikke dette i seg selv virke ekspansivt innenfor økonomien. Ville det ikke være bedre med mer generelle etterspørselsstimulerende tiltak?

– Generelle etterspørselsstimulerende tiltak driver vi med og mer av dette kunne vært et riktig virkemiddel dersom arbeidsmarkedet i Norge hadde vært et stort homogent marked. Arbeidsmarkedet er imidlertid delt i en rekke delmarkeder både geografisk og mellom ulike profesjoner. En generell etterspørselsstimulerende politikk kan derfor lett bare avleire seg i øket inflasjon. Jeg er heller ikke enig i at Regjeringens tiltak overfor arbeidsmarkedet i første rekke er kortsiktige. Vi har tiltak som tar sikte på å opprettholde arbeidsplasser i konkurranseutsatt industri samtidig som vi forsøker å stimulere evnen til nyskapning gjennom bl.a. en lette i bedriftsbeskatningen og beskatningen av aksjegevinst og en sterkere prioritering av forskning.

– Både Kr.F. og Senterpartiet har tidligere tatt til orde for et lavere rentenivå, mener du at Regjeringen bør gjøre mer for å justere renten på lånemarkedet ned?

– Rentesenkningen tidligere i år var riktig for å gi et signal i en situasjon med sterkt stigende realrente. Årsaken til at renten fortsatt holder seg på et relativt høyt nivå selv om prisstigningen er kraftig redusert skyldes i hovedsak mulighetene til å trekke ifra renteutgifter før beskatning.

Det er allikevel lite trolig at realrenten før skatt vil holde seg på dagens nivå over lengre tid. Dagens høye rentenivå må imidlertid bety at store grupper, både bedrifter og enkeltpersoner, er villige til å betale så mye for å skaffe seg kreditt. Jeg tror allikevel at rentenivået nå er på vei nedover.

– Spørsmålet om lette i personbeskatningen har vært et sentralt stridsspørsmål i Regjeringen. Mener du det er rom for fortsatt skattelette?

– Det er min holdning at personbeskatningen er en av de mange mulighetene vi har til å regulere den private etterspørsel. Jeg kan ikke se noen grunn til å gi noen spesialbehandling overfor dette virkemiddelet. Spørsmålet om skattelette må derfor vurderes i sammenheng med etterspørselsforholdene generelt.

– Hvert år taper staten fire til fem milliarder kroner på grunn av retten til fradrag for gjeldsrenter ved personbeskatningen. Til høyere inntekten blir jo høyere blir skatteprosenten og fradragsmulighetene. Er dette en rettferdig ordning?

– Jeg kan tenke meg å snu på mye av dette. Deler av skattesystemet skriker på endringer. En debatt om skattesystemet vil komme når skattekommisjonen legger frem sin innstilling. Det er viktig at vi ikke møter denne utredningen med fastlåste synspunkter. Personlig er jeg villig til å se på både fradragsordningene og progresjonssystemet. Det er mye som taler for en demping av progresjonen og en reduksjon i fradragsmulighetene, sier Reiten. Han understreker at han for sin del ikke har noe religiøst forhold til fradragsreglene i dagens skattesystem.

– Hvordan opplever du som statssekretær i Finansdepartementet forholdet til politikerne i Stortinget. Er det større vilje til bruk av ekspansive virkemidler der enn i Regjeringen?

– En av Stortingets bidrag i budsjettbehandlingen er som regel å gjøre statsbudsjettet mer ekspansivt. Men med bakgrunn i årets budsjettbehandling i Stortinget ser jeg positivt på mulighetene til å få gjennomslag for Regjeringens økonomiske politikk også i årene fremover.

– Til slutt Eivind Reiten, er det helt problemfritt å være sosialøkonom i Senterpartiet?

– Det er antagelig like problemfritt som å være sosialøkonom i de fleste andre partier. Mine holdninger er stort sett sammenfallende med de øvrige medlemmene av Senterpartiet, men som økonom føler en ofte at politikere har en manglende vilje til å se helheten i det økonomiske systemet når de blir utsatt for press fra sektorinteresser. Det er også ofte vanskelig å vinne forståelse for at det må være en sammenheng mellom de mål man setter seg og de virkemidler man er villig til å bruke.

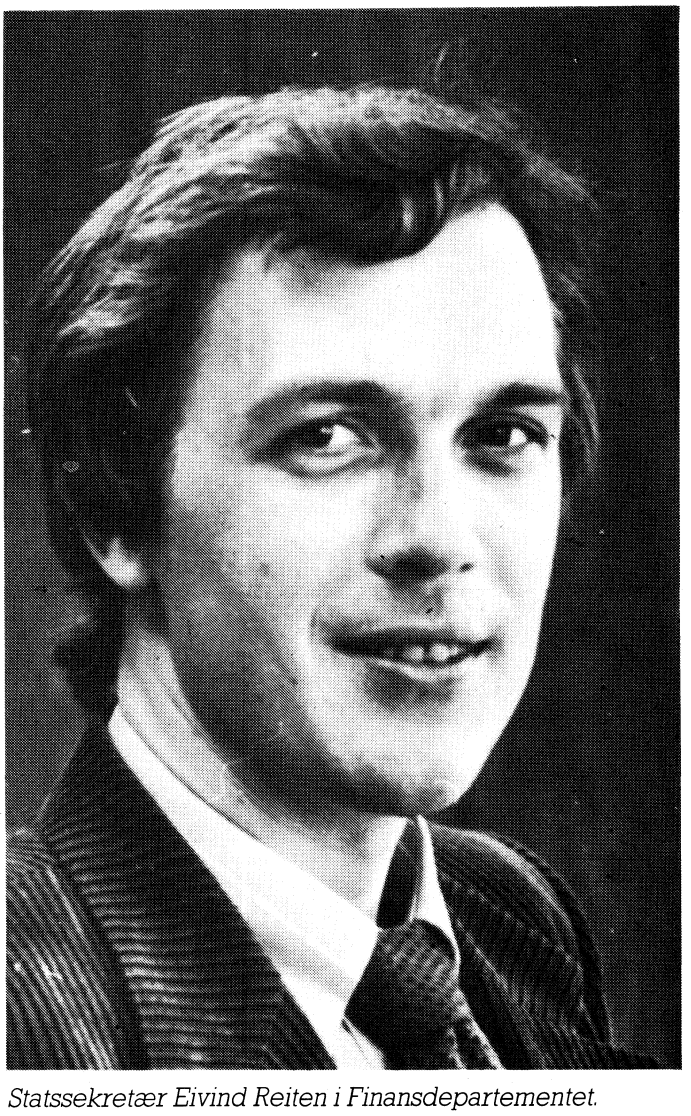

Statssekretær Eivind Reiten i Finansdepartementet.

Rapport fra NSF kurs:

Hvor blir det av lysten til å få barn?

AV
THOR EINAR HANISCH

Den lysten er det så som så med. Det sier befolkningsekspertene. Under en stort anlagt konferanse i regi av Norske Sosialøkonomers Forening har de nå også sørget for å illustrere situasjonen med tall. Med dagens magre barnetilvekst vil den siste osloenser dø ut om rundt 170 år omtrent samtidig med danskene og vest-tyskerne. Forutsatt selvfølgelig at det ikke skjer noen vesentlig innflytning og gitt en fortsatt tilvekst på 1,4 barn pr. kvinne som i dag. Kvinner, skjerp dere: Det er jo 2,1 som skal til.

Nå er det selvsagt delte meninger om situasjonen er alarmerende eller ikke. For eksempel står økt immigrasjon fra en overbefolket omverden som en klar mulighet. Noe galgenhumoristisk kan en også som teologiprofessor og spaltist Jacob Jervell vise til en tysk storavis' reaksjon på budskapet om at den siste vesttysker vil være utdødd om 173 år. «Det verste», sa avisen, «er at ingen vil savne oss.»

Bortsett fra for Oslo er det norske perspektivet totalt sett mindre oppsiktsvekkende. Faktisk er det slik at vi blir 6% flere fram til år 2000. Det skyldes at vi nå har store årsklasser av fødedyktige kvinner. Fødevilligheten strekker imidlertid ikke til mer enn snaut 1,7 barn. Nytt nå er at de stort sett ønsker dem de får, eller får de de ønsker, alt etter som og statistisk sett.

Nå kan en selvsagt spørre om vi ikke som nasjon i det lange løpet kan være like lykkelige på to eller tre millioner nivået som vi i dag er det som fire millioner. Noen fordeler er det ifølge økonomiprofessor Thore Thonstad med det også. For Norge og andre industriland kan det f.eks. bety mindre press på knappe ressurser, mindre trengsel og mer rom for fritidsaktiviteter, mindre forurensning, mindre behov for sparing og investering og, mindre ungdomsarbeidsløshet.

Men sannelig kan det være ulemper også med å bli så få. Vi vil tape stordriftsfordeler – og særlig i små lokalsamfunn. Fraflyttingspresset i utkantene vil øke. Manglende drivkraft i økonomien kan kanskje gi langvarig lavkonjunktur.

En «gammel» befolkning kan også gi store forsørgelsesbyrder for de yrkesaktive. Faktisk er det slik at Ola og Kari Nordmann i dag har en gjennomsnittsalder på 36 år. I år 2000 blir den 43. Hvilke virkninger har det? Og det at antallet over 67 år øker med drøyt 60%?

Dette kommer visst sjelden eller aldri fram i media: Fordi tilveksten i antall eldre mer enn motvirkes av nedgangen i antall unge mellom 0 og 15 år *avtar* forsørgelsesbyrden totalt sett. Det er opp til politikerne å fordele midlene deretter. Dessuten er vi alt vant til en 70% vekst i seniorborgere fra 1960 til -80. Tilpassingsprosessen *er* i gang.

Omfordelingsproblemene er dermed fantastisk overdimensjonert i forhold til andre viktige forhold, mener Thonstad. Finansdepartementets talsmann Knut Eggum Johansen pekte allikevel på at det må 3% reell økning pr. år til i pensjonsdelen til folketrygden fram til år 2007, det første året med maksimal pensjonspoeng-opptjening.

Er det de dummeste menneskene som får flest barn? Det er ikke mye som tyder på det. Rett nok sa demografiprofessoren Boone Turchi fra University of North Carolina at et amerikansk barn nå koster sine foreldre 62 000 dollars eller drøyt 400 000 kroner, men at tidsforbruket ventelig er viktigere i folks vurderinger! Andre som sosiologen Sigurd Skirbekk mener at folk som oppdras etter etiketten «Elsk deg selv» har liten tilskyndelse til å reprodusere seg. I vårt samfunn er det heller ingen institusjonell støtte for de reproduserende kreftene i oss.

Andre sosiologer som Tone Schou Wetlesen, Kari Skrede og Lise Kjølsrød – der var også kvinner til stede – var som universitetsforlagsredaktør Erik Rudeng opptatt av mediainnflytelsen. Er det simpelthen en mediaskapt myte at det er så byrdefullt å få barn? Blir gledene ved barna ikke formidlet? Rudeng – for anledningen en selverklært maskot fra den myke kultursektoren for «de tunge drenge» sosialøkonomene – gikk så langt som til å si at det er vanvittig at mediapolitikken ikke tar hensyn til den norm- og mentalitetspåvirkningen massemedia utøver.

Professor Lars Walløe, formann i statens befolkningsutvalg, og statssekretær Halvor Stenstadvold for politikerne, tok viktige impulser med seg. Når utvalgets innstilling foreligger på nyåret vil forslagene til en befolkningspolitikk sikkert få betydelig publisitet. Panelleder Ketil Gravir fra NRK var ikke alene om å oppfange en dåm av sosialpolitisk sprengstoff. Jacob Jervell, selv et 10 barns barn vil såvisst heller ikke stå ensom med sine etiske tennsatser. Det er en historisk erfaring at befolkningsspørsmålene fenger når ettervekstn blir vekk.

Om dette er det i alle fall enighet: Sosialpolitiske tiltak er ikke lenger nok om vi ønsker økt demografisk vitalitet uten drastisk økt innvandring.

Sørlandet – noe for seg selv

På sørkysten står det bedre til. Kanskje er det fordi sørlendingene bor på solkysten, eller fins det her større viljestyrke? I hvert fall er agder ikke i samme grad rammet av «denna förslappade vilja» som en svensk ekspert, unnskyld demograf, en gang uttrykte det.

Det er nemlig et faktum at på Sørlandet er befolkningens demografiske vita-

Fortsettelse s. 35.

Om kvasirente*)

Begrepet kvasirente ble introdusert av Marshall i 1890 som en analogi til Ricardo's grunnrentebegrep. Grunnrenten er fortjeneste opptjent på utnytting av naturressurser eller naturkapital, mens kvasirente er fortjeneste opptjent på utnytting av menneskelaget kapital. Kvasirentebegrepet ble innført for å kunne skille mellom tilpasning på kort og lang sikt. Kvasirente defineres som løpende inntekter minus utgifter til *variable* innsatsfaktorer. På kort sikt kan det være lønnsomt å holde produksjonen i gang selv om faste faktorer (kapital) ikke får noen avkastning.

Kvasirentebegrepet har fått sin renessanse i nyere litteratur ved den økte interesse for årgangsmodellen der det skilles skarpt mellom substitusjonsmuligheter mellom produksjonsfaktorer før og etter investeringene, og ved produktfunksjonsbegrepet «kortsiktig makro produktfunksjon» for en produksjonssektor innført av Leif Johansen. Kvasirentebegrepet kommer inn i det duale problem til selve definisjonen av denne sektorproduktfunksjonen og viser hvilke produksjonsenheter som skal utnyttes for å maksimere sektorens totale produksjon for gitte mengder løpende innsatsfaktorer.

For sektorer med en årgangsstruktur spiller kvasirentebegrepet en sentral rolle for normative og positive analyser av kortsiktig utnytting av produksjonskapasitet og for analyse av etterspørselen etter ny kapasitet.

AV
DOSENT FINN R. FØRSUND

1. Innledning

Klassiske problemstillinger i sosialøkonomien er hva det er som bestemmer en vares verdi, og hvordan et produksjonsresultat blir fordelt på de faktorer som har vært med på å lage resultatet. Begrepet *grunnrente* ble innført av Ricardo til å forklare hvor mye jord som vil være i bruk til enhver tid og hvordan pris- og lønnsfastsettelsen ble bestemt. Den klassiske grunnrenten fremkommer som en differensialrente på grunn av varierende kvalitet av jorda. La oss illustrere dette ved å låne en figur fra Salter (se fig. 1). Vi tenker oss at vi har fem jordstykker hvor det produseres et homogent produkt. Hvert jordstykke er karakterisert ved kostnadsfunksjonene merket med AC for gjennomsnittskostnader og MC for marginalkostnader. Produktprisen er AB. Ved prisfast kvantumstilpassing vil de individuelle eiere av jordstykkene utnytte hvert enkelt stykke slik at marginalkostnadene blir lik produktprisen. Denne tilpassingen bestemmer den *intensive dyrkingsgrense* for hvert jordstykke. I Notatene innfører Frisch begrepet *intensiveringsrente*. Denne er lik differansen mellom gjennomsnittskostnaden og produktprisen på det produksjonsnivået som er bestemt ved den intensive dyrkingsgrense. I figur 1 er jordstykkene ordnet etter stigende gjennomsnittskostnad ved den intensive dyrkingsgrense for hvert jordstykke. Det femte jordstykke er karakterisert ved at produktprisen er lik gjennomsnittskostnadene og lik marginalkostnaden. Her er vi kommet til den *ekstensive dyrkingsgrense*. Jordstykker som har en høyere gjennomsnittskostnad enn dette, vil ikke lønne seg å ta i produksjon. På bakgrunn av denne betraktningsmåte innfører Frisch begrepet *ekstensiveringsrente*. Den måles som en differensialrente mellom jordstykker som er i bruk og det marginale jordstykket karakterisert ved pris lik gjennomsnittskostnad lik grensekostnad. Gjennomsnittskostnadene til jordstykkene i bruk ved de individuelle intensiveringsgrenser sammenlignes med gjennomsnittskostnaden til det marginale jordstykket. De to måtene å måle grunnrente på er selvsagt identiske. (Frisch peker på at intensiveringsrenten er den mest generelle, fordi det ikke behøver å eksistere et ekstensivt jordstykke, se Notatene, s. 7.)

Det store debatt-temaet i den klassiske verdilære var om en vares verdi var bestemt av produksjonskostnadene eller av etterspørselssiden. De engelske klassikerne holdt på en kostnadsbestemt verdi, mens østerrikerne, med Böhm Bawerk i spissen, mente at etterspørselssiden bestemmer verdien. Böhm Bawerk bruker her den kjente analogi med sugerør: Forskjellige anvendelser 'suger' varene til seg med forskjellig styrke, slik at de som betaler mest får varen først. Marshall forsøkte å forene disse synsunktene ved å skille mellom kort og lang sikt. Det var i analysen av en kortsiktig tilpasning at han innførte begrepet *kvasirente*. Han reserverte grunnrentebegrepet for inntekter som kommer fra frie gaver fra naturen, og brukte begrepet kvasirente når det gjaldt inntekter som skriver seg fra maskiner og utstyr laget av mennesker.[1]) Bruker vi Ricardos jordrenteanalyse (illustrert i figur 1), kan vi si at Marshall rett og slett erstatter jordstykkene i figuren med menneskelaget produksjonskapital. Kvasirenten får samme definisjon som grunnrenten når det gjelder jordstykkene. Kvasirenten er rett og

*) Prøveforelesning holdt 23. juni 1983 over oppgitt emne for den filosofiske doktorgrad ved Universitetet i Oslo. Enkelte avsnitt ble kortet ned ved muntlig framføring. Jeg takker Eilev S. Jansen, Kalle Moene og Asbjørn Rødseth for verdifulle synspunkter på språk og innhold ved klargjøring for publikasjon. De fritas for ethvert kvasipreg.

[1]) «When any particular thing, as a house, a piano, or a sewing machine is lent out, the payment for it is often called Rent. And economists may follow this practice without inconvenience when they are regarding the income from the point of view of the individual trader. But, as will be argued presently, the balance of advantage seems to lie in favour of reserving the term Rent for the income derived from the free gifts of nature, whenever the discussion of business affairs passes from the point of view of the individual to that of society at large. And for that reason, the term Quasi-rent will be used in the present volume for the income derived from machines and other appliances for production made by man.» (Marshall, p. 62–63, 1966-edition.)

Figur 1: *Illustrasjon av grunnrenten.*

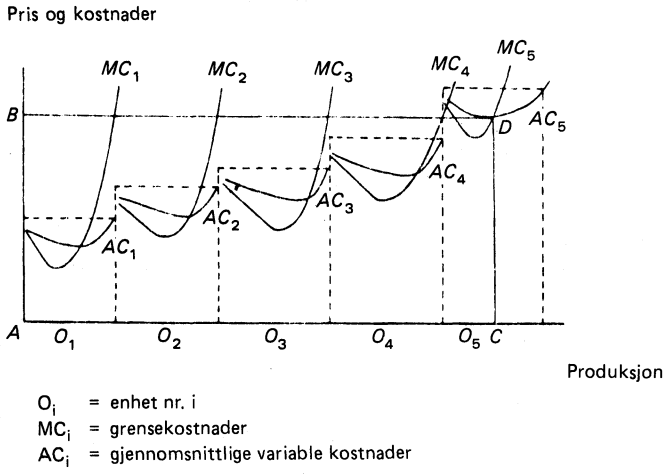

Kilde: Salter (1960), Fig. 10, p. 78.

Figur 2: *En grafisk framstilling av kvasirenten.*

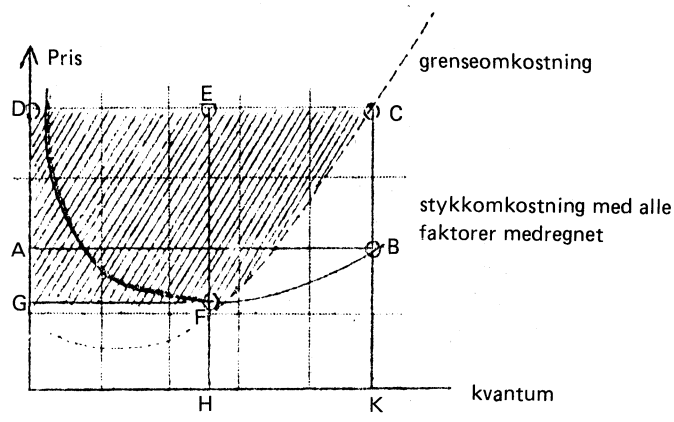

Kilde: Frisch (1962), Fig. (14,5), s. 188.

slett profitten før fradrag av faste kostnader for en prisfast kvantumstilpasser i en statisk tilpasning med faste faktorer.

La oss se nærmere på Frisch sin illustrasjon fra Notatene (s. 188). I Frisch sin terminologi lar vi horisontalen DC i figur 2 representere produktprisen. K er det kvantumspunktet hvor bedriften tilpasser seg. Kvasirenten fremkommer da som det skraverte arealet GFCD i figuren. Fremdeles ifølge Frisch kan vi oppfatte «GF som bunnen og GD og FC som veggene i et kar som etterhvert fylles med vann. Vannmengden illustrerer størrelsen av kvasirenten, vannspeilet prisens høyde». På kort sikt vil kvasirenten være prisbestemt. Kvasirenten defineres av Marshall som differansen mellom løpende inntekter og løpende utgifter. Faste faktorer i produksjonen må få sin avkastning dekket ut av kvasirenten. Ser vi på flere bedrifter med forskjellig kostnadsstruktur, kan vi fortsette Frisch sin vannanalogi. Bare produktprisen blir tilstrekkelig høy vil det lønne seg å ta i bruk all eksisterende kapital. I Frisch's ord: «Det som skjer når produktprisen stiger kan illustreres ved havets stigning i en skjærgård. Vannstanden over de stykkene som allerede før var dekket vil bli større, og samtidig vil nye skjær bli dekket. Til slutt vil kanskje alle skjær bli det.» (Notatene, s. 6.) Men på lang sikt må kapitalkostnadene dekkes. Marshall betraktet kapitalkostnadene som prisbestemmende på lang sikt.[2])

Kvasirentebegrepet ble ikke bare brukt på løpende nettoinntekt av produksjon ved hjelp av kapitalutstyr. Marshall brukte det også i analyser av arbeidsinntekt. Han skilte mellom grunnrente opptjent på grunn av rent naturtalent, og kvasirente når inntekten skrev seg fra dyktighet i en jobb oppnådd ved anstrengelser og et resultat av oppofrelser gjort for fremtidig inntekt.[3])

Kvasirentebegrepet kommer også inn i analyser av den funksjonelle inntektsfordeling. Hvordan er det de

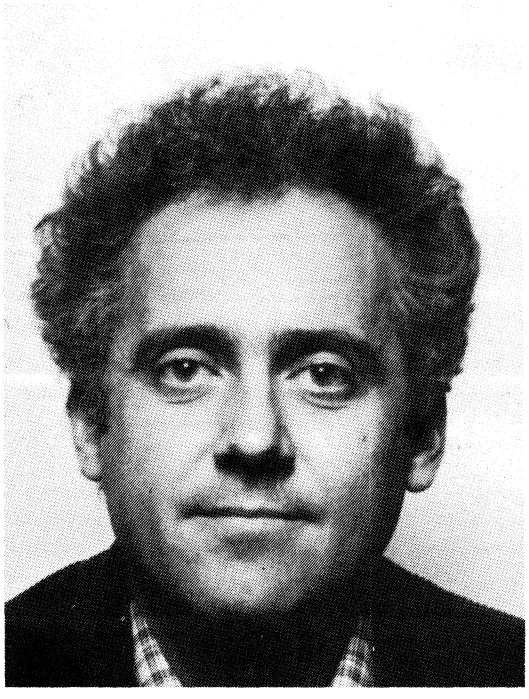

Finn R. Førsund tok sosialøkonomisk embetseksamen 1968. Han har siden vært ansatt på Sosialøkonomisk institutt ved Universitetet i Oslo, fra 1976 som dosent. Han tok lisensiatgraden i 1975 på emnet «Neoclassical Production Theory». Dr. philos. 1983 på et arbeid som omfattet 7 artikler om estimering av produktfunksjoner.

[2]) «It is of course just as essential in the long run that the price obtained should cover general or supplementary costs as that it should cover prime costs. An industry will be driven out of existence in the long run as certainly by failing to return even a moderate interest on capital invested in steam engines, as by failing to replace the price of the coal or the raw material used up from day to day . . . So an industry may, and often does, keep tolerably active during a whole year or even more, in which very little is earned beyond prime costs, and the fixed plant has «to work for nothing». But when the price falls so low that it does not pay for the out of pocket expenses during the year for wages and raw material, for coal and for lighting, etc., then the production is likely to come to a sharp stop.» (Marshall (1966, p. 349).)

[3]) «When an artisan or a professional man has exceptional natural abilities, which are not made by human effort, and are not the result of sacrifices undergone for a future gain, they enable him to obtain a surplus income over what ordinary persons could expect from similar exertions following on similar investments of capital and labour in their education and start in life; a surplus which is of the nature of rent.»

«When the artisan or professional man has once obtained the skill required for his work, a part of his earnings are for the future really a quasi-rent of the capital and labour invested in fitting him for his work, in obtaining his start in life, his business connections, and generally his opportunity for turning his facilties to good account; and only the remainder of his income is true earnings of effort. But this remainder is generally a large part of the whole. And here lies the contrast. For when a similar analysis is made of the profits of the business man, the proportions are found to be different: in his case the greater part is quasi-rent.» (Marshall (1966, pp. 516–517).)

enkelte produksjonsfaktorene får fastlagt sin belønning? Ricardos grunnrente var en residualbelønning til jorda som produksjonsfaktor. På tilsvarende måte kan kvasirenten betraktes som en residualbelønning til faste produksjonsfaktorer. Med utgangspunkt i statisk prisfast kvantumstilpasning som i figur 2, har vi det velkjente resultat at kvasirentens andel av produksjonsresultatet er lik 1 minus passuskoeffisienten når de variable faktorer får marginal avlønning.

Når det gjaldt tilpasningen på lang sikt, gikk det klassiske resonnementet ut på at tilgang og avgang i hver sektor skulle føre til at residualene ble fjernet, slik at passuskoeffisienten ble lik 1 på lang sikt. På lang sikt er kapital en variabel faktor, slik at den da får sin marginale belønning lik avkastningskravet. (Denne type problemstilling er f.eks. behandlet i Bøe (1955).)

2. Årgangsmodellen

For å komme over fra korttidstilpasningen til langtidstilpasningen innførte Marshall begrepet 'representativ bedrift'. Han bygger på en typisk livssyklus for en slik bedrift: Den vokser og når sin høyde og forfaller, akkurat som et tre. (Marshall (1966, p. 263).) Denne måten å studere dynamikken på i overgangen fra korttidstilpasning til langtidstilpasning innebar at selve strukturen i en bransje forsvant, selv om det går tydelig fram flere steder hos Marshall og samtidige forfattere at de egentlig hadde i tankene at produksjonsmulighetene var ganske bundet for et bestemt kapitalutstyr, og at det til enhver tid eksisterte kapitalutstyr av forskjellig evne til å yte kvasirente. (Marx f.eks. pekte på at det til enhver tid eksisterte forskjellige årganger av kapital. Teknisk framgang kom gjennom investeringer i maskiner. Se Hjalmarsson (1975).)

Det er spesielt hos mer praktisk orienterte økonomer at vi kan finne spor av årgangstanken i tiden etter. Et typisk eksempel på en slik tankegang om at det eksisterer en struktur til enhver tid, kan vi finne hos f.eks. Mitchell (se McKenzie (ed.), 1937). Som strukturbeskrivelse innfører han forskjeller mellom den beste produktivitet observert i en bransje og gjennomsnittlig produktivitet. Han ser på hvor mye totalproduksjonen kan øke hvis alle enheter bruker den mest effektive eller 'best practice'-teknologien. Den samme analysemetode bruker Gustav Åkerman i Sverige i en utredning fra 1931. Han undersøkte der forskjeller mellom den beste produktivitet og gjennomsnittlig produktivitet når det gjaldt arbeidskraft i svensk sagbruk, og viste at 'best practice'-koeffisientene var bare halvparten av gjennomsnittet for industrien. Dette poenget er også tatt opp av Svennilson (1944). Han studerte forskjellene mellom den beste produktivitet og gjennomsnittet som avhengig av vekstraten i produksjonen, den fysiske livslengde til kapitalutstyret og arbeidskraftens fabrikasjonskoeffisient for hver årgang av kapital.

Poenget med eksistens av forskjellige årganger av kapital på samme tid kom først skikkelig inn i økonomiske modeller igjen med Leif Johansens arbeid (1959) på vekstteori i makro. Produktfunksjonen han innførte, hadde fulle substitusjonsmuligheter mellom innsatsfaktorene ex ante, men etter at investeringen var foretatt ble fabrikasjonskoeffisientene for de variable faktorene faste. Innenfor makro-vekst modellen formulerte han en produktfunksjon med glatte substitusjonsmuligheter mellom *tilvekstene* i arbeidskraft og kapital. Kapital som er installert, drives med konstante fabrikasjonskoeffisienter over hele levetiden, og teknisk framgang ble bundet til kapitalutstyret. I en slik vekstmodell får man fram substitusjonsvirkningene av endringene i økonomiske data som relative priser, samt bindinger p.g.a. stivhet ved installert kapitalutstyr. Økonomisk foreldelse av kapital ble et reelt begrep. Selv om kapitalen fysisk sett kan være evigvarende, vil kapital som ikke kan dekke løpende kostnader, bli ulønnsom å drive. Dette forholdet kan ikke simuleres ved neo-klassiske produktfunksjoner, med glatte substitusjonsmuligheter til enhver tid, fordi all kapital der er homogen og preges likt av teknisk framgang. Leif Johansens arbeid ble utgangspunktet for en rekke artikler om vekstmodeller bygget på årgangsmodellen. Spesielt i fokus var problemstillingen om videre økonomisk vekst og produktivitetsframgang skyltes 'capital deepening'. (Se Solow (1962), Phelps (1962) og (1963), Kaldor og Mirrlees (1962), Solow et al. (1966), Bliss (1968), Bardhan (1969), Britto (1970), Kemp og Thanh (1966). Det var Phelps som i sin 1963-artikkel døpte Leif Johansens produktfunksjonsforutsetninger som 'putty clay'. 'Putty' betyr vinduskitt og 'clay' betyr leire (her menes brent leire). Poenget er altså en formbar produksjonsstruktur når det gjelder forhold mellom innsatsfaktorer før investering og en stiv struktur etter at investeringen er gjennomført. I årgangsmodellen virker investeringer på produktivitet både ved 'capital deepening' (altså økt kapitalutstyr pr. sysselsatt) og ved hva Phelps kalte 'capital lengthening', dvs. at økt investeringsrate medførte økt levetid på kapital, fordi prisen på kapitalvarer sank relativt ved en økt sparerate og en mer kapitalintensiv teknikk dermed ble valgt.

Kvasirentebegrepet er sentralt både ved beslutninger som gir 'capital deepening' og 'capital lengthening'. Slike makromodeller forutsetter at den enkelte investor søker å maksimere nåverdien av kvasirenter over kapitalårgangens endogene levetid. I de enkleste varianter forutsettes det sikre prisforventninger, og at investor ser bort fra at kapitalen ikke skal utnyttes fullt ut hele tiden. Produksjonsutstyr tas ut av bruk når den løpende kvasirente akkurat er blitt lik null. Dette skrotingskriteriet er det samme som vi finner igjen hos Marshall, og forsåvidt også det samme som hos Ricardo med den ekstensive dyrkingsgrense. J. B. Clark (1927) kaller f.eks. marginal kapital for 'no-rent instruments'. Tilgang av kapital bestemmes av likhet mellom forventet nåverdi av kvasirenter og investeringsutgiften, og skroting av kapital bestemmes av når den løpende kvasirente er blitt null. Forholdet mellom 'capital deepening' og 'capital lengthening' påvirker også den funksjonelle inntektsfordelingen i makro. Dess høyere sparerate dess eldre gjennomsnittsalderen av kapitalutstyr og dess større blir kvasirentens andel i totalproduktet.

Artiklene om disse makroøkonomiske modellene er spesielt fokusert på egenskaper ved langtids-likevektsbanen, eller 'steady state'. Et standardresultat (se f.eks. Bliss (1968)) er at i steady state vil alderen på den eldste maskinen i bruk være konstant. Vi har dermed stadig med oss en struktur når det gjelder produksjonskapital. En effisient langtids-likevektsbane karakteriseres ved at all kapital som er i bruk, brukes 100%. Komparativ statisk analyse av langtidslikevektsbanen viser det opplagte resultat at kapitalintensiteten går ned når renten går opp. Det er en mer komplisert sammenheng mellom levetiden

av kapital og renten. Denne sammenhengen er avhengig av verdien av substitusjonselastisiteten mellom arbeidskraft og kapital i ex ante funksjonen. Hvis substitusjonselastisiteten er nær null vil levetiden på kapitalutstyr øke når renten går opp. Men hvis substitusjonselastisiteten er nær 1 vil levetiden synke når renten går opp. (Dette er analysert i Bliss (1968) og Bardhan (1969).) I steady state vil det være en invers sammenheng mellom lønnsraten og renten. Forutsatt at substitusjonselastisiteten i ex ante funksjonen er mindre eller lik 1, viser Bardhan (1969) at økt sparerate reduserer renten. Dette betyr at gjennomsnittsproduktiviteten av arbeidskraft i slike putty-clay modeller øker med lønnsraten. Hvis vi sammenligner land på forskjellige steady-state baner, vil det landet med høyest lønnsrate ha den høyeste arbeidsproduktiviteten. Selv om forskjellige land har samme tilgang på ny teknologi, så kan måten de utnytter dette på bli forskjellig i den forstand at levetiden på kapitalen er forskjellig i forskjellige land. Forskjellige lønnsrater impliserer forskjellige tidspunkter for 'scrapping' etter kriteriet kvasirente lik null eller negativ.

Som vi har sett spiller kvasirenten en sentral rolle når det gjelder å bestemme tidspunktet for nedlegging av kapital. Britto (1970) gjør det til et poeng at nedleggingskriteriet ikke akkurat behøver å være når kvasirenten er blitt null eller negativ. Ved å innføre levetiden av kapital som en variabel i produktfunksjonen med en negativ partiellderivert, viser han at det er optimalt å 'scrappe' en maskin før kvasirenten når null. Dette er vist på en mer realistisk måte av Salter (1960) og Phelps (1963). Det enkle poeng der er det at hvis en maskin har en skrapverdi utover det å være med i en produksjonsprosess, så vil man avslutte produksjonen på maskinen når kvasirenten er blitt lik eller mindre enn renten på denne skrapverdien. Som påpekt av Marshall er en maskins verdi til enhver tid lik nåverdien av neddiskonterte kvasirenter. Hvis denne verdien blir lavere enn den alternative verdien til maskinen, flyttes selvsagt maskinen over i den alternative anvendelsen. Kvasirenten som kriterium på nedleggelse av kapital er ikke bundet til akkurat verdien null.

3. Kvasirente og industristruktur

Som nevnt innledningsvis var Marshall klar over at det på et tidspunkt eksisterer en struktur av kapital med forskjellig effektivitet innenfor en næringssektor. I forsøket på å integrere korttidsbetraktninger med langtidsbetraktninger forsvant imidlertid strukturen ved innføringen av begrepet en *representativ bedrift*. Marshall drøfter bare ett tres vekst, mens det er *skogen* som inneholder strukturen.

Putty-clay makrovekst-modellene har strukturinnhold også i langtidslikevekt, men denne strukturen er knyttet til produksjonen av en nasjonal aggregatvare eller 'grøt', og kan derfor ikke gis noen direkte praktisk anvendelse. Salter (1960) var den første som mer konkret viste hvordan årgangsmodell-tanken kunne anvendes i en disaggregert næringsanalyse. Men det kan i denne sammenhengen være interessant å merke seg at den svenske økonom Eli Heckscher så tidlig som i 1918 brukte en liknende tankegang for å illustrere virkninger av senking av tollbeskyttelse på en innenlandsk næring. Han rankerte bedrifter etter gjenomsnittlig produksjonskostnad og påviste hvilke bedrifter som ville bli slått ut hvis tollbeskyttelsen ble redusert. Et slikt Heckscher-diagram (betegnelsen er foreslått i Førsund og Hjalmarsson (1983 a)) kan, som vist av Salter, brukes til å beskrive en likevektssituasjon for en bransje samtidig som strukturen kommer klart fram.

I en putty-clay verden foretar hver enkelt bedrift løpende to typer beslutninger: Investering i ny kapasitet og nedlegging av gammel. For en enkelt bedrift eller investor simuleres investeringsbeslutningen ved å se på neddiskontert verdi av fremtidige kvasirenter i forhold til investeringsutgiften. På investeringstidspunktet fastlegges kapitalens produksjonskapasitet for alle perioder framover, de tilhørende mengder av løpende innsatsfaktorer, og den økonomiske levetid. For å få fram det sentrale poeng med økonomisk elde er det vanlig å forutsette at fysisk levetid av kapital er så lang at all kapital nedlegges på grunn av økonomisk elde. Forutsetter vi videre sikre prisforventninger, blir tilpasningsbetingelsene for faktorene av samme type som vi kjenner fra statisk prisfast kvantumstilpassing: Verdien av grenseproduktiviteten skal være lik faktorprisen. Men nå erstattes løpende priser med *nåverdien* av prisene over den planlagte levetiden til investeringen. Ved tilpasning av kapital brukes den relevante løpende enhetspris for kapital. Når det gjelder planlagt levetid følger det enkelt at anlegget tas ut av bruk når kvasirenten blir negativ. Hvis investor har forventninger om svingende priser, kan det bli aktuelt å planlegge varierende bruk av anlegget. I perioder med negativ kvasirente kan vi tenke oss at anlegget kostnadsfritt tas ut av produksjon og settes inn igjen uten kostnader når kvasirenten blir positiv. Planlagt nedlegging for godt skjer når kvasirenten ikke ventes å bli positiv igjen. Faktisk nedlegging vil bygge på samme kriterium, men hvis ikke prisforventningene slår til, kan tidspunktet bli et annet enn det planlagte. (En framstilling av en slik enkel årgangsmodell kan f.eks. finnes i Førsund (1981).)

Figur 3 er et Heckscher-diagram utvidet til å vise investeringsbeslutninger for det sist tilkomne prosjektet. De eksisterende anlegg er sortert etter stigende variabel gjennomsnittskostnad. På venstre side av ordinataksen vises vurderingene av det aktuelle investeringsprosjekt. For at et nytt prosjekt skal være lønnsomt må ikke bare de årlige variable enhetskostnadene dekkes over den planlagte levetid, men også den initiale investeringskostnad. I figuren er kapitalkostnaden gjort om til årskostnad for å lette sammenligningen med de variable kostnader. På den ekstensive grense til høyre i diagrammet bestemmes bruk av eksisterende anlegg etter kvasirente-kriteriet. Når kvasirenten blir negativ går anlegget ut av bruk. Eksisterende kapital er en gave fra fortiden og står der helt til den ikke lenger kan gi noen positiv kvasirente, selv om ny kapital med ny teknologi er mer kostnadseffektiv når det gjelder variable innsatsfaktorer. For nyinvesteringen kreves det hele tiden at også kapitalkostnadene skal dekkes. For å få tegnet inn løpende produktpris på vurderingstidspunktet, har jeg for enkelhets skyld antatt at produktprisen stiger med en fast prosentsats pr. tidsenhet (se Førsund (1981)). Ut fra den enkle årgangsmodellen kan det da vises at for nyinvestering gjelder følgende sammenheng: Nåverdien av de totale løpende faktorkostnader og den initiale kapitalkostnad pr. produsert enhet gjøres om til løpende kostnader pr. tidsenhet ved en annuitetsomregning med diskonteringsrente lik differansen mellom kalkulasjonsrenten og den prosent-

Figur 3.: *Heckscher-diagram.*
Produksjonsenheter ordnet etter stigende variable enhetskostnader i høyre del, investeringsprosjekt under vurdering i venstre del.

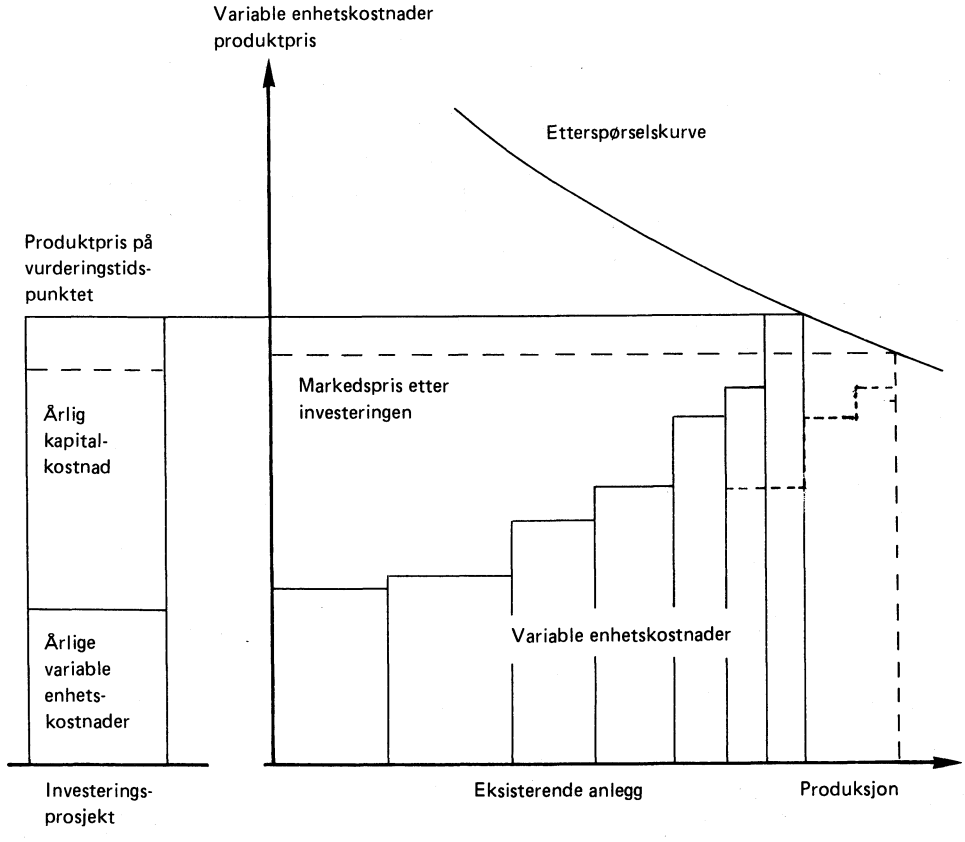

Kilder: Førsund (1981), s. 11 og Salter (1960), p. 76.

vise stigning i produktprisen. Denne årskostnad skal settes lik produktet av produktprisen og passuskoeffisienten i ex ante funksjonen. Sammenhengen er direkte analog med den velkjente relasjon gjennomsnittskostnader lik produktpris multiplisert med passuskoeffisienten ved prisfast kvantumstilpasning.

For at sektoren vi ser på, skal være i langtids likevekt, må det kreves at passuskoeffisienten blir lik 1. Passuskoeffisient mindre enn 1 betyr at kapitalen får en avkastning større enn kalkulasjonsrenten. Vi kan her forutsette at ny kapital er tilstrekkelig mobil mellom sektorer slik at passuskoeffisienten i ex ante-funksjonen blir lik en ved den realiserte investering pr. tidsperiode. Hvis utviklingen i en sektor kan beskrives ved denne figuren, kan vi si etter Salter at den er i dynamisk likevekt. Modellen gir mulighet til å studere virkninger av skift i etterspørselen og faktorpriser. Vi skal nedenfor vise eksempler på anvendelser av en slik modell. (Se også Wohlin (1970, Fig. 18, s. 191).)

Hvis den nyetablerte kapasitet ikke er marginal i forhold til sektorens produksjon, kan nyetableringen føre til en prisnedgang i markedet. I figur 3 vil det være den minst effektive enhet som vil bli slått ut ved introduksjonen av den nye kapasitet. Prissenkningen gjør at den nyetablerte kapasiteten heller ikke får realisert sin prisforventning. En naturlig utvidelse av årgangsmodellen er å trekke inn både denne type av prisusikkerhet og usikkerhet rundt pris- og kostnadsutvikling over tid.[4])

[4]) Kalle Moene har arbeidet med dette temaet i de senere år, se Moene (1982) og en meget summarisk behandling i Førsund (1981).

Leif Johansen var ikke bare grunnleggeren av den moderne putty-clay makroveksteori, men sammenfattet også en rekke løse tråder til en banebrytende produksjonsteori basert på den sentrale putty-clay forutsetningen. (Leif Johansen (1972).) For å fange inn en sektors dynamiske utvikling lanserte Leif Johansen fire ulike produktfunksjonsbegreper:

1. Ex ante produktfunksjonen for en produksjonsenhet
2. Dennes ex post produktfunksjon
3. Den kortsiktige produktfunksjon for sektoren av enheter som produserer samme homogene produkt
4. Den langsiktige produktfunksjon for sektoren når det ikke foregår tekniske endringer.

Det er spesielt den kortsiktige makro produktfunksjonen for en sektor som representerer et nytt produktfunksjonsbegrep. Denne funksjonens egenskaper avdekker strukturen i en næring. Funksjonen defineres ved å maksimere sektorens totale produksjon gitt totale mengder av løpende innsatsfaktorer og de enkelte mikroenheters ex post produktfunksjoner, som er beskrevet ved faste fabrikasjonskoeffisienter og gitte produksjonskapasiteter. Den kortsiktige makro produktfunksjonen er ikke-parametrisk og tar vare på all informasjon om de enkelte bedrifter eller mikroenheter. Disse kan altså identifiseres innenfor sektorfunksjonen. Vi får et komplett strukturbilde av en sektor basert på produksjonstekniske forhold.

Makro korttidsfunksjonen representerer en bestemt måte å organisere mikroenheter på innenfor en næring.

Figur 4: *Kapasitetsfordeling og kvasirente.*

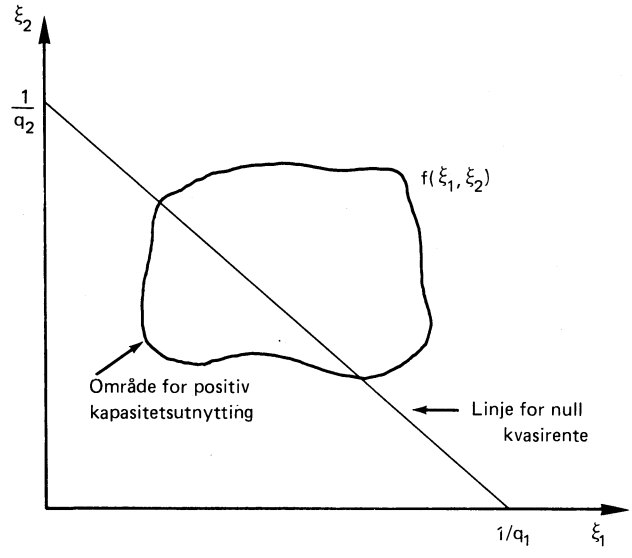

ξ_i = inputkoeffisienter for løpende innsatsfaktorer.
q_i = faktorpris deflatert med produktpris.

Figur 5.: *Mulige former på kapasitetsutnyttingsfunksjonen.*

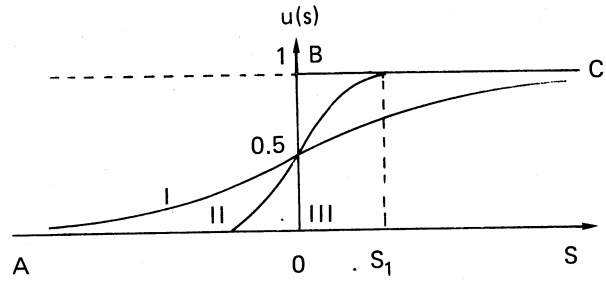

u = kapasitetsutnyttingsgrad.
s = kvasirente pr. krone produsert.

Kilde: Johansen (1972), Fig. 3.3, p. 51.

Ikke overraskende kommer igjen kvasirentebegrepet sentralt inn når det gjelder å bestemme hvilke enheter som skal drives eller ikke. Ved maksimeringsprosedyren omtalt ovenfor blir de variable innsatsfaktorer tilordnet skyggepriser. Bruker vi disse skyggeprisene som er felles for alle enheter i bransjen, kommer igjen det klassiske kvasirentekriteriet fram: Det er bare enheter som opptjener ikke-negativ kvasirente som tas i bruk. Anvendelser av denne kortsiktige makro produktfunksjonen finnes i Førsund og Hjalmarsson (1983 b), Førsund og Jansen (1983 a).

Et Heckscher-diagram som vist i høyre del av figur 3 representerer et strukturbilde av en sektor for de gjeldende faktorpriser. Korttids makro produktfunksjonen kan sies å representere alle mulige faktorprissituasjoner. Korttidsfunksjonen kan derfor betraktes som den fullstendige representasjon av mekanismene bak Heckscher-diagrammet.

Ser vi på tilfellet med to løpende innsatsfaktorer, kan sektorens produksjonsmuligheter beskrives som i figur 4. Vi måler her fabrikasjonskoeffisienter eller inputkoeffisienter langs aksene. Leif Johansen kaller fordelingen av produksjonskapasitet, f(.), i figur 4 for en *kapasitetsfordeling*. I praksis er den selvsagt diskret, men for analyseformål kan det være formålstjenlig å forutsette at vi har et kontinuum av produksjonsenheter. Linjen gjennom kapasitetsfordelingen representerer grensen for positiv kvasirente. Kapasitet til venstre for denne linjen tjener en ikke-negativ kvasirente, mens kapasitet til høyre for linjen opptjener en negativ kvasirente. Faktorprisene, q_1 og q_2, er deflatert med produktprisen.

Tenker vi oss nå en marginal tilvekst til kapasitetsfordelingen styrt av investeringsbetraktninger som omtalt ovenfor, kommer kvasirenten sentralt inn her også. Forutsetter vi at de totale *løpende* innsatsfaktormengder er konstante, viser Leif Johansen (1972, kapittel 7) at den marginale økningen i sektorens produksjon ved nyetablering akkurat er lik kvasirenten pr. produsert enhet som opptjenes på den nye kapasiteten. En intuitiv forklaring på dette innses lettest ved å tenke på en diskret kapasitetsfordeling. Skyggeprisen på kapasitetsskranken ved en enhet som utnyttes fullt ut, er akkurat lik kvasirenten pr. produsert enhet. Kvasirenten uttrykker jo nettopp netto verdiskapningen i en enhet som utnyttes fullt ut, regnet i produktenheter. Nyinvestering er det samme som å heve kapasitetsskrankene.

Når det gjelder sammenhengen mellom tekniske egenskaper ved korttids makro produktfunksjonen og den funksjonelle inntektsfordeling, har vi også her det resultat at kvasirentens andel av produksjonsverdien måles ved 1 minus passuskoeffisienten når de variable faktorer får samme marginale belønning i alle enheter.[5])

4. Kvasirentens betydning i praksis

Når det gjelder kvasirentens betydning for økonomiske beslutninger, kan vi oppsummere det vi har kommet fram til i følgende tre punkter:

a. Kvasirente og investeringsbeslutning:
En investeringsbeslutning karakteriseres ved at nåverdien av fremtidige kvasirenter over planlagt levetid maksimeres og settes lik investeringskostnaden. Vi skulle da vente at kvasirenten vil være positiv ved nyetablert kapital.

b. Kvasirente og kapasitetsutnytting av eksisterende kapital:
Vi skulle vente 100% kapasitetsutnytting så sant kvasirenten er positiv og ingen utnytting av kapasiteten når kvasirenten er negativ. Dette forutsetter kostnadsfri overgang mellom stillstand og utnytting av kapitalen. Vi ser bort fra salgsvansker, likviditetsproblemer o.l.

c. Kvasirente og skroting av kapital:
Vi skulle vente at kapital tas varig ut av bruk, skrotes eller scrappes, når verdien av fremtidige kvasirenter er negativ, eller mer realistisk: alternative anvendelser av kapitalen, slik som salg av kapitalen på et bruktmarket eller selve skrapverdien av kapitalen, er større enn nåverdien av de forventede framtidige kvasirenter.

[5]) Leif Johansen (1972, figur s. 131) har vist hvordan kvasirenteandelen kan illustreres grafisk.

La oss først se på punkt b. Leif Johansen (1972, kapittel 3, s. 50–53) har selv noen betraktninger om kapasitetsutnyttingen i tilknytning til figur 5. Trappetrinnsfunksjonen AOBC representerer den stiliserte kapasitetsutnyttingsregel i korttids makro produktfunksjonen: 100% utnytting når kvasirenten er positiv, og null kapasitetsutnytting når kvasirenten er negativ. Denne kapasitetsutnyttingsfunksjonen tilskriver han perfekt optimalisering. Imperfekt optimalisering kan føre til kapasitetsutnyttingsfunksjoner av type I og II, som vist i figur 5. Leif Johansen har noen betraktninger om kapasitetsutnyttingsfunksjoner basert på imperfekt optimalisering, som funksjon av kvasirente og sektorens totale kapasitetsutnytting; $u = u(s, X/\overline{X})$, der u står for kapasitetsutnyttingsrate mellom 0 og 1, $\underline{s}$ er kvasirenten, X er totalproduksjonen i en sektor, og $\overline{X}$ er total produksjonskapasitet i sektoren. Grunnen til at sektorens totale kapasitetsutnytting kan komme inn som argument, er ifølge Leif Johansen at det kan eksistere kartellavtaler i sektoren, og at de enkelte produsenter er interessert i å holde på kunder på tvers av kortsiktige overskuddsbetraktninger.[6])

Momenter som kan forklare at enheter med negativ kvasirente brukes, kan være sosiale tregheter eller sysselsettingshensyn som gjør at enheter drives med tap over en viss tid. Vi kan også ha perioder med produktomstilling som gir tap over en viss tid. (Se SIND (1980:2) og Ådne Cappelen (1981).) Ådne Cappelen har foreslått en konkret utforming av kapasitetsutnyttingsfunksjonen ovenfor som er fulgt opp i et empirisk arbeide av Jacob Hanssen (1983) om tremassefabrikker.

Når det gjelder startings- og nedleggingskostnader som forklaring på at enheter med negativ kvasirente drives, kan vi her trekke inn litteraturen omkring 'labour hoarding'. (Se Oi (1962).) Man kan stille spørsmålet om det er riktig å regne med arbeidskraft som løpende faktor. Eksistens av ansettelses- og oppsigelseskostnader gjør arbeidskraften til en kvasi-fast faktor. Kvasirenten blir negativ ikke bare fordi en bedrift ønsker å holde på gamle kunder, men også fordi den ønsker å holde på arbeidskraften.

Den minste statistiske enhet i industristatistikken er en bedrift. En bedrift kan imidlertid omfatte flere årganger av kapital. Negativ kvasirente for bedriften som enhet kan derfor fremkomme ved at noen av avdelingene i bedriften har negativ kvasirente, og at disse dominerer i det totale resultat. Bedriften kan være organisert i foretak som ser det lønnsomt å drive vedkommende bedrift selv med negativ kvasirente. Dette må da egentlig bety at foretaket har andre skyggepriser på bedriftens produkter og/eller innsatsfaktorer enn de som kommer fram i markedet. I en situasjon med 'labour hoarding' har vi det forhold at bedriftens *kortsiktige* skyggepris på arbeidskraft kan være adskillig lavere enn den registrerte lønn som inngår når kvasirenten beregnes for bedriften.

Ser vi på industristatistikken som datakilde for mikroenheter, dvs. bedrifter, kan kvasirente for slike enheter defineres som bearbeidingsverdien minus lønnskostnadene, dvs. det som nå kalles driftsresultat. Dette betraktes som den mest usikre posten i nasjonalregnskapet. Det

[6]) Eivind Bjøntegård har i to arbeider, Bjøntegård (1970, 1972), sett på egenskaper ved korttids makro produktfunksjonen når det innføres en kapasitetsutnyttingsfunksjon avhengig av kvasirenten. Han tar imidlertid ikke opp noen praktiske grunner til at det skal eksistere slike kapasitetsutnyttingsfunksjoner.

Figur 6a: *Heckscher diagram. Norsk industri 1981*

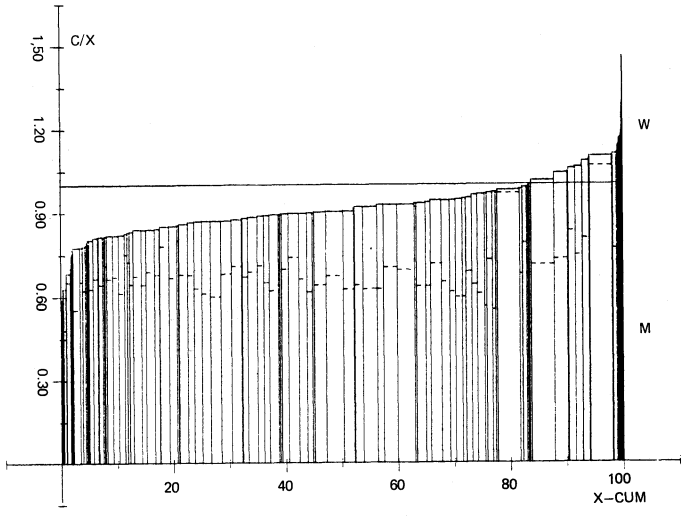

Figur 6b: *Heckscher diagram. Norsk treforedling 1981.*

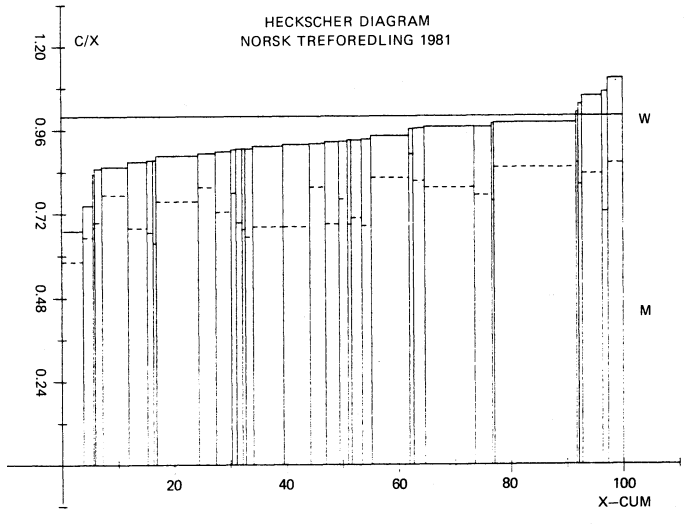

Figur 6c: *Heckscher diagram. Norsk metall (ikke jernholdig) 1981.*

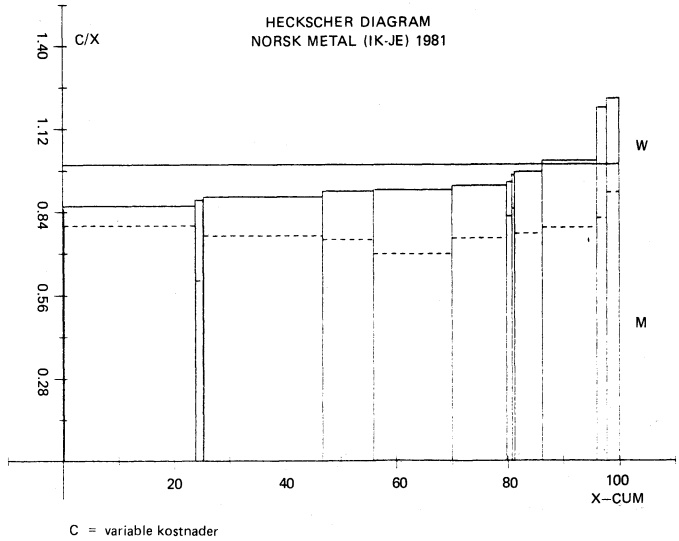

C = variable kostnader
X = bearbeidingsverdi
W = lønnskostnader
M = vareinnsats

er her verdt å merke seg at fra og med 1972 er utgifter til reparasjon nå med i utgiftsbegrepet for løpende innsatsfaktorer.

Figurene 6 a–c viser variable produksjonskostnader, definert fra industristatistikken som utgifter til vareinnsats, reparasjons- og vedlikeholdsarbeid og total lønn inkludert sosiale utgifter, pr. bruttoproduksjonsverdikrone for året 1981. Grunnlagsmaterialet er velvillig stilt til disposisjon av Norconsult.[7]) I figurene er lønnsutgiftsandelen merket W og de andre kostnadene M. Bedriftene er aggregert etter kvasirentens andel av bearbeidingsverdien, slik at det er minst tre bedrifter i hvert aggregat. For total industri er gjennomgående intervallengde 1 prosentenhet, dvs. de 7 883 bedriftene som er med i datagrunnlaget er aggregert til ca. 100. De aggregerte bedrifter er ordnet etter stigene variabel gjennomsnittskostnad.

Figuren 6 a viser et Heckscher-diagram for total industri i 1981. Medianverdien for kvasirenten (pr. produsert krone) ligger på ca. 0,10. Formen på fordelingen er en speilvendt liggende S. Langs abscissen måles kumulerte andeler de aggregerte bedrifter har av industriens totale bruttoproduksjonsverdi. Vi kan merke oss at ca. 16% av produksjonen foregikk i bedrifter med negativ kvasirente. Disse representerte ca. 17% av sysselsettingen. Videre ser vi at ca. 4% av bruttoproduksjonsverdien ble «skapt» i bedrifter som ikke engang kan dekke sine vareutgifter. Disse bedriftene har bare ca. 2% av sysselsettingen.

Heckscher-diagrammer for typisk kapitalintensiv prosessindustri med sterke elementer av kapitalårganger er vist i fig. 6 b–c for henholdsvis Treforedling og Ikke-jernholdige metaller. Fordelingen for kvasirenten har omtrent samme form for Treforedling som for industri totalt. Andelen av produksjonen i bedrifter med negativ kvasirente er lavere, ca. 9%, som igjen står for ca. 12% av sysselsettingen. Alle bedrifter dekker materialkostnadene. For Metaller ser situasjonen mørkere ut; ca. 14% av produksjonen skjer i bedrifter med negativ kvasirente. Disse står for ca. 22% av sysselsettingen. Kvasirentefordelingen er speilvendt L-formet, og gir ikke rare belønningen til kapital.

Fra Industristatistikken 1980 finner vi at brannforsikringsverdi pr. krone produsert utgjør 2,06 i Treforedling og 1,10 i Ikke-jernholdige metaller. Kapitalen i Metaller er nok undervurdert da smelteovner stort sett ikke er brannforsikret, av naturlige grunner, og bygningene er enkle strukturer. Hvis vi legger på et krav om 7% normalavkastning er det bare en andel på ca. 15% av bruttoproduksjonsverdien som produseres i bedrifter som oppfyller dette i Treforedlingen, og ca. 22% i Ikke-jernholdige metaller. For industri totalt er andelen ca. 60%. (Brannforsikringsverdi pr. krone produsert var 0,97 i 1980.)[8])

En omfattende utnytting av industristatistikken til å få fram strukturtrekk av den typen vi nå har diskutert, finnes i utredninger fra Sveriges industriverk, SIND (1980:2) og SIND (1983:1). Disse arbeidene bygger på Leif Johansens opplegg i boka fra 1972. Når det gjelder investeringssiden viser figur 7 hvordan investeringene (det er ikke skilt mellom nyanlegg og ombygginger) i perioden 1972–

Figur 7: *Investeringers fordeling etter lønnsomhet. Gjennomsnitt for Sveriges industri og jern- og stålindustrien 1972–78.*

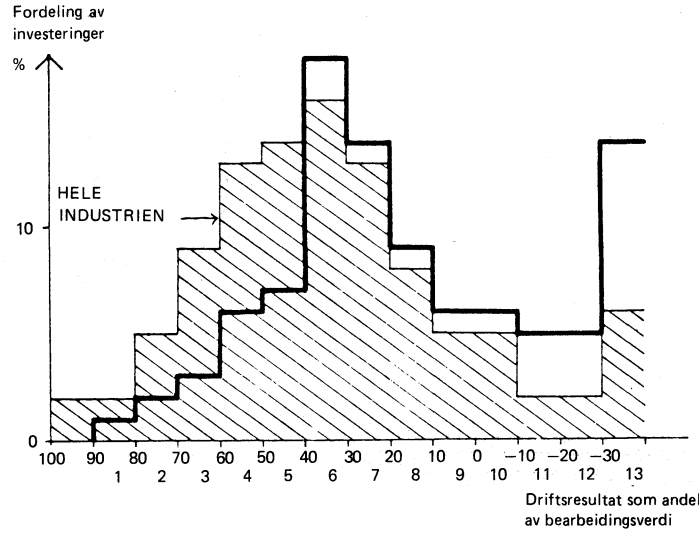

Kilde: SIND 1983:1, figur 81, s. 192.

1978 fordeler seg i forhold til kvasirente pr. produsert enhet. Kvasirenten er i figuren målt i forhold til bearbeidingsverdien, og inndelt i klasser som angitt på abscissen. Vi merker oss at de tre siste klassene har en negativ kvasirente. (Merk at i definisjonen av kvasirente her så inngår ikke reparasjonsutgifter som løpende innsatsfaktorer.) I gjennomsnitt foretas 20% av nyinvesteringene i enheter med minimal løpende lønnsomhet. En oppdeling på bransjer fremgår i tabell 1. Andelen av investeringer i bransjer med minimal lønnsomhet går fra 36% i jern- og stålindustrien til 20% i gummivareindustrien. Sysselsettingen som knytter seg til denne investeringsaktivitet, er ikke ubetydelig. Vi ser at den varierer mellom 16 og 30% for alle sektorene. Det ville unektelig være en lettelse for en økonom å slippe å forklare en slik investeringsadferd. Som eneste grunn til at ny kapasitet skulle tjene en negativ kvasirente, oppgir Leif Johansen tidlige faser av dype depresjoner (Leif Johansen (1972), p. 141). Vi kan her legge til momenter som nevnt tidligere, som ombyggingsperioder og forsøk på rasjonaliseringer. Investeringene kan så gi positiv kvasirente etter modningsperioder. Men modningshypotesen står ikke sterkt her, tatt i betraktning av at tallene er gjennomsnitt over en 6-års periode.

En støtte for rasjonaliseringshypotesen finnes i tabell 2, som er fra SIND (1983:1). Vi ser her at sysselsettingen totalt vokser i bedrifter med positiv kvasirente, og synker i bedrifter med negativ kvasirente. Dette resultatet netto kommer spesielt av at avgangen av sysselsettingen er mer i overensstemmelse med hva man kunne forvente ut fra lønnsomhet.

Denne type analyser er i Norge tatt opp av Erik Offerdal i Statistisk Sentralbyrå. Han har spesielt analysert verkstedsindustrien i Norge. I sin spesialoppgave til sosialøkonomisk embedseksamen om strukturutviklingen i norsk verkstedsindustri 1972–78 finner han som hovedkonklusjon at bedrifter som både har positiv og negativ bruttoprofitt eller kvasirente nedlegges samtidig. Han finner videre at de små bedriftene er mer følsomme overfor kvasirentens størrelse når det gjelder nedleg-

[7]) En spesiell takk til Halvard Lesteberg for velvillig hjelp.

[8]) Heckscher-diagram for aluminium 1972, -74 og -75 finnes også i Førsund og Jansen (1983 a).

Tabell 1: *Investeringer i bransjer med minimal lønnsomhet.*

Bransje	Andel investeringer i enheter med minimal lønnsomhet	Andel sysselsatte i enheter med tap	
		1974	1978
	%	%	%
Jern- og stålindustri	36	8	25
Elektroindustri	33	28	26
Verftsindustri	27	62	21
Tekoindustri	24	18	30
Maskinindustri	22	10	16
Gummivareindustri	20	—	19
Hele industrien	20	11	15

Kilde: SIND 1983:1, tabell 41, s. 191.

Tabell 2. *Årlig forandring i antall sysselsatte. Total industri, Sverige, gjennomsnitt 1968–78.*

Driftsresultat som andel av bearbeidingsverdi	Endring i antall sysselsatte
%	%
Større enn 80	+1,7
70 – 80	+0,9
60 – 70	+2,5
50 – 60	+2,7
40 – 50	+1,3
30 – 40	+1,1
20 – 30	0
10 – 20	÷0,8
0 – 10	÷1,3
0 – ÷10	÷1,2
÷10 – ÷20	÷1,4
÷20 – ÷30	÷4,2
Midre enn ÷30	÷0,9

Kilde: SIND 1983:1, Tabell 17, s. 92.

ging enn de store bedriftene. En forklaring på dette kan være finansielle forhold. Den stiliserte årgangsmodell forutsetter perfekte kapitalmarkeder. De større bedriftene har høyere egenkapitalandel og større kredittverdigheter enn de små, og kan således holde på lenger med negativ kvasirente.

Erik Offerdal arbeider nå videre med analyser av dette slaget (se Offerdal (1983)). For å understreke at det gjenstår mye på å forklare faktisk adferd, kan det nevnes at han finner at nedlagte verkstedsbedrifter i 1980 systematisk har en fordeling med *lavere* øvre grenser for fabrikasjonskoeffisientene både for arbeidskraft og energi enn de bedrifter som fortsetter. Dette får foreløpig bli stående som et empirisk paradoks.

Det ville i en slik analyse være interessant å få plottet inn hvordan nyetablert kapasitet fordeler seg. Man skulle forvente at *nyinvesteringene* fordelte seg nærmere origo (se Johansen (1972), p. 141).

5. Avsluttende betraktninger

I to av sine siste arbeider gikk Leif Johansen (1982 a), (1982 b) sterkt inn for å bygge ut eksisterende makroøkonomiske modeller til å fange opp årgangstankegangen. Han hevdet at (Johansen (1982 b), side 38):

> For behandlingen av investeringer og kapasitetsutnyttelse er det nødvendig at modellen reflekterer den stivhet eller manglende tilpasningsmulighet som råder ved allerede eksisterende produksjonsutstyr, samtidig som den holder muligheten åpen for teknologiske valg når investeringer foretas. Det siste innebærer at bedriftene i lys av priser, lønninger og avsetningsmuligheter – under rådende forhold og i fremtiden – kan velge mellom investeringer med henblikk på å skifte ut foreldet produksjonsutstyr, investeringer for å utvide produksjonskapasiteten, og investeringer for å redusere kostnadene uten å øke kapasiteten.

De svenske arbeidene det er vist til ovenfor representerer en start på en slik mer realistisk utforming av tilbudssiden i en økonomi. Det kan her være naturlig også å referere til rapporten SIND (1982:3), «Var kommer krisen?», hvor en kortsiktig makro produktfunksjon brukes til å fordele arbeidskraft og investeringer på næringer og regioner i Sverige for et framtidig tidspunkt. Nyinvesteringer anlegges etter estimert best practice, og kapital skrotes etter et kvasirentekriterium justert med visse restriksjoner på sysselsettingsendringer og investeringsendringer i regioner og bransjer. I Førsund og Jansen (1983 b) er det pekt på mulige måter å innføre en putty-clay struktur på i større makromodeller av MODAG-typen.

REFERANSER

Bardhan, Pranab (1969), «Equilibrium growth in a model with economic obsolescence of machines», Quarterly Journal of Economics, Vol. LXXXIII, 312–323.

Bjøntegård, Eivind (1970), En analyse av aggregerte produktfunksjoner ved imperfekt optimalisering. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 7. oktober.

Bjøntegård, Eivind (1972), Om tilbuds- og etterspørselsfunksjoner for en produksjonssektor i et tilfelle med imperfekt optimalisering. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 31. januar.

Bliss, Christopher (1968), «On putty-clay». Review of Economic Studies, Vol. XXXV, 105–132.

Britto, Ronald (1970), «Durability and obsolescence in putty-clay models», International Economic Review, Vol. 11, No. 3, Oct. 455–462.

Bøe, Gunnar (1955), Renprofitt under frikonkurranse. Oslo.

Cappelen, Ådne (1981), A short run factor demand function based on imperfect aggregation of micro-units: An example. Upublisert arbeidsnotat, Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

Clark, J. B. (1927), The distribution of wealth. Macmillan et Co. Ltd., London.

Frisch, Ragnar (1962), Notater til økonomisk teori (5. utg.). Universitetsforlaget, Oslo-Bergen.

Førsund, Finn R. (1981), Årgangsmodellen. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 1. juli.

Førsund, Finn R. and Lennart Hjalmarsson (1983 a), Analysis of industrial structure: A production function approach. Unpublished.

Førsund, Finn R. and Lennart Hjalmarsson (1983 b), «Technical progress and structural change in the Swedish cement industry 1955–1979.» Econometrica, Vol. 51, No. 5, September, 1449–1467.

Førsund, Finn R. and Eilev S. Jansen (1983 a), «Analysis of energyintensive industries – the case of Norwegian aluminium production»,in Analysis of supply and demand of electricity in the Norwegian economy (O. Bjerkholt et al. eds.). Social Economic Studies, 53, Central Bureau of Statistics, Oslo.

Førsund, Finn R. and Eilev S. Jansen (1983 b), The interplay between sectoral models based on micro-data and models for the national economy. Artikler 142 Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

Fortsettelse s. 32.

Lønnsstatistikk for sosialøkonomer

Gjennomsnittslønnen for norske sosialøkonomer i september 1983 var kr 15 881 pr. måned. Aldersgruppen 45–49 år har høyest gjennomsnittslønn med kr 18 446 pr. måned.

Ansatte i privat sektor tjener mer enn ansatte i offentlig sektor, og forskjellen har økt de siste årene. For sosialøkonomer med 0–4 praksisår er gjennomsnittslønnen for privatansatte 26% høyere enn for statsansatte. Forskjellen øker med antall praksisår til 61% for økonomer med 19–22 praksisår. Spredning i lønninger er størst for privat ansatte.

Reallønnen har steget svakt for alle økonomigrupper i perioden 1981 til 1983.

AV
STINE ANDRESEN*

1. Undersøkelsens omfang og tema

Siden 1957 har Norske Sosialøkonomers Forening regelmessig utarbeidet lønnsstatistikk for sosialøkonomer. Forrige undersøkelse ble foretatt høsten 1981.

Den følgende undersøkelsen skal i prinsippet omfatte alle personer med sosialøkonomisk embetseksamen som var sysselsatte som lønnsmottakere i september 1983. På grunnlag av NSF's registre over alle uteksaminerte sosialøkonomer, er det foretatt en postundersøkelse uten individuell purring. Årets statistikk omfatter 777 av Norges vel 1 650 sosialøkonomer. Dette gir en svarprosent på 47.

Problemet med et såvidt stort frafall er muligheten for at det kan oppstå skjevheter mellom utvalget og populasjonen. Selve utvalgsmetoden (selvseleksjon, det vil si at hver økonom bestemmer om hun vil delta i undersøkelsen) kan føre til skjevheter, og det vil ofte være umulig å kontrollere om fordelingen av egenskaper i utvalget er i overensstemmelse med fordelingen i populasjonen. Slik kontroll lar seg for eksempel ikke utføre for alder og bosted.

Når det gjelder arbeidssted, vet vi imidlertid at størsteparten av norske sosialøkonomer arbeider i offentlig sektor (stat, kommune eller fylke). I denne undersøkelsen er i alt 75% av utvalget ansatt i stat, kommune eller fylke. Dette tyder på at eventuelle skjevheter i forbindelse med variabelen arbeidssted er små. Eventuelle skjevheter i forbindelser med sosialøkonomenes fordeling på ulike lønnstrinn i det offentlige lønnsregulativ, kan vi derimot ikke si noe om. Men siden arbeidssted utgjør en av de viktige forklaringsvariablene for lønn, og faste lønnsregulativer gjelder for offentlig sektor, bør det kunne forsvares å benytte resultatene fra denne undersøkelsen som et tilnærmet uttrykk for norske sosialøkonomers lønnsstruktur i 1983.

Ved måling av lønnsutvikling over tid, vil vi stå ovenfor de samme problemene med hensyn til skjevheter i utvalgene. Men siden de enkelte undersøkelsene har blitt utført etter samme plan, vil sammenligning være mulig.

Undersøkelsen tar utgangspunkt i en forklaringsmodell hvor variablene alder, antall praksisår og arbeidssted inngår som forklaringsvariable for lønn. Respondentene blir spurt om å oppgi lønn for hovedstilling (fast lønn pr. mnd. i september 1983, godtgjørelse for overtidsarbeid i september 1983, naturalytelser pr. mnd. og eventuelle gratialer og provisjon mottatt i hovedstilling siste år), fødselsår, eksamensår og arbeidssted (stat, kommune/fylke eller privat sektor). Med lønn menes her: bruttolønn – pensjonsinnskudd, som vi kan kalle «nettolønn». Siden alle lønnsposter gjelder for hovedstilling, er ekstrainntekter som ikke har tilknytning til hovedinntekt ikke tatt med (eksempelvis lønn for politiske verv, godtgjørelse for styrerepresentasjon o.l.). Videre er lønn for deltidsansatte omregnet til fulltidslønn.

2. Lønn etter alder

Gjennomsnittslønnen for alle sosialøkonomer som var med i utvalget i september 1983 var kr 15 881. Modus, typetallet i fordelingen lå mellom kr 13 000–13 999, mens medianen lå i lønnsgruppe 14 000–14 999. Det viser seg altså å være en liten positiv skjevhet i fordelingen.

Av gjennomsnittslønnen utgjorde «netto» mnd.lønn kr 15 197 (95,7%). De resterende 4,3% fordelte seg på

*Student ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Tabell 1. *Gjennomsnittlig «netto» månedslønn etter alder.*

	Antall	Fast måneds-lønn	Overtid	Natural lønn	Gratiale provisjon etc.	Måneds-lønn i alt
0–29	45	11 057	262	9	41	11 369
30–34	160	13 255	249	365	60	13 929
35–39	228	14 725	238	358	57	15 378
40–44	106	16 724	119	674	170	17 687
45–49	33	17 607	22	685	132	18 446
50–54	25	15 606	98	189	110	16 003
55–99	180	17 158	69	473	130	17 830
I alt	777	15 197	173	417	94	15 881

Tabell 2. *Topplønnsutvikling etter aldersgruppe over tid.*

År.....	1968	1971	1973	1975	1977	1979	1981	1983
Alders-gruppe ...	40–44	40–44	45–49	45–49	50–54	50–54	40–44	45–49

tilleggene, hvorav naturallønn utgjorde største tilleggspost: kr 417 eller 61% av total tilleggslønn.

Månedslønnen (både fast og total) øker med alder til et toppnivå for aldersgruppen 45–49 år (kr 18 446, gj.snittlig). Disse 4,3% av utvalgsmassen tjente 16,2% mer enn gjennomsnittslønnen for alle grupper og 62,3% mer enn de yngste økonomer (→29 år). Figur 1 gir lønnsfordelingen etter alder illustert ved hjelp av et histogram. Månedslønnen stiger fram til aldersgruppen 45–49 år, og avtar så med 13%, for igjen å øke til et nivå 3,3% under toppnivået.

Tabell 2 viser forskyvning av topplønn etter aldersgruppe over tid. Fra 1968 fram til 1979 var det en tydelig forskyvning av topplønn mot høyere aldersgrupper. Undersøkelsen i 1981 ga et klart brudd med denne utviklingen. Her viste topplønnen å befinne seg i aldersgruppen 40–44, som var det samme som i 1968. Vi var på en måte tilbake ved «utgangspunktet».

Tverrsnittsdata for lønn viser ofte en trend der lønnen øker med alder inntil en viss alder, for deretter å avta. Dette kan begrunnes med at yngre aldersgrupper har raskere lønnsøkning enn eldre. Tidserier for aldersko-horter viser derimot vanligvis uavbrutt lønnsøkning med stigende alder. Undersøkelsen blant sosialøkonomer i 1983 kan muligens være uttrykk for en bevegelse av topplønn for sosialøkonomer fra aldersgruppe 40–44 som «nullpunkt» og oppover mot kulminasjon ved aldersgruppen 50–54 år. Altså en bevegelse innenfor et intervall (40–54 år) over tid.

3. Lønn etter antall praksisår

Praksisår er definert som antall år etter avlagt eksamen (oppgaveåret, her 1983 ÷ eksamens året). Siden antall praksisår er høyt korrelert med alder, har tabell 1 og 3 felles trekk.

Høyest gjennomsnittslønn i denne undersøkelsen har sosialøkonomene med 19–22 praksisår, kr 19 386, som er kr 8 448 eller 77% mer enn økonomene med 3 eller færre praksisår. Den del av utvalgsmassen som har 19–22 praksisår utgjør bare 3,5% av total utvalgsmasse, og siden vi i tillegg har delt praksisårgruppene opp i 11 spalter, mens aldersgruppene er delt opp i 7, vil det bli litt tilfeldig i

Figur 1. *Gjennomsnitt mnd. lønn etter alder.*

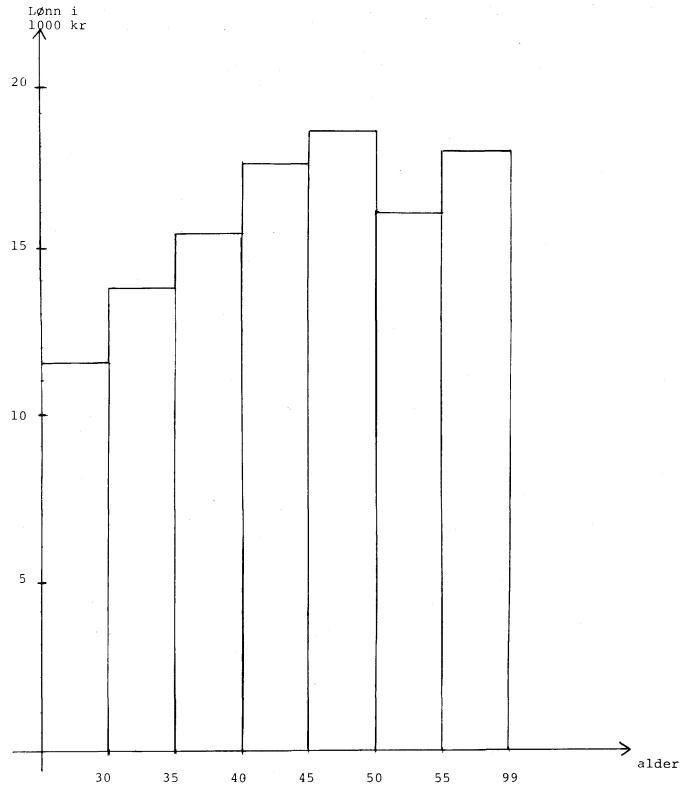

Figur 2. *Gjennomsnitt mnd. lønn etter praksisår.*

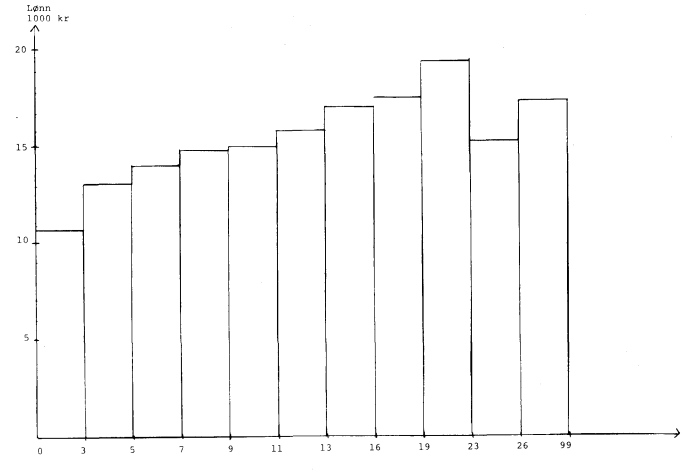

hvilken praksisårsgruppe topplønnen faller. Figur 2 viser gjennomsnittlig månedslønn etter praksisår. Lønnen stiger fram til 19–22 praksisår, for så igjen å avta. Vi kjenner her igjen utviklingen fra figur 1.

Hvis vi nå går over til å se på tabell 4 og 5, finner vi at sosialøkonomer med 0–4 praksisår utgjør 12% av utvalgsmassen, mens de får utbetalt 9% av samlet lønnsutbetaling for de som er med i undersøkelsen. Videre gir beregninger at 70% av utvalgsmassen (0–18 praksisår) opptjener 67% av de samlede utbetalinger, mens de 4 økonomgruppene med lavest inntekt (praksisårgruppe 0–4, 5–8, 9–12 og 23–25) utgjør 72% av utvalgsmassen og tjener 51% av samlet inntekt.

Fordeling av sosialøkonomer på lønnsgrupper viser at økonomene med 0–4 praksisår i denne undersøkelsen fordeler seg på alle lønnsgrupper (med unntak av lønnsgruppe 16 000–16 999), men i alt 80% av dem befinner seg i lønnsgruppe fra kr 0–13 999. Økonomer med f.eks.

Tabell 3. ***Gjennomsnittlig «netto» måndedslønn etter praksisår.***

	Antall	Fast måneds-lønn	Overtid	Natural lønn	Gratiale provisjon etc.	Måneds-lønn i alt
0– 2	48	10 684	219	8	27	10 938
3– 4	47	12 631	370	268	66	13 335
5– 6	89	13 362	274	449	49	14 134
7– 8	84	14 130	162	378	71	14 741
9–10	81	14 257	436	251	31	14 975
11–12	79	15 543	136	372	63	16 114
13–15	84	16 764	18	584	151	17 517
16–18	37	16 979	154	728	88	17 949
19–22	27	18 064	43	909	370	19 386
23–25	10	15 165	0	58	0	15 223
26–99	191	17 104	72	465	129	17 770
I alt	777	15 197	173	417	94	15 881

Tabell 4. ***«Netto» månedslønn etter arbeidssted og praksis år.***

	Gjennomsnittlig månedslønn				
Praksisår	Fast lønn	Over-tid	Natural lønn	Grat. prov.	Lønn i alt
Statsansatte					
0– 4	11 145	293	77	25	11 540
5– 8	12 923	153	428	30	13 534
9–12	13 851	442	162	29	14 484
13–18	14 682	16	149	18	14 865
19–22	14 392	105	106	138	14 741
23–25	15 104	0	65	0	15 169
26–99	15 785	39	103	10	15 937
I alt	13 844	182	185	25	14 236
Kommune- eller fylkesansatte					
0– 4	12 353	161	0	0	12 514
5– 8	13 401	593	22	0	14 016
9–12	14 494	90	49	0	14 633
13–18	16 189	27	147	0	16 363
19–22	18 711	0	298	0	19 009
23–25	15 712	0	0	0	15 712
26–99	16 203	266	476	61	17 006
I alt	14 928	231	157	13	15 329
Privatansatte					
0– 4	13 518	386	505	178	14 587
5– 8	15 510	83	667	159	16 419
9–12	17 781	139	946	140	19 006
13–18	20 816	157	1 806	426	23 205
19–22	21 215	0	1 849	705	23 769
23–25	0	0	0	0	0
26–99	20 372	19	1 202	417	22 010
I alt	18 333	107	1 119	305	19 864
Økonomer i alt					
0– 4	11 647	294	137	46	12 124
5– 8	13 735	220	415	60	14 430
9–12	14 892	288	311	47	15 538
13–18	16 830	59	628	131	17 648
19–22	18 064	43	909	370	19 386
23–25	15 165	0	58	0	15 223
26–99	17 104	72	465	129	17 770
I alt	15 197	173	418	94	15 882

13–18 praksisår har derimot kr 14 000 og oppover. Dette tyder i likhet med lønnsgjennomsnittene på at sosialøkonomer med få praksisår gjennomgående har lavere lønn enn økonomer med flere praksisår.

4. Lønn etter arbeidssted

Som det fremgår av tabell 5, er sosialøkonomene inndelt etter institusjonelle grupper, der statsansatte også omfatter personer som arbeider i statsbanker, statsbedrifter og statsaksjeselskaper, samt forskningsrådene og institusjoner underlagt disse.

Av tabell 4 går der fram at statsansatte gjennomsnittlig tjener dårligere enn kommune- og fylkesansatte, som igjen har lavere gjennomsnittslønn enn privatansatte (henholdsvis kr 14 236, 15 329, 19 864). Dette gir en forskjell i lønn på 7,7% mellom kommune/fylkesansatte og statsansatte, 29,6% mellom kommune/fylke- og privatansatte og 39,5% forskjell mellom stats- og privatansatte.

Når det gjelder lønnspostene utenom fast lønn, topper de privatansatte både natural- og gratialposten med henhold til kr 1 119 og kr 305 i gj.snitt. De statsansatte får her til sammenligning utbetalt kr 185 og kr 25. Når det gjelder overtidsposten er rangeringen «snudd på hodet».

Her ligger kommune/fylkesansatte på topp med kr 231 i gj.snitt pr.mnd., men forskjellen i overtidsbetaling mellom de 3 institusjonelle gruppene er betydelig mindre enn under natural- og gratialeposten.

Mens alle tilleggspostene rundt regnet utgjorde 2,7% av samlet lønn for både stat og kommune/fylkesansatte, var tallet 7,7% for privatansatte. Naturalytelser alene utgjorde 5,6% av privatansattes samlede månedslønn.

Over tid har lønnsforskjellen mellom stats- og kommune/fylkesansatte utviklet seg fra å være helt ubetydelig i 1977, da de kommune/fylkesansatte tjente 0,7% mer enn de statsansatte, via et «omvendt» forhold på 1,5% i 1979, til 3,7% i kommune/fylkesansattes favør i 1981 og 7,7% i 1983. Forskjellen mellom stats- og kommune/fylkesansatte ser altså ut til å øke over tid, og spesielt har forskjellen økt fra 1981 til 1983.

Tabell 6 viser lønnsforskjeller mellom privatansatte og statsansatte i prosent av lønn for statsansatte etter praksisår over tid. Vi ser at forskjellen i lønn mellom de to gruppene i tidsrommet 1981–83 har økt for alle praksisårgrupper unntatt for gruppen 5–8 praksisår. Størst økning har praksisgruppen 19–22 (12 prosentpoeng fra 1979–81 og 36 prosentpoeng økning fra 1981–83). Antagelsen om at statsansatte stadig nærmer seg lønnsnivået for privatansatte ser ikke ut til å ha gyldighet for utvalget i denne undersøkelsen. Sammenligner vi f.eks. tallene fra 1983 med tallene fra 1973, ser vi at forskjellen har økt for alle praksisgruppene.

Tabell 5 viser sysselsattes fordeling på lønnsgrupper etter praksisår og arbeidssted. Tabellen viser altså spredningen i materialet. Ser vi på de statsansatte sosialøkonomene befinner 61% av disse seg i lønnsgruppene kr 11–14 999. De kommune/fylkesansatte har 54% av sin delmasse i lønnsgruppene kr 12 000–15 999, mens 40% av privatansatte sosialøkonomer tjener kr 20 000 eller mer pr. mnd. Hvis vi ser nærmere på denne høytlønte privatansattgruppen, viser det seg at spredningen her er stor: 1 sosialøkonom tjente kr 40 000 pr. måned, mens 9 økonomer tjente mellom kr 30–39 999 pr. mnd., 19 økonomer tjente mellom kr 25 000–29 000 og 50 økonomer mellom kr 20 000–24 999 (tallene er hentet fra «rådata»). Som vi

Tablell 5. ***Sysselsattes fordeling på lønnsgrupper etter arbeidssted og praksisår.***

Praksisår	Fordeling på lønnsgrupper													
	0– 8 999	9 000– 9 999	10 000– 10 999	11 000– 11 999	12 000– 12 999	13 000– 13 999	14 000– 14 999	15 000– 15 999	16 000– 16 999	17 000– 17 999	18 000– 18 999	19 000– 19 999	20 000– 99 999	I alt
Statsansatte														
0– 4	3	6	17	21	15	4	2	1	0	0	0	0	1	70
5– 8	1	0	7	14	26	14	16	6	4	0	0	1	2	91
8–12	1	0	0	5	17	21	20	10	6	0	0	2	3	85
13–18	0	0	0	0	2	16	18	11	3	0	4	1	1	56
19–22	0	0	0	1	1	2	4	1	0	0	0	1	1	11
23–25	0	0	0	0	1	1	2	3	0	1	0	1	0	9
26–99	0	0	1	2	7	18	12	26	14	4	10	3	10	107
I alt	5	6	25	43	69	76	74	58	27	5	14	9	18	429
Kommune- eller fylkesansatte														
0– 4	0	1	0	2	3	2	1	1	0	0	0	0	0	10
5– 8	0	0	3	3	4	10	3	6	3	0	2	0	0	34
9–12	0	0	0	2	5	10	3	8	7	4	0	0	0	39
13–18	0	0	0	0	1	0	7	6	8	1	4	0	3	30
19–22	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2	4
23–25	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
26–99	0	0	0	1	0	3	2	5	6	6	3	2	4	32
I alt	0	1	3	8	13	25	16	27	25	11	10	2	9	150
Privatansatte														
0– 4	0	0	4	1	3	1	0	1	0	1	1	1	2	15
5– 8	0	0	0	1	1	11	7	6	3	5	6	2	6	48
9–12	0	0	0	2	0	1	2	3	2	3	5	5	13	36
13–18	1	0	0	0	0	0	0	3	1	0	5	3	22	35
19–22	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	9	12
23–25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
26–99	3	0	0	1	0	0	2	4	7	2	2	4	27	52
I alt	5	0	4	5	5	13	11	17	14	11	19	15	79	198
Økonomer i alt														
0– 4	3	7	21	24	21	7	3	3	0	1	1	1	3	95
5– 8	1	0	10	18	31	35	26	18	10	5	8	3	8	173
9–12	1	0	0	9	22	32	25	21	15	7	5	7	16	160
13–18	1	0	0	0	3	16	25	20	12	1	13	4	26	121
19–22	1	0	0	1	2	2	4	1	2	0	1	1	12	27
23–25	0	0	0	0	1	1	2	4	0	1	0	1	0	10
26–99	3	0	1	4	7	21	16	35	27	12	15	9	41	191
I alt	10	7	32	56	87	114	101	102	66	27	43	26	106	777

kanskje kunne vente, er spredningen større for privatansatte enn for statsansatte.

5. Reallønnsutvikling

Figur 3 viser reallønnsutviklingen for noen eksamenskohorter; de eldste eksamenskullene har hatt betydelig reallønnsnedgang siden midten av 70-tallet. En mulig forklaring kan være at de fleste sosialøkonomer arbeider i den offentlige sektoren, der en utjevningstendens gjorde seg gjeldende på slutten av 70-tallet. De eldste eksamenskullene ble dermed rammet av reallønnsnedgangen.

For de yngste eksamenskullene i figuren ga 70-årene en reallønnsforbedring. Ser vi så på tendensen i begynnelsen av 1980-årene ser det ut til at alle kohorter gj.snittlig har hatt en svak reallønnstigning.

Ser vi for eksempel på 1964–66 kullene hadde disse en reallønn på kr 12 000 i 1981 og kr 12 153 i 1983, mens 1976–78 kullenes reallønn var 8 200 i 1981 og kr 9 183 i 1983.

Av figuren ser vi videre at det gjennomgående er de yngste sosialøkonomikullene som har hatt størst reallønnsøkning.

Når vi ser på eksamenskohorten, er det mulig at eventuelle reallønnsstigninger kan skyldes at økonomene blir eldre og derfor rykker opp i lønn.

6. Forklaringsvariabelen kjønn

I mange undersøkelser er variabelen kjønn en betydelig forklaringsfaktor for variabelen lønn. Grunnen til at denne undersøkelsen ikke gir opplysning om kjønn er populasjonens skjeve fordeling av menn og kvinner (det finnes få kvinnelige sosialøkonomer), og fordi de fleste sosialøkonomer arbeider i offentlig sektor der lønnsregulativene gjelder likt for kvinner og menn.

Ettersom kvinneandelen på sosialøkonomistudiet nå ser ut til å øke (høsten 1983 var det 140 kvinnelige sosialøkonomistudenter av i alt 459 studenter, dvs. 30,5%, kilde «info. fra student registeret»), og dermed over tid flere uteksaminerte kvinnelige sosialøkonomer, kan det

Figur 3. *Gjennomsnitt reallønnsutvikling for 1973–1983 for enkelte examenskohorter. (Tallene er deflatert med KPI 1979 = 100.)*

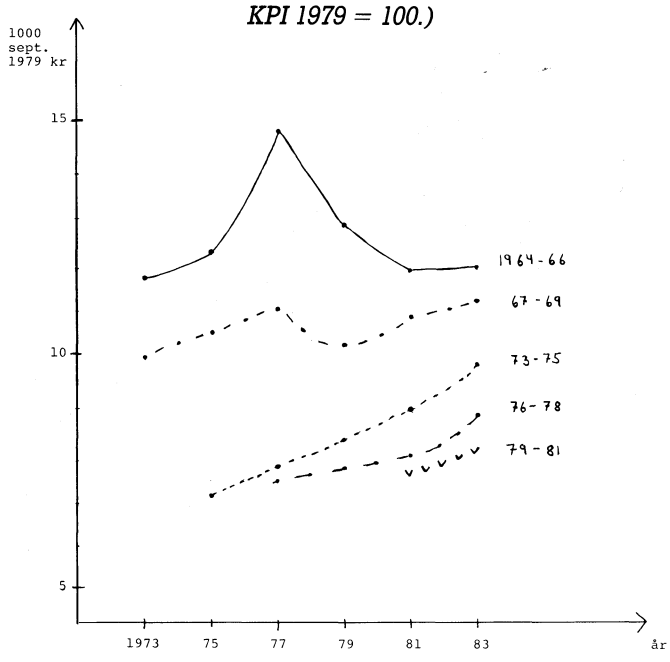

Tabell 6. *Lønnsforskjeller mellom privatansatte og statsansatte i prosent av lønn for statsansatte etter praksisår.*

Praksisår	1971	1973	1975	1977	1979	1981	1983
0– 4.....	18	22	7	9	14	23	26
5– 8.....	17	19	13	23	16	24	21
9–12.....	43	26	28	17	26	30	31
13–18.....	22	46	47	39	36	47	56
19–22.....	34	32	17	30	49	25	61
23 over	57	27	53	25	over 24	37	41

være interessant å se nærmere på denne variabelen i framtiden.

Et annet moment er at selv om lønnsregulativet gjelder likt for kvinner og menn i staten, kan det tenkes forskjeller mellom menn og kvinners tilbøyelighet til å havne høyt eller lavt i regulativet. Et annet interessant problem kan være om kjønnene fordeler seg likt på de institusjonelle gruppene; kommune/fylke, stat og privat sektor.

OM KVASIRENTE
Fortsettelse fra side 27.

Hanssen, Jacob (1983), Teknisk endring og kapasitetsutnyttelse. En strukturanalyse av norske tremassebedrifter 1966–78. Hovedfagsoppgave i sosialøkonomi, Institutt for økonomi, Universitetet i Bergen.

Heckscher, Eli F., (1918), Svenska produktionsproblem. Bonniers: Stockholm.

Hjalmarsson, Lennart (1975), Studies in a dynamic theory of production and its applications, Department of Economics, University of Gothenburg, Memorandum no 50.

Johansen, Leif (1959), «Substitution versus fixed production coefficients in the theory of economic growth: A synthesis», Econometrica, Vol. 27, No. 2, April, 157–176.

Johansen, Leif (1967), «Some problems of pricing and optimal choice of factor proportions in a dynamic setting», Economica, Vol. XXXIV, May, 131–152.

Johansen, Leif (1972), Production Functions. North-Holland: Amsterdam-London.

Johansen, Leif (1982 a), «Econometric models and economic planning and policy: Some trends and problems», in: M. Hazewinkel and A. H. G. Rinnooy Kan (eds.), Current developments in the interface: Economics, econometrics, mathematics, 91–122. D. Reidel Pub. Co.

Johansen, Leif (1982 b), «Arbeidsløsheten: Lettere opp enn ned?», Sosialøkonomen Årgang 36, nr. 10, 29–40.

Kaldor, Nicholas and James Mirrlees (1962), «A new model of economic growth», Review of Economic Studies, Vol. XXIX, 174–192.

Kemp, Murray C. and Thanh, P. C. (1966), «On a class of growth models», Econometrica, Vol. XXXIV, 257–282.

Kurz, Mordecai (1963), «Substitution vs fixed production coefficients: A comment», Econometrica, Vol. XXXI, 209–217.

Marshall, Alfred (1966), Principles of Economics, 8th ed., Macmillan: London—Melbourne—Toronto.

McKenzie (ed.) (1937), Planned society: Yesterday today tomorrow. Prentice Hall: New York.

Moene, Karl O. (1982), Investments and fluctuations: Optimal putty clay projects under uncertain business prospects, upublisert notat, Oslo.

Offerdal, Erik (1981), Strukturutvikling i norsk verkstedsindustri 1972–1978. En sammenligning av nedlagte og ikke-nedlagte bedrifter. Spesialoppgave til sosialøkonomisk embetseksamen.

Offerdal, Erik (1983), Structural change, profitability and survival, upublisert notat, Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

Oi, Walter (1962), «Labor as a quasi-fixed factor», Journal of Political Economy, Vol. 70, No 6, December, 538–555.

Phelps, Edmund S. (1962), «The new view of investment: A neoclassical analysis», Quarterly Journal of Economics, Vol. LXXVI, 548–567.

Phelps, Edmund S. (1963), «Substitution, fixed proportions, growth and distribution», International Economic Review, Vol. 4, 265–288.

Salter, Wilfred E. G. (1960), Productivity and technical change, Cambridge University Press, London.

SIND (1980:2), Vinster och sysselsättning i svensk industri. En strukturanalys av Sveriges industri 1969–77, Liber förlag, Stockholm.

SIND (1982:3), Var kommer krisen? En regional och branchvis analys av den svenska industrins nedläggnings- och förnyelsesbehov under 1980-talet, Liber förlag, Stockholm.

SIND (1983:1), Lønsamhetsstruktur och investeringsmønster. En dynamisk analys av den svenska industrin på arbetsställenivå, Liber förlag, Stockholm».

Solow, Robert M. (1962), «Substitution and fixed proportions in the theory of capital», Review of Economic Studies, Vol. XXIX, 207–218.

Solow, Robert M., Tobin, J., von Weizsäcker, C. C. and Yarri, M. (1966), «Neoclassical growth with fixed proportions», Review of Economic Studies, Vol. XXXIII, 76–116.

Svennilson, Ingvar (1944), «Industriarbetets växande avkastning i belysning av svenska erfarenheter», Studier i ekonomi och historia tillägnade Eli F. Heckscher, 24.11. 1944, 238–252, Almquist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala.

Wohlin, Lars (1970), Skogindustrins strukturomvandling och expansionsmöjlighet. Industrins utredningsinstitut, Stockholm.

Åkerman, Gustaf, Den industriella rationaliseringen och dess verkningar, SOU 1931:42, Stockholm.

Blomster til Jørgen H. Gelting

Economic Essays in Honour of Jørgen H. Gelting. Tilleggsnummer til Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1982, 220 sider.

Dette festskrift til professor Geltings syttiårsdag er utgitt av Nationaløkonomisk Forening i København. Foreningens formann og professorene Karsten Laursen, Aarhus, P. Nørregaard Rasmussen, København og J. Vibe-Pedersen, Aarhus, har forestått redaksjonen. Publikasjonen inneholder sytten bidrag om økonomiske emner, forfattet av danske og utenlandske kolleger av professor Gelting.

Redaktørene gir i en kort innledning noen biografiske data og hyller professor Gelting for ledende innsats som økonomisk teoretiker, empirisk forsker og aktiv deltaker i den økonomisk-politiske debatt i Danmark gjennom mer enn førti år. «Gelting to-day is the nestor in the academic life of economics in Denmark. Our mentor.»

Realitetene bak denne karakteristikk vil sosialøkonomer som i en eller annen forbindelse har hatt kontakt med professor Gelting eller hans forfatterskap være vel kjent med. Mange vil kanskje spesielt huske ham for hans medvirkning til at de nordiske økonommøter i Marstrand – med tradisjoner tilbake til 1930-årene – levde opp til sitt ry som et interessant forum for presentasjon av forskningsresultater.

I den samling av artikler som har funnet veien til dette festskrift er det et markert innslag av faglig tyngde og erfaring. Noen av bidragene krysser frontlinjer; alle bærer preg av å være vel gjennomarbeidede forsøk på å formidle ny innsikt i teoretiske og/eller empiriske problemer. Bekvemmelighetshensyn til resymerbarhet har i høyere grad enn mer relevante hensyn vært bestemmende for omfanget av min omtale av hvert enkelt bidrag i det følgende. Et fellestrekk ved de fleste av dem er at verbal fremstilling er dominerende, noe mange lesere nok vil sette pris på.

Professor Geltings pionerinnsats for utvikling av makroøkonomiske planleggingsmodeller i Danmark er hovedtemaet i åpningsartikkelen. Forfatterne, Ellen Andersen og Niels-Henrik Topp, dokumenterer at en numerisk makro-modell for den danske økonomi, som i hovedsak var Geltings verk, forelå og var i bruk som redskap for økonomisk-politiske overveielser og beslutninger så tidlig som i 1945! Sett i lys av at eksistensen av denne modellen overhodet ikke er nevnt av Ellen Andersen i hennes bok fra 1975, «træk af de makroøkonometriske modellers historie og udvikling», men at hun der hevder at modellbyggeraktivitet kom i gang i Danmark først mot slutten av 1960-årene, fremtrer artikkelen som en behørig, men forbausende forsinket, dokumentasjon av dansk pionerinnsats på feltet. Artikkelen gir ellers en fyldig omtale av modellens idéinnhold og forbilder, og dens bakgrunn i Geltings tidlige arbeider.

Senior blant bidragsyterne er Jan Tinbergen (f. 1903!). I en kort artikkel videreforer han idéer fra et nylig publisert arbeid (1981). Idéene bryter med tradisjonell oppfatning av produktfunksjoner som utelukkende et produksjonsteknisk analyseelement. Hans illustrerende eksempel er at ved å la arbeidskraften inngå ved en rekke faktorer, bestemt ved en toveisgruppering etter individuelle kjennetegn for utdanningsnivå og etter jobbkjennetegn for krav som stilles, så er det ikke lenger *bare* effektivitet som teller. «This sort of relationship may also be desirable otherwise.» Eller mer eksplisitt, rett person på rett plass berører velferd, og dette moment bør derfor ikke «gjemmes bort» som noe uvesentlig, selv når det produksjonsteknisk måtte ha bare marginal betydning. Tinbergen påviser ved å bruke tall fra en slik toveisgruppering hentet fra folketellingen i U.S.A. 1970, og ved å anslå skjønnsmessig en del parametre, at hans analyseopplegg vil kunne gi numeriske svar på spørsmål som f.eks. dette: Hva blir virkningen på inntektsfordelingen av økt utdanningsnivå?

Forskjeller i produktivitet for ulike kategorier av arbeidskraft er et sentralt tema også i Leif Johansens bidrag: «Some Notes on Employment and Unem-

ployment with Heterogeneous Labour». Det er i dette teoretiske arbeidet han underbygger mer presist de tanker om arbeidsmarkedets virkemåte han la frem i et foredrag på Høstkonferansen 1982 og som artikkel i Sosialøkonomen nr. 10, 1982. Tittelen dengang, «Arbeidsløsheten: Lettere opp enn ned?» er i seg selv et så poengtert resymé at det formidler hovedidéen i arbeidet. Arbeidet er trolig det siste Leif Johansen rakk å fullføre. Blant økonomer verden over kan det ventes omtalt med dyp respekt, som et ruvende bidrag til nytenkning på feltet arbeidsmarkedsteori.

I en kort artikkel gir Erik Hoffmeyer en del argumenter for at en vedvarende bedriftstilpasning til arbeidssparende teknikk, kombinert med produsentforventninger om sterkere øking i arbeidslønn enn i kapitalkostnader, kan innebære at de private bedrifter ikke vil ha kapasitet til å medvirke til å løse ledighetsproblemer. Argumentasjonen støtter seg alene på produsentsidebetraktninger.

Thorkil Kristensen, tidligere dansk finansminister og tidligere generalsekretær i OECD, sammenfatter synspunkter på valg av økonomisk-politiske virkemidler, hentet fra sin nylig utkomne bok «Inflation and Unemployment in the Modern Society» (N.Y. 1981). Han hevder at penge- og finanspolitiske virkemidler etter oppskrift av dagens Keynesianere og monetarister er utilstrekkelige i dagens samfunn og gjør seg til talsmann for en aktiv offentlig inntektspolitikk. «It is remarkable that none of the two schools of thought advocates an incomes policy».

«Development Strategy and Demographic Transition» er den tittel Ester Boserup har valgt for et engasjert – og engasjerende – innlegg om hvorfor det er nødvendig å tillegge demografiske faktorer vesentlig større betydning ved planleggingen av u-landsprosjekter enn tilfellet har vært hittil.

Hva vil skje med inntektsfordelingen for verdens land fremover mot århundreskiftet? Vil de rike land bli rikere og de fattige land fattigere? Det er denne utfordrende problemstilling Karsten Laursen og Martin Paldam gir seg i kast med. Teorigrunnlaget er – som hos mange andre – at per capita vekstraten for et lands inntekt er en ikke-lineær funksjon (først voksende og så avtakende) av landets per capita inntektsnivå. Forfatterne finner i noen grad støtte for å føye en slik funksjon til foreliggende tverrsnitts- og tidsrekkedata fra Verdensbanken, og de legger frem en empirisk analyse som innebærer bl.a. at industrilandenes andel av verdens totale inntekt vil synke fra 65 prosent i 1980 til 60 prosent i år 2000, at andelen for u-land med midlere inntektsnivå vil stige over samme periode fra 15 til 20 prosent, mens lavinntektslandenes andel vil holde seg på ca. 3 prosent.

Globale ulikheter i ressurstilgang og levekår og perspektivene på lang sikt for global økonomisk vekst er temaet i Trygve Haavelmos bidrag. En av de muligheter han peker ut og gir et analyseapparat for, er «that the willingness to share and to support those who are the weaker in the struggle for existence will be the residual factor. I do not say that this is necessarily a good prediction, but it may very well become so, if we keep on sweeping such ideas under the carpet as if they were only something belonging to ancient history». I hans analyseapparat er hyppighetsfordelinger (simultane) for individuelle kjennetegn som ressurstilgang (inntekt), dyktighet, m.v., og endringsprosessene over tid i slike fordelinger, de sentrale begreper. I motsetning til i tradisjonelle vekstanalyser blir da «vandringer» mellom kjennetegngrupper i hyppighetsfordelinger trukket inn eksplisitt. Opplegget gir plass for større bredde i konklusjoner enn de som avspeiles i såkalte asymptotiske egenskaper ved tradisjonelle vekstmodeller. «. . . it is in fact possible that evolution does not necessarily have to end in some kind of steady state condition. Wavelike motions, perhaps with a very long period, are quite feasible».

I fem artikler står empiriske analyser av økonomisk utvikling i forgrunnen. Ragnar Bentzel presenterer resultater av et forsøk på å anvende sin langtids kapitalårgangsmodell for Sverige (publisert i 1978) på utviklingen i U.S.A. 1870–1980, supplert med tentative projeksjoner for produksjonskapasitet og arbeidsledighet. Søren Gammelgård presenterer mengde- og prisutviklingen for Danmarks nasjonalprodukt over halvannet århundre (1818–1980), og kommenterer konjunkturbevegelser og andre hovedtrekk. Hans E. Zeuthen trekker paralleller mellom utviklingen i Danmark i depresjonsårene etter 1930 og i perioden etter 1973. Ebbe Yndgaard bruker et operasjonsanalytisk opplegg – som han håper vil provosere til debatt, men den hansken vil ikke bli tatt opp her – til å beskrive utviklingen i dansk industri 1964–1979. Anders Ølgaard argumenterer for at en med litt dristighet kan avlede fra publiserte danske nasjonalregnskapstall tidsserier som avspeiler terms of trade for næringsgrupper. Han presenterer indekser for utviklingen 1950–1980, og har bl.a. denne kommentaren til terms of trade for dansk jordbruk: «It is, however, surprising that the improvement of the real income/real product ratio in 1973, reflecting the Danish EEC-membership, was reversed immediately».

Charles P. Kindleberger, kjent bl.a. for sin bok «Manias, Panics and Crashes, a History of Financial Crises» (N.Y. 1978), konfronterer makroøkonomiske teoretikere som hevder at hypotesen om rasjonelle forventninger har gyldighet for finansielle markeder, med «some historical puzzles in macroeconomic behavior». Han påpeker at folks kollektive erindring om dramatiske historiske hendelser (bl.a. om Mississippi-«boblen» og assignathistorien i Frankrike på 1700-tallet, om hyperinflasjonen i Tyskland i 1923, og om enormt høye arbeidsledighetsrater i Storbritannia i 1920-årene) hadde ettervirkninger som ikke passer inn i et skjema for rasjonell forventningsdannelse. «Rational expectations may serve normally as a pregnant hypothesis for the *als ob* vriety, and be useful for prediction most of the time. But not invariably.»

Hans Brems foretar en gjenvisitt til temaet multiplikatorvirkninger (i en makromodell) av aktivitetsregulerende tiltak under bibetingelsen et balansert offentlig budsjett. Han minner i denne sammenheng om Geltings formalisering av slike teorier – som er påvist å ha røtter i merkantilistisk tenkning – i en artikkel fra 1941 (og om Haavelmo's artikkel om samme emne fra 1945). Han presenterer noen «mer moderne» modellvarianter om samme tema, der bl.a. rentesatser og inflasjonsraten er trukket inn eksplisitt. Også bidraget fra Hector Estrup har karakter av en gjenvisitt, men til et betydelig eldre tema, «the relation between object and image, . . . a problem as old as man's inqui-

ry into the nature of his world». Mer konkret drøfter han overgangen mellom verdibegrepet hos Marx og prisbegrepet i markedsteorier.

Artikkelrekkefølgen i festskriftet er ikke forklaringen på at omtalen av Paul A. Samuelson's bidrag, «A Chapter in the History of Ramsey's Optimal Feasible Taxation and Optimal Public Utility Prices», her kommer som en avslutning. (Artiklene er presentert i alfabetisk rekkefølge etter forfatternavn.) Snarere er forklaringen en fornyet erkjennelse av at Samuelson's arbeider blir man aldri ferdig med. I dette arbeidet lar Samuelson oss få vite at denne erkjennelse ikke er fremmed for ham heller. Han forteller at det var spørsmål stillet ham av Gelting under et besøk i København i 1948 som var foranledningen til at han tok Ramsey's teorem fra 1927 om betinget optimale beskatningsprinsipper opp til ny vurdering. Tidligere hadde han betraktet dette som mangelfullt og ufullstendig. I denne artikkel presenterer han de teoretiske overveielser som ledet ham til en langt mer positiv vurdering av Ramsey's innsats, og til en klarere oppfatning av at Ramsey hadde ytet et bidrag «about the only substantive contribution to the theory of the second best (a subject better titled the 'theory of the *feasible* first best')» . . . «But I do reproach myself that for over three decades I did not publish my lectures and memoranda. It is a sin not to publish. . . . My debt to Jørgen Gelting has been accumulating at compound interest for more than a third of a century, and I return this token payment with gratitude».

*Arne Amundsen**

**Arne Amundsen arbeider ved Sosialøkonomisk institutt.*

HVOR BLIR DET AV LYSTEN TIL Å FÅ BARN?

Fortsettelse fra side 18.

litet – som det altså heter på fagspråket – *størst.* Mens ⅓ av landets kommuner alt nå har flere begravelser enn fødsler, er fødslene klart i overvekt i sørlandskommunene. I tillegg kommer at tilflyttingen er stor. Faktisk er det slik at 28 av 34 Agder-kommuner har flere innflyttere enn utflyttere (1982-tall).

Det var professor Jens Christian Hansen ved Universitetet i Bergen som ga disse opplysningene på sosialøkonomenes befolkningskonferanse. Fødselssituasjonen for et stadig større antall av landets kommuner er nå slik at selv en redusert utflytting kan føre til negativ befolkningstilvekst.

Det er etter dette klart at sørlendingene ikke som østlendingene tilhører det forgubbede Norge, eller som nordlendingene – dessverre nå igjen – et utflyttings-Norge.

Sørlendingene har til og med forbedret sin forholdsmessige posisjon fra 1967 til i dag. Det er en plassering som bare deles med oljebeltet fra Rogaland til Bergen. Over et visst tidsspann, sier professor Hansen, kan den geografiske forskyvningen av landets befolkning sørvestover få store regionalpolitiske konsekvenser.

Thor Einar Hanisch

Redaksjon:
Tore Jørgen Hanisch
Eilev S. Jansen
Steinar Juel
Asbjørn Rødseth

Redaksjonsutvalg:
Tormod Andreassen
Jarle Bergo
Helge Brunborg
Tore Holm
Jøm Rattsø
Knut Regbo
Alice Rostoft
Aimée Staude
Steinar Strøm
Arild Sæther
Sigurd Tveitereid
Stein Østre

●

Produksjonssekretær:
Turid Holt-Jacobsen

●

Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann: Ingvar Strøm

●

Bladets adresse:
Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon (02) 41 81 01
Postgiro: 5 16 78 87
Bankgiro: 6001.05.13408

●

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening
Utkommer med 11 nummer pr. år, den 15. hver måned unntatt juli.
Abonnement kr. 180,–
Enkeltnr. kr. 25,– inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)
1/1 side ..... kr. 1 950.–
3/4 side ..... kr. 1 500.–
1/2 side ..... kr. 1 100.–
1/3 side ..... kr. 850.–
1/4 side ..... kr. 700.–

Trykt i offset.
Reklametrykk A.s. Bergen

Den norske kroneorden

I forbindelse med feiringen av Norske Sosialøkonomers Forenings 75-års jubileum 12. november 1983 foretok Ordenskapitlet disse utnevninger:

Storkors
Dag Bjørnland
Torolf Støyva

Kommandør
Lisa Blom
Sven-Henning Kjelsrud
Leif Asbjørn Nygaard
Hermod Skånland
Per Halvor Vale

Ridder
Svein Brustad
Tore Eriksen
Nils Terje Furunes
Michael Hoel
Erik Lind Iversen
Per Steina
Steinar Strøm
Thorleif Stubbe
Linda Verde

Den Norske kroneorden er stiftet for å belønne fortjenester av Norske Sosialøkonomers Forening.

Norske Sosialøkonomers Forenings tillitsvalgte for 1984.

Hovedstyret:

Formann	Ingvar Strøm
Medlemmer	Kjell A. Kraakmo
	Eric Mittelbach
	Ida Skard Gressum
	Bjørn Rogstad
Vararep.	Torunn Bragstad
	Anne-Birgitte Sveri

Kontrollkomiteen:

Formann	Torolf Støyva
Medlemmer	Dag Bjørnland
	Lisa Blom
	Leif Asbjørn Nygaard
	Nils Terje Furunes

Valgkomite:

Formann	Erik Lind Iversen
	Olav Vannebo
	Gyda Berg

Fagforeningen:

Formann	Eric Mittelbach
Medlemmer	Nils Håvard Lund
	Reidar Økland
	Halvard Lesteberg
	Thorleif A. Nøss
Vararepr.	Arne Skoge
	Arne Tuhus

Valgkomite:

Formann	Sven-Henning Kjelsrud
	Petter Koren
	Torolf Støyva
Fondsutvalg	Idar Møglestue
	Nils Bakke
	Arne Borge

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger.

LEDIG STILLING SOM

FØRSTESEKRETÆR/KONSULENT

I JUSTISDEPARTEMENTET

Ved plankontoret i Politiavdelingen er det ledig stilling som førstesekretær/konsulent.

Plankontoret forestår arbeidet med plankoordinering innen avdelingen, med langtidsplanlegging for politi- og lensmannsetaten, med statistikkarbeid, arbeidssituasjonsanalyser og utviklingsprognoser, med politiforskning, oppgaveplanlegging og administrasjon av større utredninger.

Søker bør ha høyere utdannelse (Cand oecon, sivil- eller bedriftøkonom, cand polit). Det vil bli lagt vekt på praksis fra selvstendig utredningsarbeid. Interesser for og innsikt i statistisk analysearbeid er en forutsetning. Søker bør ha god skriftlig fremstillingsevne, og evne til å arbeide selvstendig med større utredningsoppgaver. Tiltredelse snarest.

Nærmere opplysninger ved byråsjef J. Johansen tlf. 02 – 11 88 03.
Lønnstrinn 15–20/18–22.
Søknadsfrist 02.02. 1984.

SØKNADER SENDES JUSTISDEPARTEMENTET,
PLAN- OG ADM.AVD.
POSTBOKS 8005, DEP., OSLO 1.

LEDIG STILLING SOM

SAKSBEHANDLER

I JUSTISDEPARTEMENTET

Ved økonomikontoret i Politiavdelingen er det ledig stilling som saksbehandler:

Arbeidsområdet vil bl.a. bestå i behandling av budsjettforslag, langtidsbudsjett, regnskap- og kostnadsanalyser vedrørende politiet og lensmannsetaten.

Søkere bør ha høyere utdannelse (sosialøkonom, sivil eller bedriftsøkonom). Også andre med relevant utdannelse og praksis fra budsjettarbeid og med anlegg og interesse for tallbehandling kan søke. Søkere bør ha god skriftlig framstillingsevne. Evne til å arbeide selvstendig og til samarbeide vil bli tillagt vekt. Tiltredelse snarest. Nærmere opplysninger ved byråsjef Per Kvam, tlf 02 – 11 89 74.
Lønnstrinn 15–20/18–22.

Søknadsfrist 2.2. 1984.

SØKNAD SENDES JUSTISDEPARTEMENTET,
PLAN, OG ADM.AVD.
POSTBOKS 8005, DEP.,
OSLO 9

Prioriterte blad

Retur: Sosialøkonomen
Storgt. 26, Oslo 1

Norconsult

Kjørbuveien 20, 1300 Sandvika
Telefon: (02) 54 53 30 – Telex 72075 norco n

Norconsult A.S driver internasjonal rådgivningsvirksomhet over et bredt faglig og administrativt spektrum med hovedtyngden av oppdrag i utlandet. I firmaets 25-årige virksomhet har kontraktsporteføljen og omsetningen vært raskt stigende, og Norconsult A.S regnes i dag som ett av verdens ledende internasjonale rådgivningsfirmaer. Norconsult-gruppen teller i alt ca. 2600 ansatte og har en sentralstab på 200 ansatte ute og hjemme. Selskapet har for tiden seks kontorer i utlandet og prosjekter under utførelse i 20 land. Driften er organisert i flere fagavdelinger.

Norconsult har de senere årene bygget opp en aktiv økonomisk analyseavdeling som er rådgivere for næringsliv og forvaltning innen områdene

markedsanalyser
bedriftsrådgivning
næringspolitiske analyser og bransjeanalyser
nyttekostnadsanalyser av offentlige prosjekter og tiltak
internasjonalisering av norsk næringsliv

Gjennom deltakelse i prosjekter i en rekke land har vi fått en erfaringsrikdom som vi tror kan være verdifull også i Norden

PS:
Vi arbeider ikke bare for Verdensbanken, Asiabanken, Myndigheter i tredje verden etc., men også for skandinaviske klienter.

RÅDGIVERE FOR NÆRINGSLIVET